

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Irena Žgavc

ZAMETKI ŽENSKEGA TISKA NA SLOVENSKEM NA PRELOMU
19. IN 20. STOLETJA: PODOBA ŽENSKE

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Irena Žgavc

Mentorica: asist. dr. Maruša Pušnik

ZAMETKI ŽENSKEGA TISKA NA SLOVENSKEM NA PRELOMU
19. IN 20. STOLETJA: PODOBA ŽENSKE

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

Zametki ženskega tiska na Slovenskem na prelomu 19. in 20. stoletja: Podoba ženske

Zametke ženskega tiska v slovensko govorečem delu avstro-ogrske monarhije najdemo med leti 1897 in 1914. Izšlo je pet ženskih tiskanih medijev, med njimi je bila prva Slovenka leta 1897. Obravnavala je za tisti čas presenetljivo napredne teme, in sicer svobodna ljubezen, ločitev, prostitucija, splav in podobno. Ostali tisk, ki ji je sledil, je bil v tem pogledu mnogo bolj zadržan, čeprav je prinašal prispevke o poklicnih uspehih žensk, ženski volilni pravici in drugih pravicah. V diplomskem delu predstavim, kakšno vlogo je ta prvi ženski tisk pripisoval ženskam oziroma kakšna je bila zanj idealna ženska. Iz analiziranih prispevkov je razvidno, da je slovensko bralko seznanjal z dosežki ženskega gibanja v tujini, se zavzemal za pravice ženske in jo v določeni meri spodbujal k vključevanju v javno življenje, čeprav je ob tem zanjo predvidel vlogo skrbne matere in gospodinje. Kljub temu, da naj bi se ženske zaposlovale in se šolale na visokih šolah, naj bi bila njihova glavna skrb še vedno namenjena domu in domačemu ognjišču.

Ključne besede: ženski tisk, zgodovina, žensko gibanje, vloga ženske.

The origins of women's press on the Slovene territory at the turn of the 19th century: Image of women

The early stages of women's press in the Slovenian-speaking part of the Austro-Hungarian Empire can be dated between 1897 and 1914. There were five women's printed media at the time, however, 'Slovenka' was the first to be published in 1897. For its time 'Slovenka' dealt with surprisingly advanced themes, such as free love, divorce, prostitution and abortion. The press that followed was much more conservative regarding these aspects. Nevertheless, it featured various articles about successful women in business, women's voting right and other rights for women. This diploma thesis illustrates how the initial issues of women's press defined the role of women, or rather what the ideal woman was at the time, according to the press. The analysed articles show that women's press kept Slovenian female readers up to date on the achievements of the women's movements abroad. It fought for women's rights and to some extent encouraged them to take an active part in public life, while at the same time, anticipating the role of a caring mother and a housewife. Despite the tendency that women should apply for work and enrol in programmes of higher education, the press made it clear that a woman's main concern should still be dedicated to their family and home.

Key words: women's press, history, women's movement, a role of women.

Kazalo

1. Uvod.....	5
2. Spremembe v razumevanju ženske in boj žensk za pravice	8
3. Vloga ženske v slovenski družbi.....	12
3.1 Ločitev od domačega ognjišča	12
3.2 Vstopanje žensk v javnost	14
3.2.1 Ozaveščene ženske	15
3.2.2 Ženske članice društev	16
3.2.3 Volilna pravica žensk	17
4. Razvoj časopisja v 19. stoletju in tisk za ženske	19
4.1 Tisk za en peni in tabloidno novinarstvo.....	19
4.2 Razvoj ženskih revij	20
4.3 Razvoj ženskega tiska v Veliki Britaniji in Združenih državah Amerike	22
5. Ženska in tisk na Slovenskem.....	25
5.1 Vstop žensk v slovensko novinarstvo.....	26
5.2 Nekateri začetnice.....	27
6. Slovenski ženski tisk.....	28
6.1 Slovenka	29
6.2 Slovenska gospodinja	32
6.3 Naša gospodinja.....	33
6.4 Slovenska žena	34
6.5 Ženski list	35
7. Podoba ženske v zgodnjem ženskem tisku	37
7.1 Ženska = emancipiranka	38
7.2 Mati.....	50
7.3 Žena in gospodinja.....	53
7.4 Delavka.....	60
7.5 Diskusija	65
8. Zaključek.....	67
9. Literatura.....	70
10. Priloge	75

1. Uvod

»Tiskani mediji, namenjeni pretežno ženski bralni publiki seveda, niso od včeraj. Pa tudi od leta 1941, ko je začela izhajati revija z značilnimi ženskimi temami *Naša žena*, ali od leta 1971, ko je prvič izšel ženski tednik *Jana* – obe reviji obstajata še danes – ne«, pojasnjuje Jerca Legan (2004: 18). Predhodnice danes znanih ženskih revij so v Sloveniji začele izhajati že pred dobrim stoletjem, v tujini pa mnogo prej. Ker to še niso bile ženske revije, kot jih poznamo danes, čeprav so že ponujale nekatere vsebine in rubrike, ki jih revije še danes ohranjajo, bom zanje v nadaljevanju uporabljala izraz ženski tisk. Gre za zametke, iz katerih so kasneje vzniknile ženske revije.

V Sloveniji so ženske prvi ženski tisk dobile leta 1897, ko je kot priloga tržaškega časopisa *Edinost* začela izhajati *Slovenka*. Za njo so v obdobju do prve svetovne vojne izhajale še: *Slovenska gospodinja*, *Naša gospodinja*, *Slovenska žena* in *Ženski list*. Namen naloge je predstaviti zgodnji ženski tisk, ki je bil prvi poskus oblikovanja periodičnih vsebin za slovenske ženske bralke. Iz prispevkov, ki so bili objavljeni v njih, bom poskušala izluščiti, kakšno vlogo je v takratnem obdobju v javnem in zasebnem življenju imela slovenska žena.

Evropski prostor je v obdobju 19. in zgodnjega 20. stoletja zaznamovalo gibanje žensk, ki so si prizadevale za temeljito spremembo odnosov med spoloma: z gospodarskim, socialnim, političnim in kulturnim izboljšanjem položaja žensk, in sicer v primerjavi z njihovim dotedanjim položajem ter tudi v primerjavi z moškimi in v razmerju do njih. Zanimalo me bo, ali so se zahtevam ženskega gibanja po svetu priključile tudi slovenske ženske in kakšno vlogo je pri tem odigral zgodnji slovenski ženski tisk. Je ženske informiral o zahtevah emancipirank po svetu, jih je spodbujal k borbi za njihove pravice ali jih je še vedno priklepal k domačemu ognjišču? Mediji kot oblika institucionalne komunikacije nikoli niso zgolj nevtralni poročevalci, saj prek vizualnih in tekstovnih vsebin aktivno (neposredno ali posredno) konstituirajo reprezentacije naslovljenih subjektov. Ženski tisk je del medijskega ideološkega aparata, ki, poleg reprodukcije podrejanja pravilom veljavnega reda, služi medijski reprezentaciji spolov: ustvarjanju moškosti in ženskosti (Legan 2004: 28–35). Spolna identiteta pa je temelj vsake družbene organizacije, saj se na podlagi spolnih delitev organizirajo delitve družbenih vlog in razmerja moči (Hrženjak 2002: 10). V nalogi

bom osredotočena na slikanje ženskosti prek vlog, ki jih je ženskemu pripisal prvi slovenski ženski tisk na prelomu 19. in 20. stoletja.

Na zgodnji ženski tisk, ki je izhajal do leta 1914, sem se omejila zato, ker je bila prva svetovna vojna pomemben mejnik v zgodovini in je zelo spremenila pogled na vlogo ženske v družbi. Zaradi izrednih razmer se moški niso branili pomoči žensk, ki so se v vojnem času zelo izkazale. V zahvalo za njihovo prizadevnost so jim v nekaterih državah po koncu spopadov dodelili nekaj pravic. Podobno se je zgodilo po drugi svetovni vojni. Prvih pet ženskih tiskanih medijev na Slovenskem tako predstavlja najzgodnejše začetke pred to prelomnico. Ker so vsi izhajali v časovnem obdobju 16 let in v podobnih zgodovinskih okoliščinah, jih bom med seboj lažje primerjala. Nekaterih je sicer izšlo le nekaj števil, a gradivo ni zato nič manj dragoceno in pomembno.

V nalogi bom v prvem poglavju na kratko predstavila zgodovino ženskega boja za enakopravnejši položaj obeh spolov. V naslednjem bom omenila glavne spremembe v razvoju tiska v 19. stoletju in nato predstavila nekaj ameriških in angleških ženskih revij, ki so predstavljale ključne mejnike v zgodovini oblikovanja žanra. Pred prehodom na analizo izbranih prispevkov iz prvega ženskega tiska bom orisala še položaj žensk na slovenskih tleh v takratnem obdobju in njihovo udejstvovanje pri nekaterih drugih časopisih. Analiza prispevkov bo zajemala primarne vire in njihovo interpretacijo. Pregledala bom vse številke prvih petih ženskih tiskanih medijev in pri analizi uporabila zgodovinsko-primerjalno in tekstualno metodo.

Osrednje teze diplomskega dela so, da je v zgodnjem slovenskem ženskem tisku mogoče najti odziv na takrat aktualna in intenzivna prizadevanja žensk v Evropi in v svetu po večji enakopravnosti z moškimi. Predpostavljam, da bodo v tisku izraženi različni pogledi na to, ali naj ženske ohranijo tradicionalne vloge ali naj prevzamejo nove. Prav tako predvidevam, da se bo zavzemal za več političnih pravic za ženske, da pa bo bolj zadržano oporekal položaju, ki ga ima ženska znotraj doma.

Zgodovinsko ozadje, ki ga bom predstavila v prvem delu naloge, bo omogočilo primerjavo in boljše razumevanje vsebine prvega ženskega tiska. V analizi in

zaključku bom povzela ideal ženske, ki ga je bralkam ponujalo prvih pet slovenskih ženskih tiskanih medijev.

2. Spremembe v razumevanju ženske in boj žensk za pravice

»V evropski zgodovini je obilo pričevanj o tem, kako različno je mogoče razumevati in razlagati moški in ženski spol, njune značilnosti in njune odnose«, pojasnjuje Bock (2004: 11). Razprave so postale bolj intenzivne v času renesanse najprej v Italiji in Franciji, nato pa kmalu po vsej Evropi. Pomembno je k temu pripomogla pismenost, predvsem pisanje v ljudskem jeziku, knjižni tisk, reprodukcije slik in letaki.

Dolgo so si bila mnenja dokaj enotna, da je ženska manjvredna. V prvi polovici 17. stoletja sta prepričanje najprej zamajala Descartes in kartezijska filozofija. Po njej naj bi vsi ljudje posedovali razum in dragoceno znanje, ki je bolj plod izkušenj in samospoznanja kot pa študiranja klasičnih in posvečenih tekstov. Ženske naj torej umsko ne bi zaostajale za moškimi, vedno bolj se je utrjevalo prepričanje, da sta si spola v umskih sposobnostih enaka. Francoski filozof François Poulain de la Barre je v treh svojih razpravah o enakosti obeh spolov, med katerimi je bila prva izdana leta 1670, ne le trdil, da so, ker pač »um nima spola«, ženske enako zmožne razmišljati kot moški, ampak so si tudi zmožne pridobiti veščine in znanje, ki bi jim omogočila enakovredno sodelovanje v ekonomskih in socialnih dejavnostih, v politiki in vojski (Bryson 2003: 5).

V Veliki Britaniji je intenzivnost razprav o ženski emancipaciji vsaj delno izhajala iz sprememb v ženski vlogi, ki so se zgodile že v zgodnjih letih kapitalističnega razvoja, pa tudi iz političnega prevrata ob državljanski vojni v 17. stoletju, ko je bila pod vprašaj postavljena vsa politična in verska avtoriteta. Spremembe v kmetijstvu so ustvarile nov in rastoč razred mezdnih delavcev. Ko je delitev dela postala bolj kompleksna in produkcijske enote večje, je stari sistem dela znotraj domačega gospodarstva počasi izginjal in prvič v zgodovini se je ustvarila razlika med javnim svetom zaposlovanja in zasebnim svetom doma in družine. »Šele sedaj, ko je javno in zasebno postalo jasno ločeno, je postalo smiselno vprašati se, katera je primerna sfera ženske aktivnosti«, pojasnjuje Bryson (2003: 7). Obveljalo je prepričanje, da je ženska najbolj primerna za gospodinjska dela in tudi aristokratske ženske, ki so prej igrale pomembno vlogo pri upravljanju moškega premoženja, so vedno bolj omejevali zgolj na hišna opravila. Ker je bilo ženskam vedno težje samim služiti denar, je poroka zanje postala preživetvena nuja (prav tam).

Preboj v sfero javnosti je ženskam uspel z oblikovanjem salonov in klubov. Prvi omembe vredni, v katerih se ženske niso zbirale le zato, da bi se družile, so se najprej pojavili v Franciji v začetku 17. stoletja (Dulong 1997: 396). Udeleženske so skupaj prebirale raznovrstno literaturo, opravljale karitativno delo in se kasneje zavzemale tudi za politične spremembe in pravice žensk. Najbolj znane so bile članice kluba, ki je zaživel ob koncu 18. stoletja. Označevale so se za »Amazonke« in se borile za domovino, revolucijo in izenačitev pravic spolov (Bock 2004: 91–92). V Veliki Britaniji so v 2. polovici 17. stoletja pomembno vlogo odigrale pisateljice skupine salonske inteligence »bluestocking«, ki so debatirale in pisale o aktualnih problemih. Opozarjale so, da ženske potrebujejo izobrazbo zato, da bi postale boljše matere. Velikokrat so bile videti kot nasprotnice ženskega gibanja, saj so zagovarjale pomembnost ženskega dela za družino, pa tudi, da ženske bolj kot moške vodita čustvenost in občutljivost in manj razum (Bryson 2003: 12).

Ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja so se pojavile tudi nekatere borbe za pravice žensk. Mary Wollstonecraft je trdila, da so ženske in moški enako umsko sposobni. Puhlost, šibkost in lahkomiselnost, po njenem mnenju, niso naravne značilnosti žensk, pač pa so te razlike med spoloma družbeni konstrukt. Poudarjala je, da bi morala biti moški in ženska deležna enakega izobraževanja. Njen najbolj radikalen prispevek je bila ideja, da se morajo ženske svobodno odločati o svoji vlogi v družbi in svojem življenju ter se ne smejo uklanjati neki družbeno predpisani vlogi (Bryson 2003: 14). V Franciji je leta 1791, dve leti zatem, ko je bila sprejeta deklaracija o človekovih in državljskih pravicah, emancipiranka Olympe de Gouges spisala deklaracijo o pravicah ženske in državljanke, saj je ugotovila, da sprejeta deklaracija žensk ne razume kot ljudi (Bock 2004: 81).

V 19. stoletju so si z začetkom razvoja industrializacije ženske v vedno večjem številu začele služiti denar izven doma. Množično so se zaposlovale v tekstilni industriji in delale tudi druga fizično zelo zahtevna dela. V angleških, nemških, francoskih in belgijskih rudnikih so delale v rovih, običajno v hlačah in zgoraj gole (Bock 2004: 163). Hkrati je hišno gospodarstvo še vedno ostajalo njihova glavna skrb, vendar se je ta dvojna obremenitev le redkim zdela problematična (Scott 1993: 400). Do konca stoletja so se postopoma dekleta vseh družbenih slojev začela tudi izobraževati na

vseh stopnjah izobraževanja. Posledično je to zahtevalo več učiteljskega kadra in kmalu so ga zapolnile ženske srednjega razreda. Vseeno pa izboljšane razmere na področju ženskega izobraževanja same po sebi še niso spremenile njihove tradicionalne vloge v družbi, saj je večina deklet imela le osnovno izobrazbo, ki je še vedno osrednjo vlogo namenjala gospodinjskim veščinam, namesto da bi razširjala njihova obzorja. Nadaljnji študij različnih smeri je prej želel ustvariti izobraženo ženo in mater kot pa samostojno žensko. Nove možnosti zaposlitve za ženske niso pomenile njihove osvoboditve, pač pa nove načine njihovega izkoriščanja. Redke so uspeli v svojih poklicih, za večino delavk pa je ekonomska neodvisnost pomenila zgolj borno preživetje, ne pa izpolnitev, meni Bryson (2003: 70). Kljub temu ni bilo mogoče prezreti, da so se ženske postopno prebijale tja, kamor prej dolgo niso imele dostopa. Nekaterim so se ob tem porajala vprašanja, ali ženske postajajo moški. Francoski poslanec Jules Simon je, na primer, v sredini 19. stoletja izrazil prepričanje, da ženska, ki je delavka, ni več ženska (Scott 1993: 400). Kot pojasnjuje Bock, so ženske, ki so prevzemale do tedaj zanje neznatne vloge, nekateri pojmovali kot »ne-ženske«, saj tudi moški niso bile. Sojourner Truth, črnka in nekdanja sužnja, je razvila pojem »kljub-temu-ženska«. Na zborih je pojasnjevala, da je orala in sejala kot noben moški, obenem pa je tudi rodila trinajst otrok in gledala, kako so skoraj vse prodali v suženjstvo (Bock 2004: 177).

Ženske v Veliki Britaniji in v Združenih državah Amerike so si počasi pridobile tudi nekaj legalne neodvisnosti: poročena ženska je lahko postala lastnica posestva, lahko je sama razpolagala s svojimi prihodki, pridobila je nove pravice, ki so zadevale skrbništvo in dobrobit njenih otrok ter do določene stopnje zaščito pred nasilnim možem. Ločitveni zakoni so še vedno vzdrževali dvojna merila, vendar je žena smela zapustiti moža. »Posilstvo znotraj zakona še vedno ni bilo razumljeno kot zločin, saj je mož še vedno imel seksualne pravice nad svojo ženo, izgubil pa je legalna sredstva pri uveljavljanju te pravice«, pojasnjuje Bryson (2003: 71). Na splošno si žene do konca 19. stoletja torej še niso pridobile legalne enakosti z mošči, največji legalni prekrški pravic posameznika pa so bili odpravljeni (prav tam).

Hkrati z nekaterimi pravicami, ki so izboljšale položaj žen nasproti svojim mož, so se pojavile tudi zahteve po dodelitvi državljanskih pravic ženskam. Britanski filozof John Stuart Mill je v sredini 19. stoletja položaj ženske opisal kot suženjstvo.

Zavzemal se je za osvoboditev ženske in za žensko volilno pravico. Vsakemu posamezniku, ne glede na spol, naj bi pripadal delež v politiki in v civilni družbi, javni ali zasebni sferi. »Za interese vseh žensk domnevno skrbijo njihovi očetje, možje in bratje, ki naj bi imeli iste interese kakor one in se ne le veliko bolje kakor ženske spoznali na to, kaj je dobro zanje, temveč tudi veliko bolje skrbeli za ženske, kot zase skrbijo same. To je natanko tisto, kar pravimo o vseh razredih, ki niso zastopani«, je Mill pojasnjeval v spodnjem domu parlamenta maja 1867 (Mill v Bock 2004: 219). Nekatera ženska gibanja so do konca stoletja razvila idejo o ženski kot političarki, ki bi lahko postala potencialna rešiteljica naroda. Ženski naj se dodeli politične pravice, da se bo tako reformiralo in izčistilo upravljanje in vodenje javnih zadev. K temu bodo prispevali ne le njen razum, pač pa tudi specifično ženske odlike, kot so prirojen pacifizem za razliko od moške preddispozicije za bojevanje (Bryson 2003: 74).

Članice gibanja so vseskozi igrale po pravilih igre, prilagajale so se obstoječim normam in oblikam vedenja, primernim za spoštovane gospe in dame. Ko so v začetku 20. stoletja začele tudi demonstrirati, napadati obstoječo politiko ter so bile zato tudi aretirane in zaprte, so izzvale glavne predpostavke o ženski vlogi in lastnostih. »Pogum feministk pri soočenju z nevarnostmi gladovne stavke in njihova bojevitost je prepričevala, da jih vsekakor ni mogoče več razumeti samo kot krhka in plaha bitja, ki potrebujejo moško varstvo«, pravi Bryson (2003: 79). Eden glavnih ciljev ženskega gibanja je postala splošna volilna pravica. Prve so si volilno pravico priborile ženske na Novi Zelandiji leta 1894, kmalu zatem pa tudi Avstralke. V Evropi sta Finska in Norveška ženskam podelili volilno pravico pred letom 1914 (Bryson 2003: 83), veliko držav pa kmalu po prvi svetovni vojni, saj niso mogle spregledati prispevka žensk med vojno, njihovega patriotskega in političnega prizadevanja (Verginella 2006). V Združenih državah Amerike so ženske v Wyominugu in Utahu že leta 1869 in 1870 pridobile volilno pravico; 1920 pa so državljske pravice pridobile vse odrasle Američanke (Bryson 2003: 84). Tem pridobitvam kljub vsemu ni sledil nikakršen hiter napredek in ženske so si le postopoma pridobivale pravice in mesto v javni sferi.

3. Vloga ženske v slovenski družbi

Podobno kot ženske v svetu so tudi slovenske ženske postopoma vedno bolj krepile svojo vlogo izven doma, postavljale pod vprašanj mnenja o ženskah kot šibkejšem spolu in se v drugi polovici 19. stoletja vedno bolj organizirano zavzemale za svoje pravice. »V naših krajih je potekal ta proces sicer manj »eksplozivno«, kot npr. v Angliji in Ameriki – kjer so bile na pohodu sufražetke –, vendar podobno neustavljivo«, je prepričan Matić (2003: 135). Ženski tisk, ki ga bom v nadaljevanju predstavila, je prav gotovo igral pomembno vlogo pri reflektiranju položaja žensk v obdobju na prehodu v 20. stoletje in vzpodbujanju ženskega delovanja v javnosti, vendar bo celovitejšo sliko mogoče predstaviti z osvetlitvijo zgodovinskega ozadja. Položaj žensk se je namreč postopoma, a korenito, spreminjal več stoletji. Z zaposlovanjem izven doma so najprej storile pomemben korak v njim prej nedostopno sfero javnega, nato pa so se borile za vedno bolj enakopraven položaj v njej.

3.1 Ločitev od domačega ognjišča

Ženske na Slovenskem so se že zgodaj začele ukvarjati z obrtništvom in trgovino. »Ženska je postala obrtnica le, če je nadaljevala obrt svojega moža. V tem primeru je morala poročiti najstarejšega pomočnika. Mojstrova hči se je po združnih pravilih morala poročiti z očetovim pomočnikom, sicer je bila sramota. Tudi kiparji in slikarji so tako poročali svoje hčere« (Leskošek 2001: 259). V 17. stoletju so se ženske zaposlovale tudi v tovarnah svilenih nogavic in v predilnicah. Na ljubljanskem magistratu so v sredini 17. stoletja zaposlovali prve javne uslužbenke, ki so tehtale sol (Leskošek 2001: 259). M. Verginella, ki se je posvetila preučevanju zgodovine tržaških in istrskih žensk, pojasnjuje, da je bilo zaposlovanje ženskega okoliškega prebivalstva v mestu še posebej od osemnajstega stoletja dalje množičen pojav. Ženske so se pogosto zaposlile kot hišne služabnice, v želji po skromnem zaslužku pa so poprijele za marsikatero delo. »V vaseh jugovzhodno od Trsta, na Bregu in v koprskem zaledju, so se ukvarjale predvsem s peko in prodajo kruha; v bližnji tržaški okolici so prale perilo za mestno gospodo in prodajale na mestnih ulicah in trgih cvetje, povrtine in sadje« (Verginella 2006: 141). Opravljanje pridobitne dejavnosti je pomenilo, da so ženske vsaj nekajkrat tedensko morale v mesto. Tako so pridobile

dodaten vir zaslužka, ki je bil predvsem dobrodošel v nekaterih kmečkih družinah, ki so s težavo prenašale razslojevanje agrarne skupnosti (Verginella 2006: 142).

Z razvojem industrije v 19. stoletju so se ženske v vedno večjem številu zaposlovale v industrijskih obratih. Predvsem so se zaposlovale v tekstilnih tovarnah, v katerih so predstavljale okoli 60 odstotkov vse delovne sile. Poleg tržaških tekstilnih obratov so bile v tekstilni dejavnosti zelo pomembne Podgora onkraj Soče pri Gorici, bombažna tovarna v Ajdovščini, ki je začela obratovati leta 1828, tekstilna tovarna v Preboldu, ki je 1866 popolnoma pogorela in bila potem na novo zgrajena, ter tovarna v Litiji, ki je bila ustanovljena 1886. Čeprav so bile plače skromne in nižje kot pri moških, so vsaj bile. »In prav slednje je bilo v naših krajih, kjer je kronično primanjkovalo gotovine, izjemnega pomena. To vidimo tudi pri znanih delavkah ljubljanske tobačne tovarne, ki so bile prav zaradi plač in zgodnjih pokojnin zelo zaželene neveste« (Granda 2003: 150). V tovarni, ki je bila ustanovljena leta 1871, je bilo leta 1893 med 2447 zaposlenimi kar 86 odstotkov žensk (prav tam). Tudi sicer je bil delež ženske delovne sile v slovenskih deželah nenavadno visok glede na druge industrijsko bolj razvite pokrajine avstrijske polovice habsburške monarhije. Med leti 1880 in 1910 je bilo v industriji in obrti zaposlenih približno 25 odstotkov žensk. Kljub razmaku tridesetih let pa je odstotek ostajal bolj ali manj isti in se ni, na primer, višal, kot bi zaradi razvoja industrije morda pričakovali (Fisher 2005: 59).

Od začetka 19. stoletja je naraščalo tudi število učiteljic. Prve učiteljice na Slovenskem so bile redovnice, ki so tudi ustanovljale svoja učiteljišča in skrbele za vzgojo učiteljskega kadra. Druge zasebne in redke javne učiteljice so morale opraviti izpit pred pristojnimi organi. Po letu 1869 so na Slovenskem začeli ustanovljati ženska učiteljišča in z dostopnejšim izobraževanjem se je večalo tudi zanimanje žensk za poklic. Kljub številnim oviram, kot je bila na primer prepoved možitve in nizke plače, so se v vedno večjem številu odločale zanj in do prve svetovne vojne je bilo na Slovenskem že več učiteljic kot učiteljev. Prav iz njihovih vrst je prihajalo tudi vedno več zavednih Slovenk in javnih delavk (Hojan 2003: 292).

3.2 Vstopanje žensk v javnost

Do sredine 19. stoletja je bila vloga žensk v Sloveniji večinoma omejena na družino in se je v javnost manifestirala le posredno, večinoma preko vpliva, ki so ga imele na svoje može. Položaj se je začel spreminjati v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja, ko so z rastjo slovenskega nacionalnega gibanja v javnost postopoma začele vstopati tudi ženske in postale nepogrešljiv del slovenskega narodnega življenja (Matić 2003: 135). »Postalo je jasno, da neizobražene, nerazgledane, neozaveščene, skratka »pasivne« ženske ponavadi podlegajo »vladajoči«, tuji, v naših krajih večinoma nemški kulturi« (prav tam). Po mnenju slovenskih prvakov tiste dobe neuke matere ne morejo vzgojiti svojih otrok v zavedne državljane in domoljube. Prevladalo je prepričanje, da ženske potrebujejo izobrazbo, ki jih bo usposobila za dobre gospodinje in matere, o poklicnem usposabljanju žensk pa se skoraj ni govorilo (prav tam).

V osemdesetih letih 19. stoletja so se v razpravo o ženskem vprašanju vključile tudi ženske same. Bolj drzne, kot na primer Franja Robidovec ali Pavlina Pajk, so izpostavljale, da ženske izobrazbe ne potrebujejo le zato, da bi v sili zmogle preživeti same ter da bo o nekaterih razlikah med spoloma mogoče spregovoriti šele, ko bodo moški in ženske obiskovali iste šole in opravljali iste poklice (Matić 2003: 135).

Po ustanovitvi Dramatičnega društva leta 1867 se je zelo povečalo tudi število žensk, ki so bile dejavne na kulturnem področju. Največ jih je bilo navdušenih za petje in igro (Matić 2003: 136). Društvo je imelo že na začetku 70 članic. Imena vseh niso znana, poznamo le Ivanko Jamnik, Pavlo Namret, Cecilijo Podkrajšek in Dragilo Odij. Ko so se igralke poklicno profesionalizirale, so začele nastopati večinoma na tujih odrih. Nekatero med njimi so Vera Nigrin, Zofija Borštnik-Zvonar, Avgusta Gostič-Danilov, Marica Slavec-Nachtigall in Irma Polak. Še več je bilo pevk, ki so navduševale z ljudskimi pesmimi, zborovskim petjem ali v operah. Z javnim nastopanjem so leta 1865 začele Angela in Gabrijela Strgar, kasneje pa so se jima pridružile še Roza Frohlich, Ivanka Podkrajšek, Rezika Thaler in številne druge (Leskošek 2001: 264). Počasneje je naraščalo število slovenskih pesnic, pisateljic in slikark. Med slednjimi je bila najpomembnejša Ivana Kobilica, ki je leta 1889 v

Ljubljani pripravila svojo prvo samostojno razstavo. Čeprav je bila Kobilica priznana slikarka ter odločna in emancipirana svetovljanka, je v podpisu na slikah k priimku pogosto dodajala le kratico imena, da se ne bi videlo, da je ženska (Komelj 2003: 82). Na prelomu 19. stoletja v 20. so ustvarjale še Avgusta Šantlova in njeni hčeri Henrika in Avgusta Šantel ml., Roza Klein Sterner, Melita Rojc, Anica Sodnik-Zupančič in druge. Med pesnicami in pisateljicami velja omeniti Fany Hausmann, Josipino Urbančič – Turnograjsko, Lujizo Pesjak in Pavlino Pajk (Leskošek 2001: 263).

Prepoznavnejša vloga žensk v javnosti je postopoma vodila k spremembam na področju institucij. Leta 1896 je bila v Ljubljani ustanovljena prva dekliška šola. Leto kasneje so ženske dobile svoj prvi ženski list, Slovenka, 1901 pa je bilo v Ljubljani ustanovljeno prvo slovensko žensko društvo, Splošno slovensko žensko društvo. Namenjeno je bilo vsem Slovenkam, kar naj bi bila revolucionarna novost v primerjavi s prejšnjimi ženskimi združenji (Budna Kodrič 2003: 74). Naloge društva so bile številne, med izstopajočimi pa je bilo izobraževanje žensk. V ta namen je prirejalo učne kroge in javna ter društvena predavanja, razširjalo literarne proizvode, ustanavljalo čitalnice in knjižnice, podpiralo nadarjene revne deklice itd. Članice društva so si zadale, da bodo ženske pripravile na aktivno vključitev v družbo in se borile za prepoznavnejšo vlogo žensk v njej. Za poglobitno dolžnost so imele pridobitev političnih pravic, borile pa so se tudi za številne druge kulturne in socialne cilje (Budna Kodrič 2003: 78). Ker so se zavedale, da so njihove zahteve nadnacionalne, so se povezovale s Čehinjami in Nemkami, kasneje hrvaškimi in srbskimi ženskami ter drugimi. Kljub feminističnim prizadevanjem društva, sta N. Budna Kodrič in A. Serše opozorili, da so ženske v prvem ženskem društvu feminizem vseeno še bolj pojmovalе kot socialno gibanje. S skupnim nastopom so želele doseči »boljši položaj zase, za svoje otroke in nenezadnje za celotno družbo«, pojasnjujeta (Budna Kodrič 2003: 3).

3.2.1 Ozaveščene ženske

Slovenke so se že okrog leta 1848 izkazale z narodno zavednim delovanjem, ko so izključno s tem namenom ponekod v monarhiji nastali ženski krožki. Zgodaj so se tudi vključile v karitativno delo. Marija Horak je v sredini 19. stoletja prva na Slovenskem organizirala delo žensk na dobrodelnem in narodnem področju (Budna

Kodrič 2003: 17). V tem obdobju so se ženske začele tudi zbirati v salonih. Znana sta dva pomembnejša salona: prvi se je v zgodnjih 50. letih oblikoval okoli Josipine Urbančič Turnograjske, drugi pa nekoliko kasneje okoli Mar(ij)e Čop. Čop je bila velika svetovljanka, rodila se je leta 1859 v Livornu, umrla pa leta 1910 v Gorici. Leta 1888 je izdala svojo najuspešnejšo knjigo o južnoslovanski ženski, ki ji je predgovor napisal pomemben staroavstrijski zgodovinar Helfert (Grdina 1995: 146).

3.2.2 Ženske članice društev

Leta 1867 je bil sprejet zakon o društvih in zborovanjih. Ženske niso smele biti članice političnih društev, ustanovljale pa so ženska društva, ki so pogosto delovala politično, vendar ne z namenom priključitve katerikoli stranki. Leta 1894 so ženske, ki so pripadale Krekovemu krogu, ustanovile Katoliško društvo za delavke, ki se je kasneje preimenovalo v Krekovo prosveto. Sestavljala so jo tri društva: Zveza delavk, Zveza uradnic in trgovskih nastavljenk ter Zveza služkinj. Štiri leta kasneje se je pojavilo prvo nekatoliško žensko društvo Veda pri Socialno demokrati stranki v Idriji ter prva posvetna ženska stanovska organizacija Društvo slovenskih učiteljic (Leskošek 2001: 296). Članice so se borile za odpravo poklicne in gmotne diskriminacije ter v svojih prizadevanjih silovito trčile ob družbena in politična prepričanja, ki so bila splošno veljavna več sto let. Ustvarile so »nastavke za politično in socialno gibanje, ki je zahtevalo enakopravnost spolov in je na začetku 20. stoletja začelo svoje dolgotrajno prizadevanje za pridobitev splošne volilne pravice« (Verginella 2003: IV).

Društva in nekakšne podružnice strank so večinoma nastajale, ker so ženske menile, da se stranke premalo zanimajo zanje, da jih nihče ne zastopa in da morajo o sebi spregovoriti same ter same vplivati na svoj položaj v družbi. Kot pojasnjuje V. Leskošek, lahko v več zapisih sicer beremo o socialdemokratskih ženskah, o pripadnicah ljudske stranke in drugih, vendar je pri tem šlo bolj za neformalno izražanje pripadnosti, ki je strankam koristilo ob javnih shodih, drugih propagandnih manifestacijah in ob volitvah. Kot še pravi Leskošek, so se ženske posluževale več različnih poti, da bi dosegle svoje cilje. Zelo pogosto so organizirale razne shode in javna zborovanja, pisale in podpisovale peticije, pošiljale pisma, se najavljale na osebne obiske in lobirale pri poslancih. Večkrat se je iz branja zdelo, da je družbena

klima naklonjena njihovim zahtevam, vendar se te nikoli niso uresničile (Leskošek 2001: 265). Za politične pravice žensk so se načeloma izrekale vse politične strani, a dolgo za njihovo sprejetje niso storile nič. Slovensko politično konservativno okolje je z namenom, da bi omejilo vpliv emancipirank na žensko prebivalstvo, ustanavljalo katoliške zveze in društva ter »tako na okope tradicionalne družbe postavilo vernice, ki jih je organiziralo duhovništvo« (Verginella 2003: IV). Socialdemokrati so bili naklonjeni vstopu žensk v svoje vrste, zavzemali so se za ukinitve prepovedi vstopa žensk v politična društva in za splošno volilno pravico, z veliko manjšim razumevanjem pa so sprejemali zavzemanja za posebne ženske pravice. Žensko vprašanje so pojmovali kot del razrednega vprašanja in zato menili, da ne potrebuje avtonomnega ženskega delovanja (Verginella 2003: V).

3.2.3 Volilna pravica žensk

Čeprav so bile ženske prikrajšane na več področjih, se zdi, da so se najbolj borile predvsem za volilno pravico. Nepriznavanje ženske aktivne in pasivne volilne pravice je predstavljalo glavno izjemo od splošnosti volitev v času habsburške monarhije. Moški državljani nad štiriindvajset let so volilno pravico dobili leta 1848. Pravica je bila splošna, čeprav javna in posredna, ter je veljala za državni zbor. Leta 1861 je začel veljati nov volilni red. Vsa monarhija je imela en državni zbor, ki sta ga sestavljali gosposka in poslanska zbornica (Čepič 1979: 469). V vsakem je bilo pet skupin članov, v katere bi teoretično lahko volile tudi ženske po svojih pooblaščenjih ali zakonitem zastopniku, če so bile lastnice zemljiške posesti in so plačevale nad 100 goldinarjev zemljiškega in hišnega davka. Volilne reforme leta 1882 in 1896 so bile še vedno vezane na davkoplačevalce, vendar se je osnova vse bolj zmanjševala. Leta 1896 so dobili možnost voliti v peto kurijo vsi štiriindvajset let stari moški državljani, ki so šest mesecev živeli v isti občini. Leta 1907 je bila uvedena splošna in enaka moška volilna pravica za državnozbornske volitve (Sluga v Leskošek 2001: 543–589).

Prvo zahtevo po ženski volilni pravici je leta 1892 postavila socialnodemokratska stranka. Odtlej je bila pridobitev volilne pravice glavni cilj celotnega ženskega gibanja. Hkrati je bil glede te zahteve dosežen največji konsenz med ženskami, saj so volilno pravico zagovarjala vsa ženska društva, od katoliških do socialističnih. Pozneje so se temu v različnih časovnih obdobjih pridružili različni časopisi ali

stranke, vendar ženske niso dobile volilne pravice do konca druge svetovne vojne (Antić 2001: 16–19). Prvič so Slovenke svojo volilno pravico izvajale leta 1942, ko so na osvobojenih delih Dolenjske in Notranjske volile narodnoosvobodilne odbore. Septembra 1943 je odlok izvršnega odbora Osvobodilne fronte v svojem drugem členu določil poleg aktivne tudi pasivno volilno pravico vsem moškim in ženskam, ki so dopolnili sedemnajsto leto starosti. »Toda čeprav so bile politične sile, ki so nasprotovale polnopravnemu vstopu žensk v javno sfero, v vojni poražene, se je v zmagujočem političnem bloku hkrati z novo zavestjo in zagnanostjo, ki sta spremljali vključitev žensk v politično telo, marsikje pojavljal komaj prikrit atavičen strah pred prevratniško močjo žensk in pred kvarnimi posledicami delovanja žensk v politiki« (Verginella 2006: 54). Kot potrjujejo povojni podatki o prisotnosti žensk v posameznih političnih telesih, je bila pot od formalne k dejanski enakopravnosti med spoloma polna ovir in zaprek. Do jeseni 1944 v izvršnem odboru OF ni bilo nobene ženske, šele septembra je ob njegovi razširitvi z 11 na 27 članov vanj vstopila Angelca Ocepek, članica CK KPS in predsednica Slovenske protifašistične ženske zveze. V prvi štirinajstčlanski vladi, ki so jo izvolili 5. maja 1945 v Ajdovščini, je bila edina ženska ministrica za socialno politiko Vida Tomšič (Verginella 2006: 55).

4. Razvoj časopisja v 19. stoletju in tisk za ženske

4.1 Tisk za en peni in tabloidno novinarstvo

Slovenke so svojo prvo žensko revijo dobile ob koncu 19. stoletja, ko so tiskani mediji v svetu že prešli pomembna obdobja razvoja. Prvi listi, namenjeni ženskim bralkam, so po svetu začeli izhajati ob koncu 17. stoletja, šele v sredini 19. stoletja pa se je število tiskanih medijev in njihovih izvodov zelo povečevalo. Podobno kot ostala industrija se je namreč tudi industrija periodičnega tiska v tem obdobju pospešeno razvijala. Prišlo je do novega razumevanja novinarstva, katerega naloga ni bila več zgolj informirati, ampak je prodaja časopisov začela postajati tržna dejavnost.

Ko govorimo o nastajanju popularnega komercialnega novinarstva, kot ga poznamo danes, sta temeljnega pomena dve obdobji. Prvo so trideseta leta devetnajstega stoletja, ko se je v Združenih državah Amerike pojavil tisk za en peni in v Angliji tisk za reveže (Luthar 1998: 12). Za razliko od dražjih dnevnikov, ki so bili namenjeni elitnim množicam, je bil tisk za en peni namenjen širši množici, čemur sta bili prilagojeni cena in vsebina, ki so jo zapolnjevale prve 'človeške zgodbe' (Emery in Emery 1988: 115). Drugo obdobje je pomenilo dokončno industrializacijo ljudske kulture v popularno in množično kulturo. Pričelo se je v šestdesetih letih 19. stoletja z rojstvom rumenega tiska oziroma novega novinarstva v Angliji in Združenih državah Amerike. Povezano je bilo z izrazito komercializacijo tiska, ki se je v polni obliki razcvetela v zadnjem desetletju devetnajstega stoletja (Luthar 1998: 12). Časopisi, dnevniki in revije so postali subjekt enakih ekonomskih determinant kot kateri koli drugi produkt. Tiskarska industrija je zahtevala enake investicije v tehnologijo in razvoj distribucije ter marketinških mrež kot vsaka druga buržoazna industrija (Ballaster in drugi 1991: 78). Ker prodajna cena ni pokrila stroškov tiskanja, je glavni finančni vir tiskanih medijev postalo oglaševanje. Večanje števila trgovin in vedno večje povpraševanje potrošnikov po dobrinah je namreč oglaševalce vodilo h kupovanju oglasnega prostora v časopisih, ki so dosegali čim širši krog potencialnih potrošnikov. Založniki so si zato prizadevali, da bi prodaja njihovih časopisov nenehno rasla, meni Davis (1992: 71). »Merilo uspeha v novinarstvu ni bilo več politično znanje in modrost, pač pa sposobnost zabavati ter večati naklado in dobiček«, pravi Baldasty (1992: 46).

Rast industrije periodičnega tiska je bila povezana tudi z rastjo druge industrije, kot so železnice, poštni sistem, energetska industrija in elektroindustrija (Ballaster in drugi 1991: 78). Razvoj na vseh teh področjih in socialne spremembe, kot so rast prebivalstva, rast pismenosti in izobrazbe, so omogočili razmah industrije tiskanih medijev. V obdobju med leti 1879 in 1900 se je v Združenih državah Amerike število prebivalcev podvojilo, število mestnih prebivalcev pa potrojilo (Emery in Emery 1988: 203). Baldasty (1992: 49) dodaja, da je v New Yorku, ki so ga polnili priseljenci iz vseh delov Evrope, do sredine 19. stoletja že skorajda vsaka družina kupovala časopis. V devetdesetih letih 19. stoletja sta se za pozornost dobrega milijona in pol prebivalcev mesta borila predvsem Joseph Pulitzer in William Randolph Hearst, ki ju štejemo za začetnika novega žurnalizma.

Po Folkertsu in Teeterju Pulitzerjev tabloid New York World in Hearstov New York Journal nista delovala na način reševanja problemov, ki ga je zahteval porajajoči se napredni um, ampak sta delovala za mesto New York. Pojasnjujeta, da je bilo to mesto, ki je dajalo upanje, ki je imelo barvo in kjer so ljudje iskali priložnosti, prav tako pa je bilo tudi mesto podkupovanja, izsiljevanja in korupcije. Ključ uspeha New York Worlda je v uporabi naprednih tehnologij in tudi v Pulitzerjevi sposobnosti zastopati delavski razred in revne priseljence, ki so potrebovali mestnega vodiča in učno vadnico angleškega jezika. Na straneh Worlda je Pulitzer največkrat objavljajal 'človeške zgodbe', predvsem zgodbe o kriminalu in seksu. Političnim komentarjem in strankarski politiki se je raje izognil. Tiskal je kratke novičke in naslove čez več kolon ter uporabljal številne barvne fotografije, diagrame, risbe in stripe. Da bi se prikupil moškemu bralstvu, je veliko prostora v časopisu namenil športu, za ženske pa je dodajal posebne ženske članke, ki so lovili mejo med ignoriranjem in podpiranjem feminizma. Pulitzer se je zavedal, da ženske skrbijo za gospodinjstvo in kupujejo vse potrebno za dom in preživetje, torej tudi časopise, zato je njihovo pozornost privabljal s prispevki o lepem vedenju, dekoraciji in vzgoji otrok (Folkerts in Teeter 1989: 265).

4.2 Razvoj ženskih revij

Ballaster, Beetham, Frazer in Hebron (1991: 43–44) pojasnjujejo, da so revije za ženske vzniknile na prelomu 17. in 18. stoletja, ko se je izoblikovalo mnenje, da

razlike med spoloma, bolj kot razlike v statusu ali premoženju, določajo socialni položaj žensk v družbi. Družbena neenakost je že prej temeljila na razlikah med spoloma, šele v tem zgodovinskem obdobju pa je postala artikulirana.

Zgodovina moderne patriarhalne konstrukcije ženskosti in upiranje ali podreditev žensk tej ideološki konstrukciji ni niti linearna niti absolutna. Ženske revije so od njihovega nastanka dalje odgovarjale na konflikte znotraj ideologije spolov. Njihovo obliko je narekovala sprememba ideoloških pojmovanj statusa in položaja žensk ter vzroki, kot so napredek tiskarske tehnologije, vladni posegi, pojavi novih oblik periodičnih publikacij in napredek na področju trženja. Razvoj ženskih revij v 19. stoletju je potrebno postaviti v kontekst širšega razvoja industrije v celoti. Ključni vir dohodka revij je takrat postalo oglaševanje, dobiček od prodanih izvodov pa je predstavljal vedno manjši delež v strukturi dohodkov. Založniki so iskali nove trge, predvsem so ciljali na »potrošniške skupine«. Revije so pričele naslavlјati ožje skupine bralcev glede na njihova leta, razredno in versko pripadnost, spol itd. »Oblikovanje govornice za žensko bralstvo je bil komercialni interes popularnega tiska, saj je ženska kot gospodinja nadzorovala družinski proračun in bila zato potencialna potrošnica ter naslovljenka oglasov v časopisu«, pojasnjuje B. Luthar (1998: 25). Poudarja tudi, da ženske revije nikoli niso imele vloge redefiniranja pojma ženskosti, pač pa so bile spolne razlike pojmovane kot naravne in ahistorične. Seneca nasprotno meni, da tak vtis lahko ustvari preučevanje zgolj sodobnih revij, da pa celovitejši historični pregled ponudi drugačno sliko. Ženske revije so imele v svoji dolgi zgodovini več pomembnih vlog: bile so oblika zabave, vir informacij in nudile so odgovore na bolj osebna vprašanja. Za razliko od moških, ki se nikoli niso spraševali o svoji moški vlogi, so že prvi uredniki in založniki zaslutili, da ženska potrebuje oziroma si želi nasvetov in predlogov, kako biti ženstvena. »Zgodovinsko gledano so ženske revije predhodniki današnjih "virtualnih skupnosti". Omogočale so dvosmerno komunikacijo med bralko in piscem«, piše T. Seneca (2006). Ženske so na uredništvo revije naslavlјale svoja vprašanja in v reviji našle odgovor nanje ali prebirale, kaj zanima ostale bralke, kar jim je dajalo občutek povezanosti.

Verjetno bo zgodovino razvoja ženskih revij najbolj nazorno mogoče prikazati, če predstavim nekaj revij, v katerih so se izražali »ključni trenutki« v zgodovini ustvarjanja žanra (Ballaster in drugi 1991). Predstavitev bo tudi v pomoč pri

ugotavljanju, v kateri tip ženskega tiska se je uvrščalo pet prvih slovenskih ženskih tiskanih medijev in ali so ti ponujali podobne vsebine kot revije po svetu. Uredniki slovenskih revij so se zgledovali po tujem tisku, predvsem po nemških in italijanskih revijah. V nadaljevanju zato predstavljam nekaj ključnih angleških in ameriških revij, ki so uvajale nove standarde v revijalno novinarstvo.

4.3 Razvoj ženskega tiska v Veliki Britaniji in Združenih državah Amerike

Leta 1693 je v Londonu izšla prva številka revije *Ladies' Mercury* z navodili za svoje bralke:

Zaželeno je, da vsa vprašanja, ki se nanašajo na Ljubezen, Spolnost itd., pošljete na naslov Latine-Coffee-House na Ave-Mary-Lane, kjer je navzoče Društvo gospa in mi obljubljam, da bomo na vso pošto tedensko odgovarjali z vso Vnemo in Milino, primerno za Spol. Želimo si tudi, da nas ne bi vznemirjali z drugimi vprašanji, kot so Učenje, Religija, itd. (Ballaster in drugi 1991: 47).

Prvo revijo, namenjeno izključno ženskam, naj bi ustvarjale ženske avtorice, ki naj bi se posvečale vprašanjem, ki zadevajo »nežnejši spol«. Izšle so le štiri kratke številke (prav tam).

Med angleškim periodičnim tiskom v 17. stoletju z le enim esejem, ki naj bi ga pisale ženske za ženske, velja omeniti *Female Tatler* (1709–1711) in *Female Spectator* (1744–1746). Urednica *Female Spectatorja* Eliza Haywood se je prva začela odmikati od forme zgolj enega eseja in začela pisati uvodnik ločeno od ostalega besedila. Objavljala je eseje, ki naj bi jih pošiljale bralke, čeprav je morda vse napisala sama in se pod tekste podpisovala z različnimi imeni (Ballaster in drugi 1991: 54–60). Na ta način je ustvarjala vtis idealnega foruma, ki da omogoča neposreden stik med bralkami in njo ter obratno (Internet 1).

Avgusta 1770 je izšla prva številka *Lady's Magazine or Entertaining Companion for the Fair Sex*, ki je bila najbolj uspešna revija v Veliki Britaniji ob koncu 18. stoletja. Njenemu vzoru so kmalu sledile druge revije. *Lady's Magazine* je bila bogata z

ilustracijami in bakroreznimi grafikami ter je bralkam prinašala zložitve šiviljske kroje in note, tiskane na nevezanih listih, bila pa so tudi poročila s sojenj, modni nasveti itd. Zelo kmalu so bralci sami začeli pošiljati urednikom revije prevode, prozo in poezijo, uganke, odgovore na prejšnje prispevke, svoja razmišljanja o temah, kot so ljubezen, poroka, ženska izobrazba. Revija je imela tudi stran z medicinskimi nasveti in nasveti, ki jih je pisala Grey. Nanjo so se obračala mlada dekleta, ki se niso mogla odločiti med dvema ljubimcema, so potrebovala nasvet o primernem vedenju v družbi, ali so bila jezna na svoje starše. Večina značilnosti revij 20. stoletja se je tako že pojavila na straneh *Lady's magazine*: skrbna teta, občasna novičarska poročila z bolj ženskim pogledom na dogajanje, prispevki o slavnih ženskah, kuharski recepti, krojaške predloge itd. V nasprotju z enosejsko publikacijo se ni trudila ustvarjati konsistentne ideološke pozicije v odgovorih na vprašanja, navkljub mnogim protislovjem pa je ves čas povezovala ženskost z obilico prostega časa in ne s trdim delom. Njeni bralci so protestirali proti objavljanju kuharskih receptov, češ, da so nepotrebni za revijo, ki naj bi prinašala zabavo in vzgajanje. Predlogi za ročna dela in kuharski recepti so bili predvsem namenjeni za izdelavo okraskov in ne česa zares potrebnega. Ženstvenost je bila definirana ne s količino domačega dela, pač pa s številom prostih ur, ki jih je imela ženska na voljo za igranje not, ki so bile priložene reviji, oblačenje v skladu z modnimi nasveti in branje moralno vzgojne ali fantazijske literature, ki ji je bila priporočena (Ballaster in drugi 1991: 65–74).

Leta 1852, pet let potem, ko je prenehala izhajati revija *Lady's Magazine*, se je pojavila naslednja uspešna revija Samuela in Isabelle Beeton *Englishwoman's Domestic Magazine*. V nasprotju z definicijami, ki so se v 18. stoletju pojavljale v revijah in so razumele ženstvenost in meščansko kulturo kot brezdelno, ležerno, prostočasno, je revija poudarjala pomembnost dela. Žensko je povezovala s številnimi zahtevnimi deli v gospodinjstvu, ki so zajemala prakso (vodenje gospodinjstva), ekonomijo (upravljanje z domačimi financami) in moralo (vzgoja otrok). Svoje bralke je raje naslavljal z »žensko« in ne več z »gospo«. Pravo žensko je videla v predstavnici srednjega razreda in ženstvenost definirala z zasebnim in domačim (Ballaster in drugi 1991: 92).

V letih 1880 in 1890 je vzniknila druga skupina revij, ki so imele številne skupne karakteristike. Ballaster, Beetham, Frazer in Hebron (1991: 98) pravijo, da so v

nasprotju z *Englishwoman's Domestic Magazine* revije *The Queen*, *The Lady's Pictorial* in *Gentlewoman* svoje bralke označevale kot »gospe« rajše kot »ženske«. Revije so odklanjale domačnost in praktično delo žensk doma ter namesto tega v ospredje postavljale moden izgled, lepo vedenje in dosežke. O gospodinjstvu, skrbi za otroke in vrtnarstvu skoraj ali sploh niso pisale. V mnogo čem je ta tisk za gospe nadaljeval tradicijo iz 18. stoletja, ki je ženstvenost povezovala prej z ležernostjo kot z veščostjo v domačih opravilih. Čeprav je postal zelo pomemben, ni nadomestil revij, ki so nadaljevale tradicijo *Englishwoman's Domestic Magazine*. Revije za srednji sloj so, prej kot revije za gospe višjih slojev, postale model za številne nove revije, ki so množično začele izhajati po letu 1885. Enačenje ženskosti z gospodinjstvom je postalo tako prodorno, da je postalo že naravno in ne več značilno samo za srednji sloj. So se pa revije morale prilagoditi dejstvu, da je vse več žensk moralo zaradi ekonomske nuje vstopiti na trg delovne sile in celo zahtevati nekatere moške poklice.

Kot piše T. Seneca (2006), se je ženski revijalni tisk v ZDA pojavil z zamudo zaradi velikih težav, ki so jih izdajatelji imeli z distribucijo. Prebivalstvo je bilo namreč v Ameriki zelo razpršeno, zato je bil edini način dostavljanja revij po domovih pošiljanje preko pošte. Sistem pošiljanja se je nekoliko liberaliziral šele leta 1784 in takrat so lahko nastale prve uspešne revije, ki so izhajale nekoliko daljši čas. Čeprav so nekatere revije izhajale že prej, se je prvi primerek popularne ženske revije, podobne kot jo poznamo danes, v Ameriki pojavil šele leta 1830, torej 86 let po *Female Spectatorju* v Veliki Britaniji. To je bila revija *Ladies Book*, ki je nato izhajala skoraj do konca stoletja.

Nekatere revije so izšle tudi iz ženskega gibanja, ki se je v ZDA formalno začelo s srečanjem pri slapovih Seneca v New Yorku. Amelia Bloomer je 1849 začela izdajati *Lily*, ki je bila sprva namenjena boju proti alkoholizmu, vendar je v obdobju treh let vsebino spremenila in jo povsem posvetila ženskemu gibanju. Kasneje je izšlo še nekaj feminističnih revij, saj ostali množični tisk ni s simpatiziranjem spremljal ženskega gibanja. Paulina Wright Davis je ženska vprašanja predstavljala v *Uni*, ki je izhajala med leti 1853 in 1856 ter bila bolj namenjena izobraženim bralkam. Veliko nasprotnikov si je pridobil zelo radikalen tednik *The Revolution*, ki ga je 1868 začela izdajati Susan B. Anthony (Folkerts in Teeter 1989: 291–293).

5. Ženska in tisk na Slovenskem

Prva ženska v založništvu in tiskarstvu na Slovenskem se je pojavila 1797, ko so pričele izhajati Vodnikove *Lublanske novice*. Maria Theresia Egerca je po smrti svojega moža leta 1797 prevzela njegovo delo. V podnaslovu časnika je bilo zato od tega dne dalje z velikimi črkami zapisano njeno ime. Leta 1848 pa je bila prvič natisnjena slovenska beseda ženske. Fany Hausmann je takrat v *Celjskih novinah* objavila svojo prvo pesem. Leto zatem je pesem z naslovom »Prijaznost« v Novicah objavila Jela Tomšič (Leskošek 2001: 261).

Leta 1875 je v Kmetijskih in rokodelskih novicah izšel članek, ki je pozval k ustanovitvi časopisa za ženske. »"Nek zaskrbljen rodoljub" je takrat pisal "O naši ženski odgoji". Ugotavljal je veliko ponemčenost ženskega spola, kar bi omejili tudi z ženskim časnikom« (Budna Kodrič 2003: 268). Slovenke so prvi list, ki je bil namenjen le njim, dočakale šele dobri dve desetletji kasneje, ko je januarja leta 1897 kot priloga tržaškega političnega dnevnika *Edinost* začela izhajati *Slovenka*. Prvi slovenski ženski list je imel osem strani, izhajal je v formatu 31x22 cm in nosil podnaslov: Glasilo slovenskega ženstva.

Da bi ženske lahko opravljale tudi novinarski poklic, je v svoji knjigi omenil Lovro Sušnik v začetku tridesetih let 20. stoletja. »Tudi ž e n s k e se lahko izkažejo...« je zapisal (Budna Kodrič 2003: 274). V tem obdobju sta bili poklicnim novinarkam še najbliže Milka Martelanc, prva izšolana novinarka, in Ivanka Anžič, ki je bila zaposlena pri *Slovcu*. Pisalo pa je tudi veliko drugih žensk, ne le urednice in literatke. Pri njihovem nastajanju je s svojimi prispevki sodelovalo veliko bralk časopisov. Kot sodelavke različnih časopisov so se ženske uveljavile že pred prvim ženskim listom, najprej z literarnimi, pozneje tudi z drugimi prispevki (na primer Pavlina Pajk), toda o novinarkah, ali bolje publicistkah, lahko govorimo šele po ustanovitvi *Slovenke* v Trstu (prav tam). Njena prva urednica je bila Marica Nadlišek, ki jo je kasneje nadomestila Ivanka Anžič. Do prve svetovne vojne so se z uredniškim delom izkazale še Minka Govekar, Alojzija Štebi, Ema Peče in Marica Šega.

5.1 Vstop žensk v slovensko novinarstvo

Prva ženska avtorica, ki se je pojavila v tisku, je bila Fany Hausmann. V letih 1848 in 1849 je v Celjskih novinah in v Sloveniji objavljala ljubezenske in patriotične pesmi (Sturm-Schnabl 2003: 321). Ljubljanski časopis Slovenija, ki je izhajal med leti 1848 in 1850, je bil prvi slovenski politični list (Borko 1937: 6). Poročal je o nastopih Slovenk v gledališču ter jih grajal zaradi »nemškutarjenja« po naših mestih in trgih. Za takratne razmere je bil dokaj napreden, vendar je zastopal stališče, naj se ženske ne ukvarjajo s politiko (Leskošek 2001: 122).

Slovenska Bčela, ki je začela izhajati 1850 v Celovcu, je bila leposlovni list, v katerem so objavljale prve ženske pisateljice: Josipina Urbančič, Antonija Oblak in druge. Urbančič, ki se je podpisovala s psevdonimom Turnograjska, je zapisana tudi v slovenski literarni zgodovini (prav tam). Leta 1853 je Bčela propadla, ker je zastopala za tisti čas svobodomiselnost stališče o vlogi ljubezni v leposlovju – umetnost mora biti odsev življenja z vsemi njegovimi boji, trpljenjem in hrepenenjem. Zagovorniki nasprotnega stališča, da mora namreč imeti leposlovje zgolj pedagoški pomen, so skoraj popolnoma izključevali ženske iz leposlovja. Širina človeškega življenja, ki so jo zajemale v svojem pisanju, zanje ni bila sprejemljiva. Prostor v literarnem svetu so si tako pridobivale počasi in z velikimi težavami (prav tam).

Veliko so objavljale v Zori, ki je začela izhajati leta 1872, izšlo pa je sedem letnikov (Borko 1937: 18). Zora je bila list slovenske mladine in je razvijala narodno zavest. V uredništvu so z navdušenjem sprejemali odzive žensk in jih vabili k sodelovanju (Leskošek 2001: 123). Urednik Radoslav Razlag je bil naklonjen predvsem izobraževanju žensk, saj je verjel, da je to v prid narodu. Prepoznaval je pomembnost ženskega delovanja v javnosti, vendar le v času narodnega formiranja, kasneje naj bi se žene ponovno vrstile k družini (Budna Kodrič 2003: 17). Pisal je življenjepise in se z navdušenjem lotil popisovanja življenja Leopoldine Kersnik, Josipine Urbančič, Antonije Oblak in Ljudmile Gomilšek. Pred tem je izdajal Zvezdice in XI. zvezek je bil posvečen ženski, predvsem njeni domoljubni vlogi (Leskošek 2001: 123).

V Slovanski svet so od 1896 pisale Zmagoslava Skrinjar, Marica Nadlišek, Vida Jeraj in Ivanka Govekar. Zatem še Pavlina Pajk in Zofka Kveder ter pozneje Minka

Govekar. Večina spisov je bila literarna ali pa umetniška kritika. Prisotni so bili tudi strokovni članki o vrtnarstvu, kmetovanju, kuharstvu itd. (prav tam).

5.2 Nekatere začetnice

Pavlina Pajk (1854–1901) je objavila številna literarna in pesniška dela, in sicer v Soči, Zori, Kresu, Večernicah, Koledarju Mohorjeve družbe, Ljubljanskem zvonu, Slovanski knjižnici, Slovenskem listu, Domu in svetu, Slovenskem narodu, Narodnem koledarju in Knezovi knjižnici. Prva je v javnosti spregovorila o ženskem vprašanju, ko je šele triindvajsetletna v Zori objavila podlistek *Ženska pisma prijatelju*. Leta 1884 je v Kresu objavila članek *Nekoliko besed o ženskem vprašanju*. Zavzemala se je predvsem za izobraževanje žensk, čeprav je osnovni namen ženske zanjo še vedno bil postati žena, mati in gospodinja (Pešak Mikec 2003: 63).

Ernestina Jelovšek (1842–1917) je bila nezakonska hči Franceta Prešerna in Ane Jelovšek. Leta 1883 je v Ljubljanskem zvonu objavila razpravo z naslovom *Prešeren Človek*. Ob Aškerčevi pomoči je leta 1903 izdala *Spomine na Prešerna*, za kar si je prizadevala dolgih 28 let (Leskošek 2001: 264). I. Dolschon (2003: 337) pojasnjuje, da je istega leta kot članica Splošnega ženskega društva imela dve predavanji o očetu. Prispevek o Prešernu je za Slovenski narod leta 1875 napisala Beti Kogel. V tem obdobju se je uveljavila tudi Lucija Podgornik, ki je v Ljubljanskem zvonu, Slovanu in Slovenskem svetu pisala ocene glasbenih del in koncertov (Leskošek 2001: 264–265).

6. Slovenski ženski tisk

Po začetku izdajanja Slovenke so se na slovensko govorečem območju avstrijske monarhije hitreje začeli pojavljati tudi drugi ženski tiskani mediji. V kronološkem pregledu je zapišan ženski tisk, ki je izšel do druge svetovne vojne, tako si bo lažje predstavljati, kako so ženske revije postopno prihajale na slovenski trg. Vključene so samostojne periodične enote in priloge.

- 1897 Slovenka, Trst
- 1905 Slovenska gospodinja, Ljubljana
- 1910 Naša gospodinja, Ljubljana
- 1912 Slovenska žena, Ljubljana
- 1913 Ženski list, Ljubljana
- 1919 Slovenka, Ljubljana
- 1920 Koroška zora, Borovlje
- 1921 Jadranka, Trst
  - Vesna, Ljubljana
- 1922 Slovenka, Gorica
- 1923 Ženski svet, Trst (od 1929 Ljubljana)
  - Vigred, Ljubljana
- 1924 Ženski list, Ljubljana (od 5 številke 11. letnika Maribor, od 8 številke 12. letnika Celje)
- 1929 Zarja: The Dawn: List za ameriške Slovenke, Chicago
  - Babiški vestnik, Ljubljana
- 1930 Žena in dom, Ljubljana
- 1931 Gospodinjska pomočnica, Ljubljana
- 1932 Gospodinja, Ljubljana
- 1934 Praktična gospodinja, Ljubljana
- 1934 Nasveti sodobne gospodinje, Ljubljana
- 1935 Glasovi kongregacij šolskih sester, Maribor
- 1937 Kmečka žena, Maribor
  - Ženska priloga Mladine, Kranj
- 1938 Deset, Ljubljana
  - Žena, Ljubljana, Kamnik

1939 Luč v temi, Ljubljana

Kot pravi B. Luthar (1988: 32), je bil prvi ženski tisk oblikovno podoben drugemu slovenskemu časopisju na prelomu prejšnjega stoletja, v katerem je bil vizualni del popolnoma obrobni del ustvarjanja časopisa. Slike oziroma fotografije so bile redke, naslovi nad prispevki pa majhni. Njihov cilj navadno ni bil zgodbo oglaševati, ampak jo zgolj klasificirati. Nad kratkimi vestmi, ki so bile objavljene pod različnimi rubrikami, ni bilo naslova, ampak je bil navadno poudarjeno natisnjen začetek vesti ali ime kraja, iz katerega je prihajala. Prispevki so bili redko podpisani. Avtorji, ki so se podpisali, so običajno uporabili le kratice ali psevdonim. Strani so bile v ženskem tisku oštevilčene tako, da se je štetje nadaljevalo iz številke v številko. Prva stran nove izdaje ni bila oštevilčena z ena, pač pa je nadaljevala štetje od tam, kjer se je v prejšnji končalo.

6.1 Slovenka

Med leti 1897 in 1902 je izšlo pet letnikov Slovenke, kot že rečeno, prvega ženskega glasila na Slovenskem. Ni presenetljivo, da je glasilo začelo izhajati v Trstu (Borko 1937: 36). Zaradi obmorske lege sta tam cveteli izvozna in transportna trgovina in tako so hitreje lahko vznikale tudi ideje bolj duhovne narave. Po številu prebivalcev je Trst ravno v teh letih pričel tudi prehitevati Ljubljano. Po uradnih statistikah iz leta 1910 je postalo, in do prve svetovne vojne ostalo, s 56.000 Slovenci največje slovensko mesto. Tržačanke so leta 1887 tudi ustanovile prvo žensko društvo znotraj podružnice sv. Cirila in Metoda in leta 1898 zavetišče za brezposelne služkinje Zavod Sv. Nikolaja (Štular Sotošek 1997: 10).

Časopis Slovenka je prva tri leta izhajal vsako drugo soboto kot priloga Edinosti, kasneje pa kot samostojen mesečnik. Sprva je časopis tiskala tiskarna Dolenc, od osme številke drugega letnika dalje pa Edinost (Borko 1937: 36). Z izdajanjem zadnjega letnika je imel časopis nemalo težav, saj je bil že v hudi finančni stiski. Kljub številnim pozivom k naročanju je Slovenka vedno imela (pre)malo naročnic in naročnikov. Po podatkih, predstavljenih v glasilu, jih je bilo v obdobju izhajanja tretjega letnika 508, od tega je bilo 61 društev, 140 moških naročnikov in 307 žensk.

Po prihodu Ivanke Anžič je število naročnic upadalo in ob koncu leta 1902 je Slovenka brez vsakršnega naznanila prenehala izhajati.

Prva urednica Slovenke je bila Marica Bartol Nadlišek, izdajatelj in odgovorni urednik pa Fran Godnik (Borko 1937: 36). Bartolova je že z enaindvajsetimi leti na prvi strani Edinosti objavila članek o narodnem ženstvu. »Potem ko je že nekaj časa pisala različne spise za Edinost, Ljubljanski zvon in Slovenski narod, so ji ponudili urednikovanje prvega štirinajstdnevnikarja za Slovenke« (Štular Sotošek 1997: 13).

2. januarja 1897 so izid prve številke Slovenke in na sploh prve slovenske ženske revije na prvi strani pospremile te besede:

Evo Vam, mile sestre, drage Slovenke list, katerega ste si želele. Našo idejo so pozdravljali nekateri prisrčno, nekateri veselo, a drugi vsaj prijazno. /.../ Nekateri dobro misleči in dobro hoteči rodoljubi in pisatelji izrekli so prav poštenim namenom svojo bojazen, da bode listu nedostajalo dobrih, v resnici kaj vrednih spisov. Ali moj Bog! Saj imamo poleg izvrstnih pisateljev, ki so obečali sodelovati, še mnogo dam, ki so sposobne za pisanje. In o koliko stvareh piše baš ženska lahko! Koliko predmetov daje jim življenje, dom, otroci, šola in društvo! /.../ Sedanji vek imenuje se vek čitanja, kakor je bil v starih časih vek govorništva. Ali žalibog! Mnoge naše matere vzamejo prej v roke kake nemške, francoske ali italijanske romane in novele nego slovensko knjigo«, toži župnik Jemeršič v znani svoji knjigi. /.../ Možje da, naši možje so se že čestokrat izkazali z idealno, požrtvovalno ljubeznijo do naroda, delujejo in bojujejo se še, žrtvujejo časa in imetja ali žal, da je bil, je in bode ves njihov trud zastonj, ako si ne pridobi tudi ženstva za svoje ideje (Slovenka 1897/1: 1).

V prvih številkah Slovenke ženska vprašanja še niso prihajala v ospredje. »Program lista je bil v začetku predvsem nacionalen in izobraževalen: prebujati slovenske žene in dekleta, kazati na lepoto našega jezika, vzbujati veselje do prebiranja domačih pisateljev in pisateljic«, pojasnjuje K. Štular Sotošek (1997: 11). Da je uredniška politika na prelomu stoletja dajala prednost vzgajanju narodno zavednih mater in žena zaradi širših družbeno političnih razmer takrat, ne preseneča. Nacionalna nasprotja so se namreč ob koncu 19. stoletja v avstro-ogrski monarhiji vedno bolj ostrila. Kot pravi Čepič (1979: 584), so Slovenci vedno bolj enotno zahtevali narodno avtonomijo, pritisk Nemcev pa se je ob tem stopnjeval.

Poleg številnih pesmi, kratke proze in člankov o književnosti so bili v Slovenki tudi praktični članki o vzgoji in gospodinjstvu, sestavki, namenjeni zabavi in razvedrilu, na zadnji strani so bile vedno reklame. Slovenka je takrat veljala za »vadbico pesniškega naraščaja«. Na začetku je pri izbiri pesmi pomagal Simon Gregorčič. Ker je primanjkovalo ženskih pesnic, so večino pesmi spisali moški, od žensk pa so svoje začetniške težave najbolj uspešno prebrodile Vida Jeraj, Zorana Trojanšek in Kristina Schuler. V pisanju leposlovne proze za Slovenko sta bili najuspešnejši Zofka Kveder in Ivanka Anžič, kasnejša urednica Slovenke (Štular Sotošek 1997: 11–12).

Kljub vsemu je bilo že v tem obdobju v glasilu mogoče prebirati feministične razprave. Elvira Dolinar, ki se je pod članke vedno podpisovala s psevdonimom Danica, je pogumno pisala o ženskem vprašanju, o katerem se takratnemu slovenstvu skoraj sanjalo ni. K. Štular Sotošek (1997: 17) pojasnjuje, da je največ svojih idej črpala iz nemške feministične revije *Dokumenten der Frauen* in različnih marksističnih del. V svojih člankih je pisala o pravicah ženske in matere, ženski emancipaciji, ženskih študijih, svobodni ljubezni, dosežkih pomembnih žensk, gospodinjskih pripomočkah, ki ženskam olajšajo delo, itd. Njene odkrite besede so bile večkrat deležne kritike in nasprotovanja. Ljubljanski Slovenec je tržaški list obtoževal, da spodkopava temelje katolicizma, pri tem pa zlasti ostro napadel Dolinarjevo (Grdina 2003: 298). »Proti koncu četrtega letnika je prenehala objavljati v Slovenki, ker se z novo urednico Ivanko Anžič svetovnonazorsko nista ujeli«, pravi K. Štular Sotošek (1997: 17). Kasneje je objavljala v Domačem prijatelju, ki ga je v Pragi urejala Zofka Kveder, in v Slovenski gospodinjji, vendar je pisala le črtice in povesti, s feminističnimi prispevki pa se javno ni več pojavljala (prav tam).

Leta 1900 je Slovenka postala mesečnik, urejati pa jo je začela Ivanka Anžič. »Bila je radikalnejša od predhodnice in je list odločneje usmerila na splošna emancipacijska pota: spisi o družbenih vidikih ženskega vprašanja so zavzemali vse več prostora«, pojasnjuje Grdina (2003: 298). Okoli revije se je postopoma zbirala prva skupina domačih intelektualek: poleg Marice Bartol Nadlišek in Ivanke Anžič še Zofka Kveder in Elvira Dolinar. Za revijo so pripravljale razgovore o prostituciji in prostitutkah, o spolni vzgoji, enaki moralni za oba spola, ločitvi zakona, pravicah žensk, odpravi celibata učiteljic in urednic itd. M. Borštnik (1952: 33) pojasnjuje, da je ta moderna

smer, ki je iz leta v leto postajala bolj borbena, počasi ubijala Slovenko. Dopisnic, ki bi z lahkoto segale v zapletene razprave o odnosu med spoloma, je bilo vedno manj in prav tako bralk, ki bi razumele vse ostrejšje feministične razprave ali celo soglašale z njimi. Revija je počasi izgubljala svoje bralke in leta 1902 je Slovenka prenehala izhajati. Ivanka Anžič je 1908 postala članica uredništva Slovenca, leta 1919 pa je začela urejati Slovenko, vendar manj drzno. Objavljala je prispevke v več domačih in tujih časopisih ter bila dejavna tudi v ženskih društvih.

6.2 Slovenska gospodinja

Slovenska gospodinja je prvič izšla 7. januarja 1905 v Ljubljani, izhajala pa je kar deset let. Zadnjič je izšla 17. aprila 1914. Za takratno obdobje je to zavirljiv rezultat, saj je veliko časopisov in revij izšlo le v par številkah oziroma so navadno izhajali dve do štiri leta, nato pa propadli. Nove številke so bile na voljo vsako prvo soboto v mesecu oziroma od četrtega letnika dalje vsako tretjo soboto. Od junija 1909 je bila Slovenska gospodinja priloga Našemu listu. Njena lastnica in založnica je bila Jelačin, kasneje pa Kolinska tovarna kavinih surogatov (Borko 1937: 49). Takrat je za kupce izdelkov podjetja postala brezplačna in našla mesto v skoraj vsakem slovenskem domu (Štular Sotošek 1997: 22). Izdajal jo je in bil zanjo odgovoren Ivan Jelačin, od šeste številke drugega letnika dalje pa Anton Slatnar, ki je list tudi tiskal. Urejala ga je Minka Govekar (Borko 1937: 49).

Govekar je večji del svojega življenja neutrudno prevajala leposlovna dela, pripravljala novinarske prispevke in delovala v ženskih društvih. Borila se je za osvoboditev žensk in njihove pravice, »ključ do socialnih in političnih ciljev pa je videla v izobrazbi« (Jeraj 2003: 144). V novinarskih prispevkih je opisovala žensko gibanje doma in po svetu, se lotevala kulturnih in književnih tem ter svetovala glede gospodinjstva, domače higijene in otroške vzgoje. Objavljala je v številnih domačih in tujih časopisih: Slovenskem narodu, Jutru, Našemu listu, Slovenskem ilustrovanem tedniku, Tedenskih slikah, Slovanu, Slovenki, Ženskem svetu, Jugoslavenski ženi, brnski Ženská revue, dunajskem Frauen-Randschau in drugih. Poleg urejanja Slovenske gospodinje od 1905 do 1910 je leta 1903 napisala obširno kuharsko knjigo Dobra kuharica. Leta 1908 je izdala še zbornik z naslovom Dobra gospodinja. M. Jeraj (2003: 147–148) pravi, da »to pa ni bil le skupek gospodinjskih, higienskih in

praktičnih navodil za boljše gospodinjstvo, ampak je izražal tudi avtoričin pogled na življenje sodobne ženske«. Minka Govekar, ki se je rodila 1874 v Trebnjem, je po poroki skrbela za dom in družino. Mož jo je nenehno spodbujal tudi k pisanju in zanimanju za žensko vprašanje. Leta 1901 je sodelovala pri ustanovitvi Splošnega ženskega društva, ki si je prizadevalo za zaščito nezakonskih mater in otrok, ločenih, vdov in samskih žensk, prirejalo je shode za pridobitev ženske volilne pravice in drugih pravic za ženske, pa tudi različne tečaje, dobrodnele akcije, razstave itd. Dolgo let je bila njegova tajnica, nekaj let pred njegovo razpustitvijo je postala tudi njegova predsednica.

Poleg nje so v Slovenski gospodinja prispevke objavljale tudi nekatere druge avtorice, ki so znane že iz Slovenke, podpisane s psevdonimi: Marica II (Marica Strnad), Danica (Elvira Dolinar), Kristina (Kristina Schuler). Revija je kljub temu imela zelo drugačen prizvok, saj je bila veliko bolj upravljiva do obstoječih razmer.

Poudariti velja že na tem mestu, da je bila Slovenka, čeprav je orala ledino, veliko bolj liberalna in napredna kot številne kasnejše ženske revije in tudi ostali ženski tisk, ki je v nalogi predstavljen in analiziran. Kot pove že ime Slovenska gospodinja, se je revija predvsem zavzemala za vzgojo zglednih gospodinj in mater. Objavljala je prispevke o gospodinjstvu, vzgoji, higieni itd. Potem ko je lastnica in založnica postala Kolinska tovarna kavinih surogatov, se je revija z vsakim letom bolj odmikala od zavzemanja za izobraževanje in enakopravnost žensk ter postajala družinska revija, ki je želela ustvariti narodno zavedno ženo, skrbno mater in zgledno gospodinja. Sprva je bilo v vsaki številki mogoče brati o ženski volilni pravici, ženskih društvih ali različnih uspehih žensk, proti koncu pa so revijo vedno bolj zapolnjevale le še različne pravljice za otroke, ki naj bi jih matere brale najmlajšim, leposlovje in gospodinjski nasveti.

6.3 Naša gospodinja

Priloga Naša gospodinja s podnaslovom Glasilo slovenskih gospodinj in deklet je začela izhajati 22. septembra 1910 v Ljubljani, sprva kot mesečna priloga Slovenca, od četrtega letnika dalje pa je bila Domoljubova priloga za gospodinjje (Borko 1937: 62).

Slovenec je med bralce prišel leta 1873 in je bil takrat osrednji slovenski časnik političnega katolicizma. Izhajal je v Ljubljani, sprva trikrat na teden in nato od 11. julija 1883 dalje kot dnevnik. V obdobju od 1888 do 1896 je imel prilogo Domoljub ter v obdobju od 1924 do 1932 prilogo Ilustrirani Slovenec (Borko 1937: 19). Kot pojasnjuje S. Amon (2004: 62), je konzervativnim politikom s časopisom Slovenec, ki je izhajal do 1945, uspelo utrditi politično prevlado katoliške Slovenske ljudske stranke med slovenskim prebivalstvom.

Urednica Naše Gospodinje je bila Ema Peče, o kateri ni veliko podatkov. Znano je, da je prihajala iz okolice Trebnjega in bila neutrudna publicistka ter požrtvovalna pri ustanavljanju ženskega časopisa. Bila je tudi članica Splošnega ženskega društva.

List Naša gospodinja je pozornost posvečal predvsem domačim opravilom. Deloval je pravzaprav kot gospodinjski priročnik. V njem so bili nasveti o vrtnarstvu, poljedelstvu, sadjarstvu, prašičereji, živinoreji, skrbi za dom, veliko je bilo kuharskih receptov. Malo je bilo prispevkov o vzgoji otrok, ostalih razmišljanj o aktualnih prizadevanjih žensk ni bilo.

Lastnik in izdajatelj glasila je bila Kolinska tovarna, tiskala ga je Jugoslovanska tiskarna (Borko 1937: 62). Izšli so štirje letniki, zadnjič je glasilo izšlo 23. julija 1914.

6.4 Slovenska žena

Slovenska žena s podnaslovom Glasilo slovenskih žen je izhajala le kratek čas, saj je vsega skupaj izšlo le 10 števil. Zatem sta bili natisnjeni še dve, a nista prišli v javnost, saj »upravništvo« ni zmoglo plačati velikih tiskarskih stroškov, ker naročnice niso redno plačevale naročnine (Borko 1937: 64). Glasilo je prvič izšlo 15. januarja 1912. Uredništvo lista je bralkam v prvi številki obljubilo: »Slovenska žena se bo pečala s socialnimi, gospodarskimi, higijeničnimi, pedagoškimi, juridičnimi vprašanji, prinašala bo pa tudi praktične nasvete iz gospodinjstva, vsakdanjega življenja itd. in tuptatam tudi originalna modna poročila« (Slovenska žena 1912/1: 1).

Res je bilo v Slovenski ženi, ki jo je urejala Marica Šega, najti vsega po malem. Polonica Ivanovna je predvsem prispevala članke o materinstvu, ki so poudarjali »svetost« tega poklica za ženske, nekatere druge pa so ob tem opominjale tudi na pomembnost izobraževanja žen, njihovega usposabljanja za opravljanje poklicev in dodelitev volilne pravice. Med slednjimi sta bili predvsem Vera in Temeniška, vendar je bilo razmišljanj o zahtevah žensk za enakopravnejši položaj z moškimi malo.

Glasilu je sprva tiskala Narodna tiskarna, nato pa tiskarna Sava v Kranju (Borko 1937: 64). Zadnja številka je izšla 15. januarja 1913.

6.5 Ženski list

Že sam podnaslov Ženskega lista, ki je izšel leta 1913 – Glasilo slovenskega socialističnega ženstva – je bil zgovoren. Po mnenju K. Štular Sotošek je prav Ženski list po Slovenki, ki je predvsem v času urednikovanja Ivanke Anžič prinašala zelo liberalne teme, prvi ponovno pomenil novost. Ostali ženski tisk, ki se je pojavil vmes, je bolj ali manj ženski pripisoval tradicionalne vloge. »Prinašal je vsebine, ki so spadale v delokrog gospodinj, mater, vzgojiteljic: gospodinjstvo, domače ognjišče, mati, dete, vzgoja, higiena, zdravstvo, kuhinja, šivanje oblek in perila, ročna dela, vrt, sobne rastline in cvetice. Poročanje o ženskem družbenem delovanju, o zahtevah in uspehih ženstva na domačih tleh in po svetu je bilo v večini zreducirano na kratke vesti« (Štular Sotošek 1997: 23). Ženski list je prinašal novost v vsebini, vendar je izšel le v petih številkah. K. Štular Sotošek pojasnjuje, da je širil socialistično propagando med delavkami in jih skušal vzgajati za razredno borbo (prav tam).

Vsaka številka Ženskega lista je na prvi strani nosila članek o tem, za kaj si socialdemokratska stranka prizadeva. V nadaljevanju so sledili tudi članki o vlogi, ki bi jo ženske lahko imele v stranki, in o pravicah, ki bi jim pripadale.

Ženski list je izdajala in urejala Alojzija Štebi, ki se je rodila 1883 v Ljubljani in je na svojo poklicno pot stopila v začetku dvajsetega stoletja. Bila je glavna gonilna sila slovenskega in jugoslovanskega ženskega gibanja. »Štebijeva je bila najprej učiteljica na osnovnih šolah, toda zaradi stalnih težav, ki jih je zaradi svojega delovanja imela z oblastmi, je poučevanje opustila in se zaposlila kot urednica socialističnega časnika

Zarja«, pojasnjuje Drnovšek (2003: 188). Ženski list je urejala od marca 1912, ko je stopila v Jugoslovansko socialdemokratsko stranko (JSDS), do 1915. Urejala je tudi številne druge socialistične, strokovne in socialdemokratske liste. Od julija do novembra 1917 je urejala nov časopis JSDS Naprej, nato so se začela njena razhajanja s stranko. Odtlej se je povsem posvetila delu za pravice žensk in otrok, o čemer je v različnih revijah in publikacijah objavljala že prej. Tako je s prispevki o ženskem vprašanju sodelovala v Naših zapiskih v letih 1911 in 1912. Leta 1918 je izšla njena verjetno najpomembnejša publikacija Demokratizem in ženstvo. Vse od 1921 je s svojimi prispevki sodelovala v mesečniku Ženski pokret, glasilu Društva za prosveto žene in zaščito njenih pravic, ki je bilo ustanovljeno 1919 v Beogradu. Kasneje je bila tudi njegova urednica. Štebi je ves čas sodelovala tudi v različnih ženskih društvih. Leta 1923 je v Ljubljani ustanovila Feministično alianso kraljevine SHS, za katero je sama sestavila program (prav tam).

Mesečnik Ženski list je tiskal Anton Slatnar. Prva številka je izšla 1. maja, zadnja pa 4. oktobra 1913 (Borko 1937: 67).

7. Podoba ženske v zgodnjem ženskem tisku

Do prve svetovne vojne je izhajalo pet slovenskih ženskih listov. Prva je leta 1897 izšla Slovenka, nato Slovenska gospodinja, Naša gospodinja, Slovenska žena in Ženski list. K. Štular Sotošek (1997: 22) pravi, da so se pri drugih narodih v tem obdobju že uveljavile ženske pesnice, pisateljice, publicistke in novinarke, slovenska provinca pa je še preživljala razmere, v katerih so nizko vrednotili ženske aspekte. Prva svetovna vojna je v marsičem spremenila življenje civilnega prebivalstva. Ženske so morale skoraj čez noč poprijeti za tipično moška dela in se začeti zanimati za dogajanje v javni sferi dela. Kljub spremembam, o katerih so pisali tudi ženski časopisi, so njihove rubrike ostale enake. »V tej luči gre prepoznati vlogo tiska kot branika družbeno pravih vzorcev vedenja glede na spolno pripadnost«, pojasnjuje K. Štular Sotošek (1997: 24). Vendar je prišlo v ženskih časopisih po prvi svetovni vojni do nekega drugega premika, kar zadeva tipično žensko podobo. »Premik iz prejšnje predpisane sramežljivosti, ki je krasila predvsem ženske devetnajstega stoletja, in katerega posledica je bila – uvajanje modnih rubrik z množično izpostavo teles« (prav tam). V času vojne na Slovenskem ni izšel noben nov ženski list. Šele 1919 je nato začela izhajati Slovenka. Leta 1921 so Slovenke dobile prvi modni list Vesna.

V analizo sem vključila vseh pet prvih ženskih tiskanih medijev, ki so začeli izhajati med leti 1897 in 1913. Ker so vsi izhajali v dokaj kratkem razmiku in podobnih zgodovinskih okoliščinah, sem jih lahko med seboj primerjala. Številke, ki sem jih pregledala, nisem izbrala po nikakršnem ključu, ampak sem prelistala skoraj v celoti štiri ženske tiskane medije, in sicer Slovenko od prve številke prvega letnika (januar 1897) do 26. številke šestega letnika (december 1902); Slovensko gospodinjjo od prve številke prvega letnika (januar 1905) do druge in tretje številke desetega letnika (april 1914); Slovensko ženo od prve do desete številke prvega letnika (januar 1912–1913); Ženski list od prve do pete številke prvega letnika (maj 1913 – oktober 1913). Le pri listu Naša gospodinja sem pregledala samo številke enega letnika, in sicer letnik 1911, ker ostale številke niso bile dosegljive.

Poskušala sem predstaviti, kakšno podobo ženske je bralkam ponujal prvi slovenski ženski tisk oziroma kakšna je bila zanj prava ženska. Zanimalo me je, kakšne vloge je

predvidel zanjo. Spomniti velja na teoretike, ki pojasnjujejo, da je spol, bolj kot naravno, družbeno oziroma kulturno konstruiran ter da se posledično pojmovanje ženskosti in moškosti skozi zgodovino spreminja. Nekateri celo opozarjajo, da je družbeni spol »razmerje«, pravzaprav sklop razmerij, in ne posamezni atribut (Butler 1990: 21). Ortner pojasnjuje, da je vsaka doslej znana družba ustvarila razliko med moškimi in žensko ter da je bila v vsaki ženska do neke mere podrejena moškemu (Ortner v Pušnik in Bulc 2001: 398). Vzdrževanje in nadaljevanje družbene ureditve oziroma družbenih odnosov je mogoče s pomočjo ideologije, ki si materialno eksistenco zagotavlja v ideoloških aparatih države, med katerimi je medijski aparat le eden izmed njih (Althusser 1980: 59). »Ženski tiskani mediji so ena oblika medijskega aparata, ki funkcionira z določeno (spolno) ideologijo«, pravi J. Legan (2004: 35). Prvi ženski tisk, ki se mu bom posvetila v nadaljevanju, je ženski dokaj izrazito pripisoval štiri tipske vloge: vlogo emancipiranke, matere, žene in gospodinje ter delavke. Zanimalo me je, ali je izpolnjevanje teh vlog ženski omogočalo dejavno udeležbo v družbi oziroma kakšen položaj v odnosu do moža je imela.

Nekatere analizirane prispevke, ki so bili objavljeni v časopisih, sem povzela, dele ostalih sem citirala in jih pustila natanko take, kot so bili prvotno zapisani. Čeprav so mnoge besede starinske, sem predvidevala, da bodo besedila kljub temu vsem razumljiva. Tudi nekatera imena avtorjev prispevkov sem ohranila taka, kot so jih pisci sami zapisali. Za nekatere psevdonime danes vemo, kdo se je skrival za njimi, drugi bodo za vedno ostali anonimni.

7.1 Ženska = emancipiranka

Slovenka je bila na prehodu iz 19. v 20. stoletje pravzaprav glavna buditeljica ženskega gibanja, saj je to na slovensko govorečem območju takrat šele postajalo bolj organizirano. V kasnejših ženskih listih, Slovenska gospodinja, Naša gospodinja, Ženski list in Slovenska žena, je bilo zavzemanje za enakopravnost žen, ki je v takratnem obdobju v svetu združevala množice, izraženo bolj skromno. V tem pogledu so bili le blede senca Slovenke, zadržani v zahtevah, previdni pri opozarjanju na zastarele tradicionalne vloge in z le redkimi lastnimi razmišljanji.

Glavni cilj ženskega gibanja so seveda tudi pri Slovenki videli v zlomu nadvlade moških nad ženskami in borbi za enakopravnost. Ivanka Anžič je leta 1900 takole zapisala:

Sploh ima ženska pri moških veljavo le v toliko, v kolikor izvršuje svoj »naravni poklic«. Kar leži izven mej tega »naravnega poklica«, to leži po njihovih mislih tudi izven mej ženskih pravic in ženskih interesov. Ženske so proglasili inferiornim bitjem, ki v vsakem oziru potrebuje varuštva, kuratorstva. Seveda so kuratorstvo prevzeli sami, izključili ženo iz vsega javnega življenja ter potem kovali postave sami mej seboj, ne da bi se vprašali, ne delajo li krivice enemu delu človeštva. Tako so nastali in obstoje deloma še zakoni, ki so žaljivi in poniževalni za ženske (Slovenka 1900/4: 87).

V nadaljevanju si je Ivanka Anžič zastavila isto vprašanje, kot so si ga zastavljale tudi druge ženske v svetu. Če so namreč v Ameriki prepovedali suženjstvo in v Evropi fevdalni sistem ter so si ti nekdanji zatirani sloji pridobili nekaj pravic, zakaj jih ženske še vedno ne morejo imeti? »Jednakopravnost. In zakaj ne? Ako se je osvobodilo sužnje in kmete, ako se je proglasila tudi narodna jednakopravnost, zakaj naj bi ravno ženska zaostala za vsemi, zakaj naj bi ravno njej ostale suženjske verige?«, se je spraševala.

Ženske so v boju zahtevale možnost izobraževanja, zaposlovanja izven doma in političnih pravic. »Treba nam strokovnih, kmetijskih in srednjih šol; treba nam vseučilišča slovenskega v naši metropoli, beli Ljubljani. Treba nam je višjih šol za naše hčere, treba nam akademično izobraženega ženstva«, je v Slovenki zapisala Elvira Dolinar (Slovenka 1897/13: 7). Tempelj znanosti je bil namreč v takratnem obdobju ženam v habsburški monarhiji nedostopen (Slovenka 1897/7: 1). A »učiti se, kaj znati in vedeti, poznati življenje«, je bila želja mnogih deklet. Pojasnjevale so, da jim študij ne bi vzel miline in nežnosti, na kar so opozarjali mnogi (Slovenka 1899/23: 538).

»In dočim sta jim bili odprti prej le dve poti: pot do zakona, ki so se mu bližala dekleta nevedna, z gosto tančico pred očmi in pot v sužnjost dekleta ali delavke, so odprta današnji ženski tudi vrata na vse strani v svobodno življenje, v razne poklice in stanove« (Slovenka gospodinja 1905/2: 9). Žene so v nekaterih panogah predstavljale

že dobršen del delovne sile. Prav zato so bili v Slovenski ženi prepričani, da imajo pravico do primerne zastopstva v svetovnih korporacijah. Bile so tudi lastnice premoženja in davkoplačevalke. »In tako bi bilo pravično, da bi smele neposredno voliti tiste, ki naj branijo njihove koristi. S tem bi ozdravljali naše politično življenje, ki nedvomno potrebuje reforme. Seveda bi morali delati na to, da povzdignemo politično zavest žen, ki je zdaj tako zelo skromna« (Slovenska žena 1912/1: 1). Žensko gibanje se je borilo tudi proti nemoralnostim in vsem, ki so poniževali ženo v brezčutno sredstvo uživanja (prav tam).

Zagovorniki ženskega gibanja so poudarjali, da bo emancipacija žensk pomembno vplivala na razvoj naroda, saj lahko le izobražene in samostojne matere vzgojijo zaveden in izobražen rod.

Žensko vprašanje je nastalo iz poniževanja žene in bo rešeno, ko bo žena vstala in bo pripoznana v polnem obsegu kot človek. To je cilj ženskega gibanja. V prvih začetkih in celo do nedavna so na to gibanje gledale nezaupno tudi žene same. Toda danes je gotovo in jasno: Ogromen mrtev kapital naroda je zakopan v rokah in glavah žen. Treba je, da se te vzdravimo, da se jim da svoboda razvoja, privedi jih je treba na isto stopnjo družabne vrednosti, kakor jo ima moški, da se bo mogel ves narod zdravo in sorazmerno razvijati. Kaka ovira vsakega napredka so ravno neizobražene, neplemenite, nazadnjaške ženske! Kake vzgojiteljice so to svojih otrok, ki so nada naroda (Slovenska gospodinja 1907/7: 50)?!

Marsikdo je ob takratnih zahtevah žen ne samo izražal skrb, ampak tudi nasprotovanje. Avtor prispevka O modernem duhu, ki se je podpisal samo z imenom Branko, je izrazil mnenje, da se ženska zavedena bori za nenaravne pravice, ki pa ji obetajo le propad. Sicer ni nasprotoval nekaterim pravicam, ki naj bi se ženskam dodelile, a ga je skrbelo, da se bo tudi s Slovenkami zgodilo to, kar se je z ženami v tujini, ki so se v borbi za enakopravnost popolnoma odvrnile od krščanskih idealov.

Najbolj bo zanimalo čestite čitateljice, če preiščemo malce kako upliva moderni duh na ženski svet ter kaj nam doprinaša, in če primerjamo moderno žensko, z žensko, kakršno nam je ustvaril pristni, verski, krščanski duh. Hvala Bogu, Slovenci se ne moremo še pritoževati, da so naše žene zabredle v stran, izgrešivši pravo pot in pravi

poklic, kakor se to godi v družih narodih. Vendar ne bo odveč, ako opozorimo Slovenke na preteče zlo (Slovenka 1898/14: 320).

Nadalje je Branko opozoril, da imata mož in žena dolžnosti eden do drugega. Bog je svet ustvaril tako, da si pravica in dolžnost podajata roki in v božjih očeh sta mož in žena enakopravna. To naravno ravnovesje je mož enkrat v zgodovini uničil, a je krščanstvo ponovno dalo ženi njeno veljavo oziroma jo celo tako povišalo, da jo je postavilo nad moža in je ta v prahu klečal pred njo. S tem se je v moderni dobi ponovno porušilo ravnovesje med spoloma, saj je žena prestopila naravne meje, je menil Branko, in dodal:

Za tem je pa nastopil brezbožni revolucijski duh razbrzdane svobode. Njegov glavni namen je odvrniti ženo od Boga, da bi se z ženo odvrnil od Boga cel svet. Začel se ji je laskati in jej ponujati vsakojakih pravic, ali boljše lažipravic, ker niso utemeljene na naravnem pravu, ampak le izmišljotine v stran zabredših umov in brezbožnih modrijanov. Ženska raztrgaj vse dosedanje vezi, osvobodi se! Ven iz tesnih družinskih sten, kjer med otroškim jokom in med kuhinjskim orodjem blede in umira! Njej pristojna kaj važnejšega. Nič jej ne sme biti nepristopnega; kamor sega mož, tja mora sezati tudi ženska. Enakopravnost, osvobojenje, vsestranska emancipacija (prav tam)!

Vendar je bil Branko prepričan, da se ženskam obeta le propad, če jih bo žensko gibanje omamilo in zapeljalo. V nadaljevanju je izrazil tudi takrat pogosto mnenje, da so feministke lahke ženske, ki se borijo le za svobodno ljubezen in jim ni mar svetost zakonske zveze:

Če je moderna žena navezana na moža, ta zveza ni nikoli tako tesna, da bi se ne dala raztrgati ob prvej priliki in za vsako malenkost. Čemu vezi, čemu zakonski jarem? Svobodna ljubezen! Uživanje, samo uživanje, drugega nič! Tako zahteva modernost, tako hoče prava emancipacija. Dolžnost, zvestoba, podložnost, sramežljivost – bedarije barbarskih časov, dobre morda še za kako bogoljubno in glupo ženico, a povsem neprilicne in nedostojne za uzorno, moderno žensko (Slovenka 1898/14: 321).

Iz njegovega prispevka je mogoče razbrati, da ženske svojo pripadnost ženskemu gibanju bolj izkazujejo s spremenjeno zunanjo podobo in obnašanjem kot s čim

drugim. Skrb, da bi ženske lahko emancipacijo narobe razumele, je izrazila tudi Marica Nadlišek Bartol, ki je uporabljala psevdonim Marica II. Po njenem mnenju je prava emancipirana ženska tista, ki poleg skrbi za svoj dom, zmore opravljati tudi poklic in se duhovno izobraževati. Nekatere ženske tega ne zmorejo oziroma se ne potrudijo dovolj za svoj duhovni razvoj. Raje se sprehajajo, sprejemajo goste, ki jim polnijo glave s puhlimi ter škandaloznimi zgodbicami in podobno. Druge z enakopravnostjo pretiravajo in postajajo nekakšen »tretji spol«, torej bolj moški, čeprav tudi to niso. Leta 1899 je v Slovenki izšel prispevek M. Nadlišek Bartol, kjer je zapisala:

Druga skrajnost, kojo sem zalotila med slovenskim ženstvom, je zopet pretirana emancipacija, iskanje zunanjih efektov, ekscentričnost, ekstravagantnost, katero hočejo kazati že po zunanosti in v vsem vedenji. Take ženske so navidez že tako emancipirane, da skoro niso več ženske ali vsaj nočejo biti, nočejo več čutiti po žensko, a ker tudi moški niso, so to nekak »tretji spol«¹⁾ / ¹⁾ Mi, ki že imamo tri spole, bi rekli četiri./, kakor jih je imenoval nek Francoz. Ali bi ne bilo lepše, da tudi emancipirana ženska ohrani v sebi ono žensko privlačno nežnost in ljubeznivost ter jo družijo se svojim odločnim delovanjem, se svojo vedo in se svojo duševno samostojnostjo (Slovenka 1899/2: 37)?

Nadalje je opozorila, da so nekatere ženske, ki so želele biti ekstravagantne in ekscentrične, nasprotovale tudi zakonu, češ da jih ta »umori«. Prepričana je bila, da je to prav tako smešno, kot je smešno mišljenje nekaterih, da poročena ženska ne more duhovno delovati.

Podobne teme se je lotila tudi I. Anžič in nato E. Dolinar. Anžič je leta 1899 zapisala, da si želi čimprejšnje ženske emancipacije, vendar takšne, ki bo kasneje lahko glavni temelj, na katerega se bo zidala nova, srečnejša usoda narodov. Po njenem mnenju, je emancipirana ženska kot gospodinja, soproga in mati delavna, vestna in zgledna, če pa se ne poroči ni nič podobna »starim devicam«, saj emancipirana ženska stremi le za dobrim in lepim. Tega ne išče v možu, ampak v sebi. Glavna skrb ji je »vzvišena duševna izobraženost in popolnost«. Kot taka blagodejno vpliva na bližnje in sploh koristi človeštvu.

V drugem prispevku je I. Anžič zapisala:

A v čem obstoji ta »tretjespolnost«? Ako si n. pr. ostriže lase kaka ženska, o kateri se ve, da se še ni tako daleč »spozabila«, da bi se zanimala za kaj drugega ko za moške in druga »večnoženska« opravila, - jej tega pač živ krst ne zameri. Gorje pa, ako si ostriže lase ženska, katera je znana kot privržnica novih emancipacijskih idej – kamenalo bi se jo, ako bi še bili dobri stari časi, ko so mej drugim zažigali coprnice. Nikomur ne pride na um, da je mogoče dotičnica storila to le zbog tega, ker so ji lasje oboleli in začeli izpadati (Slovenka 1900/4: 89).

Elvira Dolinar je v prispevku Tretji spol povzemala nekega nemškega avtorja, ki ga je pred kratkim brala. Slednji je menil, da so v preteklosti ženske, ki se niso mogle poročiti, zatrle v sebi seksualni čut in postale tako brezspolne – tretji spol. Emancipacija naj bi »revolucionirala« vse te »stare tete« in umetno vzgojila privrženke tretjemu spolu. »Toda popolno, zrelo žensko bitje ne more zatajiti svoje spolnosti. Ono zahteva tudi seksualnega dopolnila, zahteva ljubezni in materinstva, ako hoče ostati popoln harmoničen človek, ako neče hirati na duši in telesu«, je pojasnila Dolinar (Slovenka 1900/8: 179). V prispevku je zapisala, da tradicija prepoveduje ženi vsako spolno zvezo izven zakona in tudi otrok, rojen izven zakona, je za ženo sramota. Po njenem mnenju je bila ta morala mogoče upravičena v dobi, ko ženska še ni bila samostojna in jo je vzdrževal mož. »Slobodna žena skrbi sama za svojo eksistenco. Srčno prekoraka meje, stavljene ji od tradicije, kajti: "ljubezen je npravna tudi brez postavnega zakona". Materinstvo ne vtisne ženski sramotilnega pečata, kakor to vелеva naša sedanja morala – materinstvo žensko ublaži«, je zapisala. Pojasnila je, da zmore ostati ženska tudi popolnoma ženska, čeprav živi svoje lastno duševno življenje v samostojnem poklicu. Ob koncu prispevka je naredila sklep: »In popolna, slobodna žena naj bodi poroštvo, da se i nepopolni »tretji spol«, kojega vzgaja eno stranska emancipacija, ne bode razširil, ampak da ostane le efemerna prikazen, nekov prehodni stadij iz stanja ženske odvisnosti do njene popolno osvoboje« (Slovenka 1900/8: 180).

Kot je pojasnila Elvira Dolinar, so moški ponujali zelo enostavne izgovore za obstoječi odnos med spoloma: ker mora tako biti, ker je ženska rojena za suženjstvo, ker je ženska po naravi podredljiva, ker je vedno tako bilo in drugo. Dodala je, da je bilo v času njihovih očetov res tako ali še huje, nekoliko dlje v zgodovini pa ne.

Ženska je bila pred davnimi stoletji, ko je veljalo materinsko pravo, svobodna, celo več – bila je vladarica, glava družine. Vprašala se je, ali jo je narava takrat tudi določila za vladanje in takoj zatem odgovorila, da je bila ženska takrat »organično ista«, le razmere so bile drugačne (Slovenka 1897/26: 6).

V več prispevkih je mogoče prebrati, da so moški podrejen položaj ženske razlagali s telesnimi in duševnimi razlikami med spoloma. Na podlagi teh naj bi se naravno izoblikoval odnos med moškim in žensko. Avtor prispevka Mnogoženstvo in enoženstvo, ki je bil objavljen v Slovenki, je ugotavljal, da veliko razlik med spoloma v resnici ni. »Doslej se javlja v vseh nazorih dualizem: dela se namreč med možem in ženo ogromni razloček. Tega razločka, tega dualizma ni. Sicer pa tega krivega nazora nimajo le možje, ampak tudi žene«, je pojasnil (Slovenka 1899/12: 273). Nasprotoval je mišljenju, da bi imela žena manj razuma in zato ne bila primerna za intelektualno delo. Pojasnil je, da žena mnogokrat več misli od akademsko izobraženega moža. Trdilo naj bi se tudi, da je žena »zlasti bitje čustva«, moški pa je bolj razumen, surov, nenežen, kar po njegovem mnenju ponovno ni res. Prav tako naj ne bi bilo res, da je žena »nравnejša« od moža in ga mora zato varovati in mu biti zgled. Da je žena šibkejša in ima manj mišic, avtor ni želel toliko poudarjati, kot »se to navadno dela«. Vsekakor pa je dvomil v to, da bi bila žena »slabša nego mož tudi glede na živce« (Slovenka 1899/12: 274).

Avtorica prispevka Leda je nasprotovala piscu članka, ki je bil objavljen v Jugu. V njem je avtor navajal, da ženske nikdar ne bodo enakopravne moškim, ker so zaradi več telesnih lastnosti različne od njih in njim podrejene. Takole je citirala avtorja:

Nikakor pa ni opravičen in utrjen temelj, na kateri opirajo emancipovanke svoje zahteve, ker ni dokazano, da je moška in ženska narava enaka, ampak nasprotno. Ženska ima manj in redkejšo kri, manjša pljuča in možgane (že davno ovržena laž, ki je pa sicer do cela irelevantna, ker imajo tudi idiotje velike buče! Op. ur), - razlike nahajamo v lobanji, zobeh, medenici (Becken), polti in koži, tolšči, okroglosti udov, mišičju. Kot kuriozum navajam, da je izračunal anatom Waldeyer, da prevladujejo po odstotkih pri moškem mišice rok, pri ženski muskulatura jezika (!) (Slovenka 1901/5: 185).

Elvira Dolinar je menila, da je neustrezne podobe o ženskah ponujalo tudi leposlovje. »Naša literatura nam ponuja same plitve, odurne, brbljave in prešestne žene. Uboga Slovenija, gorje ti, če je tvoje ženstvo res tako, kakor to kažejo tvoji romanopisci! Toda ozirala sem se še nekoliko dalje. – Glej, ali niso dekleta vedno le ljubke, dražestne, mehkosrčne punice?«, se je spraševala (Slovenka 1899/3: 51). Po njenem mnenju je nevednost in preskromna duševna izobraženost žensk kriva, da niso dovolj močne in utrjene za kasnejši življenjski boj. Pojasnila je, da bi bilo potrebno reformirati običajno dekliško vzgojo, da bi bila ta bolj primerna času in njegovim potrebam. Nekateri očetje so, po njenem mnenju, namreč svoja dekleta še vedno vzgajali v duhu pedagoga Fenelona, ki je učil, da sme dekleta »govoriti samo iz resnične potrebe in samo z izrazom dvoma in spoštovanja; ono niti ne sme govoriti o stvareh, ki presezajo navadno obzorje deklet, čeprav je morda o teh poučeno«. Poudarila je, da bi morali očetje svoje hčere prav tako vzgajati za samostojnost, kakor svoje sinove, saj »tista mehkužna odvisnost ne zadostuje dandanes več« (prav tam).

Sava je v Slovenki ugibala, zakaj moški nasprotujejo ženski emancipaciji. Menila je, da je vzrokov verjetno več, glavni pa naj bi tičal v moškem egoizmu. Ker se ženske zaposlujejo v javnih službah, moški ne morejo biti več tako brezskrbni. Vztrajno morajo iskati in skrbno čuvati pridobljeno delovno mesto, če ne želijo, da bi jih kdo izpodrinil, morda celo ženska. Dokler ni bilo njih v javnosti, se jim ni bilo treba bati za preživetje. V začetku 20. stoletja so se morali zaradi njene konkurence, ki »eksistira ravno sled krivične uredbe v plačah«, potruditi, da so si pridobili višje delovno mesto, ki ženskam ni bilo dosegljivo. Več možnosti so imeli namreč pri poklicih, ki so zahtevali višjo izobrazbo, saj je bila ta ženskam nedostopna. Žensko gibanje je ranilo tudi moško samoljubje. Dolgo je bila ženska navezana z vsemi mogočimi vezmi na moškega. »On je skrbel za njeno hrano, stanovanje, obleko itd., a zato mu je morala biti brezpogojno udana, slušati in ubogati ga je morala v vsem in povsod. In kako ne? Saj mu je morala biti hvaležna za vse, vse, morda celo za življenje(?)« (Slovenka 1902/1: 192). Moški je bil zato kolikor toliko opravičen zahtevati slepo pokorščino od nje, ki »je morala vse njemu zahvaliti«. Ni pomislil, da bi moral biti tudi on njej hvaležen, ker mu je polepšala marsikatero uro v življenju. Ni pomislil, da je bitje, ki mu mora biti slepo vdano, le na pol človek, saj ne sme imeti svoje volje in svobodno odločati. Dejstvo, da se morda ne bi nikoli poročilo z njim, če bi moglo svobodno odločati, bi šele moralo raniti njegovo samoljubje. »A sedaj ve, da

jo izgubi iz svoje nadvlasti, ako se ona emancipira, da ne bo več samovlastni gospodar čez njeno življenje in srečo, in to mu ne da miru« (prav tam).

Poleg nekaterih moških so ženski emancipaciji nasprotovale tudi določene stranke. Slovenski katoliki so menili, da je žensko gibanje na Slovenskem, »obrnjeno proti krščanstvu« in slovenstvu, škodljivo ter so ga zato hoteli zatreti. Vzrokov, zakaj je škodljivo, niso navajali (Slovenka 1901/7: 184). Slovenko so ob vsaki »priliki in nepriliki« napadali tudi socialni demokrati oziroma pisec prispevkov za časopis Rdeči prapor. Zakaj je bilo to tako, si v uredništvu Slovenke niso znali najbolje razložiti, saj so bili v drugih državah socialni demokrati ženskemu gibanju naklonjeni oziroma včasih celo njegov edini zaščitniki (prav tam).

Večkrat je iz prispevkov razbrati skrb, da so žensko gibanje najbolj zavirale prav ženske same. Elvira Dolinar je leta 1899 v Slovenki objavila:

Tudi ženska si je izvolila pot svobode, in nobena reakcija je ne spravi več se solčne višine nazaj v soparno, dušljivo atmosfero duševnega in telesnega suženjstva. A glej! kedo je najhujši, najzagrizenejši nasprotnik temu veselemu, živahnemu gibanju? Ali niso baš ženske same, tesnosrčne ženske, omejenega obzorja, ki se zgražajo nad »nečuvenimi« koraki svojih svitlejših sester. Da, ženske same se ustavljajo uporno vsakemu naprednemu činu, one same se ustavljajo trdovratno svoji osloboji. Te smešne nazadnjačiče, ki spadajo prav za prav v kako antikvitetno zbirko se štejejo večinoma v kategorijo tistih pretirano pridnih gospodinj, ki gledajo zaničljivo na vsako drugo žensko, ki si ne išče svoje sreče ob žehtnici ali pred ognjiščem in ki pomiluje vsakega moža, kojemu ni bila dana redka sreča zvezati se za to posvetno življenje s tako uzornim bitjem, kakor so same (Slovenka 1899/10: 229).

Menila je, da tudi pri takih gospodinjah »pepeliškah«, ki noč in dan kuhajo, perejo in pomivajo, ni »angelske sreče« in »nebeškega miru« v hiši. Poudarila je, naj žena raje skrbi za vzgojo in izobrazbo svojih otrok ter ne bo možu le dekla, ampak tudi »tovarišica« in prijateljica. »Ženski so pa vzrastle svetejše dolžnosti, nego kuhati in prati«, je zaključila (prav tam).

V tistem času so se njeni spisi marsikomu zdeli preveč neposredni. Marsikateri bralec in bralka jih verjetno nista razumela, saj so bili njeni nazori za takratno dobo zelo

napredni. V odgovorih, ki so jih pošiljali uredništvu, so jo bralci večkrat kritizirali in ji nasprotovali. Na prispevek se je dokaj burno odzvala Vanda, ki je bila neporočena in za takratno dobo dokaj izobrazena, saj je bila učiteljica. Odgovorila ji je:

Vaše vrste so poleg gotovo mnogo drugih razburile tudi moje živce, da se ne morem upirati razumu – protiviti se Vašim nazorom in naravnost odpreti debato o tej stvari. Je li možno, da bi se možki klanjali takim principom kakor jih ponujate Vi, cenjena Danica? Ne ustavljam se nikakor ženski osloboji, a ker se moram protiviti in upirati Vašim nazorom, hočete me – kakor ste že anticipatno napovedala, šteti med one, ki so na moji strani v krog smešnih nazadnjačic, ktere naj bi spadale prav za prav v kakšno antikvitetno zbirko. Kljub temu bi bila jaz jako zadovoljna, ako bi me kdo mogel prištevati h kategoriji pridnih gospodinj. Ne protivim se temu, da naj pametni možje zahtevajo od svojih žen več nego opravilo onih del, ki so g. Danici zoperna – prašam pa sedaj: Ne bi li baš pametni možki svet dal prednosti onim ženam, ki umejo razen znanstvenih stvari tudi hišna opravila? Zakaj, da kljub temu zahajajo v klube in kavarne? Menimo, da žena, ki ljubi svojega soproga, mu rada tudi privošči, da pribije po napornem delu urico časa v družini svojih tovarišev (Slovenka 1899/12: 281).

Žene naj bi si pravice lažje priborile, če bi se združile, zato je v tisku večkrat mogoče prebrati pozive po ustanavljanju ženskih društev in gibanj. Tik pred ustanovitvijo Splošnega slovenskega ženskega društva, ki je bilo oblikovano 1901, je bilo v Slovenki objavljenih več prispevkov, ki so poudarjali nujnost in pomen organiziranega ženskega gibanja. Do žensk naj bi namreč vesti o ženskem gibanju prišle le po dolgih ovinki, saj niso živele ravno v središču človeške kulture. Večina njih ni imela novejših kulturnih pridobitev in se je z dogajanjem »tam zunaj v velikem svetu« seznanjala le preko nekaterih poročil v časopisih. Veliko pa je bilo tudi takih, ki še niso videle »tiskane črke« ali slišale o idealih, ki so jih širile njihove »sestre«. Tako so živele nadalje v tihi nevednosti svoje skromno življenje, kakor so se naučile od svojih mater, a jih je v prsih glodal črv »nezadovoljnosti in hrepenenja«. Tem ženam bi bolj kot najlepše knjige in najtemeljitejše razprave pomagal živi zgled, ki bi ga lahko posnemale. S tem namenom bi bilo potrebno ženske organizirati in ustanoviti društvo, katerega glavna naloga bi bila izobraziti žene vseh slojev (Slovenka 1901/5: 113).

V svetu se je uveljavilo tudi razmišljanje, da si ženske lahko izborijo boljši položaj le, če se pridružijo boju delavskega razreda proti kapitalistični oblasti. Abidus, pisec prispevka v Slovenki, ni videl smisla v tem, da bi si ženske teoretično izborile določene pravice, praktično pa jim te ne bi bile nikoli dosegljive. Tako bi si recimo lahko izborile pravico do šolanja na višjih šolah, a si tega zaradi gmotnih razmer ne bi mogle nikoli privoščiti. Izobraževale bi se le bogatejše ženske, ki bi se ločile od siromašnejših in se kasneje ne bi borile več za enakopraven položaj z njimi. Boj žensk za enakopravnost z moškimi po mnenju pisca ni smiseln, ker glavne razlike med ljudmi ustvarja kapitalistični sistem:

Boj za žensko ravnopravnost, za emancipacijo, mora biti naperjen v prvi vrsti proti gospodarskemu – sistemu družbe, to je proti kapitalistični gospodarski osnovi, v drugi vrsti pa proti duševni revni in temi ter vzrokom, ki to dvojico pospešujejo. Ker pa trpi ves neposedujoči razred vsled kapitalističnega gospodarstva, in ne le Žena, je tudi jasno, da bi samo boj Žene ne zadostoval, temveč da se mora Žena skupno s celim neposedujočim razredom boriti za svojo rešitev (Slovenka 1901/5: 83).

Eden temeljnih ciljev ženskega boja v svetu in takratni habsburški monarhiji je bil pridobitev ženske volilne pravice. Prizadevanja žensk na tem področju so enotno podprle vse ženske revije, ki sem jih preučevala, razen seveda Naše gospodinje, ki se podobnim temam ni posvečala. Žene niso zahtevale le možnost voliti na nižjih ravneh odločanja, ampak so se zavzemale za splošno volilno pravico. Večkrat je v tisku mogoče prebrati, da se za dosego te pravice niso borile dovolj odločno.

Vsiljuje se nam vprašanje, ali je to, kar se zahteva pod imenom splošna volilna pravica, res tudi splošna. Dr. Wintenz odgovarja: ne. In sicer zato ne, ker je po tej volilni reformi žena še vedno izključena od vsakega političnega delovanja. Sicer pa so ženske same krive, da je tako. Pri nas je še vse v povojih in ostane menda še dolgo tako, ker naša povprečna ženska nima smisla za drugo kot za dom, obleke in dnevne novice. A tudi drugod, kjer imajo boljše organizirane zveze in društva, bi bile ženske že lahko kaj več storile. Začeti je treba povsod, tako tudi tu. Voditeljice ženskih krogov bi morale uvideti, da jim marsikaj sedaj ni mogoče doseči, ker nimajo pri zakonodaji nikake besede, ker ne pridejo v poštev. Brez političnih pravic ne gre nikjer in te mora ženstvo prej imeti kot zahteva kaj drugega, ker sloni ravno na teh pravicah. To velja za druge narode in to velja tudi za – nas (Slovenska gospodinja 1905/6: 5).

Avtorica Vera je v Slovenski ženi objavila prispevek, v katerem je pojasnila, da je bil za ženske višek uživanja državljskih pravic, če jih je katera stranka, seveda zgolj če jih je potrebovala, poklicala na pomoč pri občinskih volitvah. O volitvah v deželni in državni zbor so lahko le sanjale. Pravico do polnega državljanstva so ženski odrekli, ker ni prispevala »krvnega davka«. Vojna, je po mnenju avtorice, krivična, pa naj jo podpirajo še tako pravični razlogi. »Pa ne glede na to, doslej niti poskusili niso, ali je ženska sposobna stopiti tudi na bojno polje«, je zapisala (Slovenska žena 1912/3: 68). Pomislila je, da bi morda doživeli veliko presenečenje, če bi zahtevali od »slabotne ženske«, da naj varuje svoj dom pred sovražniki. Morda bi spoznali, da ima ženska v sili tudi tako hvaljeni junaški pogum. Ženske so že v zgodovini, čeprav se niso bojevale, veliko pripomogle v vojnem času. Takrat njihove pomoči ni nihče zavračal, kakor hitro pa je bila vojna končana, so na njihov trud vsi pozabili (prav tam).

Navedene članke sem izbrala zato, da bi na kratko opisala le glavne cilje, za katere so se zavzemale avtorice prvih slovenskih ženskih listov. Kot je razvidno, so nekatere pogumne borke drzno napadale obstoječi družbeni red kljub nasprotovanju bralcev in drugih nasprotno mislečih. V premišljevanje so ponudile številne razprave in v zahtevah sledile prizadevanjem žensk po svetu. Pri tem je potrebno posebej izpostaviti sodelavke Slovenke Ivanko Anžič, Marico Bartol Nadlišek, Elviro Dolinar in Zofko Kveder. Po njihovi zaslugi je vloga ženske kot emancipiranke v listu veliko bolj prisotna kot v drugem analiziranem tisku. Čeprav je sprva Slovenka zastopala še razmeroma tradicionalna stališča o ženskih vlogah in nalogah ter predvsem pozornost posvečala ženski narodni vzgoji in izobraževanju, je kasneje v njej mogoče brati številne radikalne razprave o položaju žensk. Prispevki o ženski emancipaciji so se pojavljali v vsaki številki in bili vedno ostrejši.

V ostalem tisku je bilo prispevkov ne le manj, ampak so večinoma tudi le poročali o prizadevanjih žensk v tujini ali o uspehih ženskega gibanja v preteklosti. Redke avtorice so se izpostavile z lastnimi razmišljanji. V Slovenski gospodinjici in Slovenski ženi so bili prispevki redki, predvsem pa ne tako drzni v zahtevah. Lahko bi rekli, da je pri njiju vloga ženske kot emancipiranke dokaj sramežljivo izražena in da sta lista izražala precej tradicionalen pogled na ženske vloge. List Naša gospodinja se s problematiko ženske enakopravnosti ni ukvarjal. Prav tako razprav na to temo ni bilo

v Ženskem listu, v katerem prevladuje prepričanje, da naj bi se ženske za boljši položaj v družbi borile skupaj z delavskim razredom.

7.2 Mati

Kljub boju za spremembe tradicionalnih vlog, ki jih je takratna družba predvidela za ženske, je materinstvo ostalo njena osrednja skrb. Avtorice mnogih prispevkov v prvem ženskem tisku so prepričane, da je materinstvo ženi od narave dan poklic in samo s slednjim naj bi dosegla življenjsko izpolnitev. Kot pojasnjuje Leskošek, je materinstvo vzporedno z zahtevami po delu in izobraževanju izgubljalo pomen poklicanosti oziroma naravne nuje in dobivalo pomen službe (Leskošek 2002: 207). Vendar se je mati smela ukvarjati le z vzgojo otrok, njihovo nego in zdravjem, sicer pa so bili pod očetovo oblastjo.

Čeprav so si ženske želele biti samostojne in zaposlene ter niso iskale sreče več le v zakonu, je obveljalo prepričanje, naj se najlepšemu poklicu zanje, ki jim je tako rekoč prirojen, ne bi odpovedale.

Prvi in glavni poklic vsake žene je – poklic materinstva. Večna narava, ta neukrotljiva voditeljica vesoljnega človeštva in vsega živega stvarstva sploh – je pač v svoji nezmotljivosti darovala ženi vsa ona svojstva, vse one lastnosti, da se počuti le tedaj srečna v pravem pomenu besede, ko doseže svoj – po naravi ji določeni – poklic – cilj svojega življenja – materinstvo (Slovenska žena 1912/4–5: 141).

Kljub temu, da je materinstvo »naravni poklic« žen, pa te niso imele nobenih materinskih pravic. Če je otrokom umrla mati, je ostal oče njihov edini varuh, ne glede na to, ali je bil za vzgojo otrok sposoben ali ne. »In kolikokrat ni!«, je zapisala Elvira Dolinar. Drugače je bilo, če je umrl oče. Zakon materi ni dovoljeval, da bi sama skrbela za svoje otroke. Čeprav so ostali pri njej in pod njenim nadzorstvom, ni smela ničesar ukreniti »brez posebnega dovoljenja jerobovega«. To je bilo, po mnenju Dolinarjeve, čisto nenaravno in »vsaki civilizaciji v obraz bijoče dejstvo«. Lastna, krvna mati je odstopila svoje pravice tujemu človeku, ki ga je po svoji volji izbralo sodišče (Slovenka 1899/20: 463).

V Slovenki, Slovenski ženi, Slovenski gospodinjji so prispevki o vzgoji otrok zelo pogosti, saj so skoraj v vsaki številki, v Naši gospodinjji in Ženskem listu pa so bolj redki. Kot je razbrati iz prispevkov, naj bi bilo zastarelo mišljenje, da je védenje o pravilni vzgoji otrok materi naravno dano. Žene naj bi se izobraževale v pedagogiki in se seznanjale z novimi nasveti na področju vzgoje. V tisku so vsakršni nasveti o tem, kako naj matere vzgajajo otroke, na kaj naj bodo pri vzgoji pozorne, kakšna je pravilna rast in razvoj otrok. V Slovenki so ženskam večkrat svetovali, naj pri vzgoji ne uporabljajo različnih meril za dečke in deklice. Elvira Dolinar je materam predlagala, naj deklic ne učijo samo poslušnosti, gospodinjstva, vezenja, deklamiranja, nastopanja in igranja na inštrumente, medtem ko se dečki igrajo zunaj in so opravičeni vsakega dela v hiši. Matere naj svoje hčere in sinove vzgajajo v samostojne osebe, ki bodo kasneje zmožne poskrbeti same zase.

Ne samo, da jim daje pospravljanje primerne opravila, ampak navadijo se tudi reda, ki je vendar neobhodno potreben vsakemu človeku. Navadno pazijo matere v tem oziru samo na deklice, a dečkom se zmeraj ustreza, zmeraj se jim gladi pot, da jim ni treba česa delati, kar bi se strinjalo z možko vzvišenostjo: A vzgajajo se sčasoma pravi hišni trinogi, prave paše, okrog kojih se mora vse sukati. Naj bi se i dečki navadili že od malega reda, naj bi se i oni napeljevali do koristnih opravkov v hiši, zginil bode potem tudi tisti zloglasni »Junggesellenheim«, v kojem ležijo škornji na postelji, obleke pa na tleh, s kratka, v kojem je vse na robe, grdo in nepriključivo. Zginila bi pa tudi tista možka nesamostojnost in nerodnost, ki spravi moža v skrajni obup, če se mu je gumb pri suknji odtrgal, a ni dobrodejne ženske roke v bližini (Slovenka 1897/13: 4).

V takratni dobi pa ni bilo več dovolj, da je mati znala le vzgajati otroke in skrbeti za dom. Morala je biti splošno izobražena in »kultivirana«, saj je veljalo prepričanje, da bodo le razgledane matere lahko vzgojile rod, ki bo pripomogel k razvoju naroda. V Slovenski gospodinjji lahko preberemo, da je bila nekdanja vzorna žena tista, ki ni niti v mislih prestopila praga kuhinje in spalnice, ob koncu 19. stoletja pa je nerazgledana mati in žena »zaviralo napredka in razvoja družbe« (Slovenska gospodinja 1906/5: 30). Ni več zadostovalo, da je mati znala otroku oprati plenice, zašiti obleko in pripraviti obrok. Vzgojiti ga je morala znati v človeka, sposobnega za življenjski boj. Da je zmogla izvršiti te dolžnosti, je morala poznati svet daleč izven praga svojega

doma, poznati je morala ustroj človeštva, katerega del bo nekoč njen otrok, in duh časa (Slovenska gospodinja 1906/5: 31).

Vendar je bila žena, ki si je želela otroka in hkrati zaposlitve in izobrazbe, razpeta med obveznostmi, ki ji jih je nalagal dom, in stremljenjem po neodvisnosti in lastnem razvoju. Anžič je menila, da se dvema gospodarjema ne da služiti:

Niti zmožnosti, niti pravic nočem in ne morem odrekati ženstvu za višjo naobrazbo, a kaj bi pomagalo narodu, da bi imel vse polno ženskih doktorjev, profesorjev in uradnikov, dobrih materá pa ne! Življenje je drago! Kako dobro došla bo možu žena, katera bo služila vsakdanji kruh z njim! Dà, a kedo bo vzgajal otroke? Dvema gospodarjema naenkrat se ne more služiti. Zanemarjati se mora, ali ta, ali oni. Ker pa noče plačevati nihče svojih delavcev zastonj, zanemarjati mora mati, ki se ubija javno za življenje, svoje otroke, svoje gospodinjstvo, svoje najsvetejše dolžnosti (Slovenka 1898/22: 514).

Kot je v odgovoru na njen prispevek pojasnila E. Dolinar, mnogo deklet ne služi dvema gospodarjema, »saj jim ni usojeno zatekati se v mirni pristan zakona«. Po njenem mnenju si vsako dekle želi postati mati, saj sicer ni organsko normalno razvito. Ampak mnogim ženskam ni dano, da bi bile žene in matere, in tudi rojenice jim niso v zibelko položile dovolj denarja, da bi bile do konca svojih dni srečno preskrbljene. Da preživijo, morajo delati in zatajiti svoje ženstvo, ker jih k temu sili usoda. Številne tako ne služijo dvema gospodarjema, saj morajo vso energijo vložiti le v delo (Slovenka 1898/25: 580).

Poveličevanje materinstva in skrbi za otroke je žene vezalo k domu ter služenju možu in družini. Zofka Kveder je zato v Slovenki nasprotovala mnenju, da je materinstvo za žensko naravni poklic. »Osobito ženstvu se vsak trenotek pridiguje, naj se ne izneveri svojemu edino naravnemu, svetemu poklicu kakor žena in mati; z bombastičnimi besedami se slika ženski njeno nalogo: ostati pokorna, bedasta igračica, poslušna podvorkinja svojega moža in nesebična dojlja in bona svojim otrokom«, je pojasnila (Slovenka 1901/3: 53). V drugem prispevku je zapisala: »Žensko treba vzgajati za njen naravni poklic, za ženo in mater – ponavlja se vedno v neštetih variacijah. – Ah pojdite mi s tako vzgojo! Kaj pa jih učite? Laskati se možkim in čakati na nje, kakor

na odrešnike! Odgojite nam raje ljudi, storite iz ženske najprej človeka, za ženo in mater nas je narava sama odgojila« (Slovenka 1899/3: 68)! Podobnega mnenja je bil tudi profesor Masaryk, čigar predavanje je bilo povzeto v Slovenki. Spraševal se je, zakaj je sveto le materinstvo in ne enako tudi očetovstvo. »Žena naj bi bila mati, to je baje njen poklic od narave. Prosim, recite isto tako: mož ima od narave poklic, da postane oče – in takoj uvidite, kako je argument slab« (Slovenka 1899/14: 333). Mati je bila po njegovem mnenju nekaj krasnega in »v besedi mati se da povedati mnogo, kar je človeku drago«; vendar se je spraševal, ali so vse matere res tako idealne (prav tam).

Ne glede na svetost, ki so jo nekateri videli v materinskem poklicu, pa jo je ta nekoliko gotovo izgubil z razmišljanji o splavu, svobodni ljubezni in prostituciji, ki so se jih pogumno lotevale predvsem sodelavke Slovenke. Ostali ženski tisk se je zavzemal za to, da bi se ženskam omogočilo izobraževanje in vstop v javno sfero, previdnejši pa je bil pri temah, ki so se dotikale družinskega življenja. Pri njegovem obravnavanju je redko oporekal prepričanjem, ki so se usedla globoko v zavest družbe. Nekatero avtorice podreditev žene v odnosu do moža morda niso postavljale pod vprašaj tudi zaradi izkušenj Slovenke, ki je bila deležna mnogih kritik bralk, prepričanih, da gredo pisateljice v zahtevah predaleč. Tako tudi o nadzoru nad žensko reprodukcijo, ki je pomenil le še eno obliko nadzora nad žensko, niso pisale.

Slovenska gospodinja in Slovenska žena sta ženski pripisovali materinstvo kot eno izmed njenih osrednjih vlog. V obeh listih so bili skoraj v vsaki številki objavljeni prispevki o vzgoji otrok, v Slovenski gospodinjji pa je bilo predvsem v zadnjem letu njenega izhajanja pogosto mogoče najti pravljičice, ki naj jih matere prebirajo otrokom. Vzgoji otrok je prostor redno namenjala tudi Slovenka. Kot je mogoče razbrati iz prispevkov, objavljenih v njej, je nalogo potrebno izpolnjevati pravilno in odgovorno, saj od tega ni odvisna le prihodnost otroka, pač pa tudi naroda. Ženski list in Naša gospodinja o materinstvu in skrbi za otroke nista pisala.

7.3 Žena in gospodinja

»Na gospodinjtstvu in materinstvu temeljita vsa ideologija in ekonomija podreditve«, je zapisala V. Leskošek (2002: 222). Gospodinje so bile nevidna in neplačana delovna

sila, čeprav lahko v prvem ženskem tisku beremo, kako važnega, celo narodnostnega pomena je bilo njihovo delo. Od tega, kako vestno so ga opravljale, je bil odvisen njihov zakon in priznanje družbe. Prava emancipirana ženska ni bila tista, ki je zanemarjala hišna opravila, pač pa tista, ki je požrtvovalno opravljala delo doma in v službi. Kako resen je bil poklic za ženske, pričajo tudi razna gospodinjska društva in tečaji, ki so jih po deželi ustanavljali zato, da bi se ženske izurile v domačih opravilih.

Tinica, ki je objavljala gospodinjske prispevke v Slovenki, je menila, da naredijo starši veliko škode svojim hčeram, ker jih ne izučijo v gospodinjstvu in posebno kuhi ter jih neuke poročijo. Nevednost žene njen mož in gospodar kmalu spozna. Takrat se odvrne od nje, izgubi veselje do doma in največkrat je tako izgubljeno vse (Slovenka 1897/14: 4–5). »Vsaj je mož steber in začetek družbinskemu življenju in njega osrečevati, njega zadovoljiti je prav naloga vsaktere žene« (prav tam). Žal ta naloga ni lahka in mnogo žensk jo zgreši in zavozi. Vendar je Tinica poudarila, da ženam ne bo težko zadovoljiti moža, če ga bodo dobro spoznale in bodo ob enem dobre gospodinje. Ženam, ki bodo znale pripraviti dobro jed, bo veliko lažje ohraniti zakon. »Mož je pridobljen, on jej postane hvaležen, in hvaležni mož je neprecenljivi dar, katerega je prejela žena iz rok svojega Stvarnika« (prav tam).

Znanje gospodinjstva je imelo prednost pred izobraževanjem za različne poklice. Moderne žene, ki so se bolj posvečale izobraževanju in niso bile izurjene v gospodinjstvu, so bile grajane, ker si niso pravilno postavile prioritet.

Čudna so človeška pota v življenju in nekaj presenetljivega je, da imajo čestokrat dobre, pridne in skrbne matere ter vzorne gospodinje hčere, ki jim niso v tem oziru prav nič slične. /.../ Hčerka je namreč nevesta, ki pa ne zna družega kot pisati ogromne številke, seštevati in odštevati, preračunavati obresti in drugo, kar spada v to ali kako drugo stroko, ki se jej je dekle posvetilo. Pri vsej tej učenosti pa reva ne vé, kako treba pripraviti juho, kako skuhati priprosto večerjo; ne zna zlikati perila in vobče nima pojma o dolžnostih gospodinje (Slovenska gospodinja 1908/1: 1).

Moški, ki se je podpisal s kraticama M. C., je svoj pogled na odnos med ženo in možem opisal takole: »Žena spoštuje le takega moža, kateri stoji nad njo. Mož naj bode steber, okolu katerega naj se žena ovija liki rastlina« (Slovenka 1897/13: 6).

Verjetno je podobno razmišljal še kdo, nekateri pa so podrejen odnos tudi odklanjali. Žena in mož naj bi si bila v zakonu raje enakopravna. V Slovenski ženi lahko preberemo: »Moderna žena ne zahteva ničesar drugega, kakor da se ji prizna svojepravnost tudi v njenem osebnem razmerju z možem, zlasti kot žena, gospodinja in mati. Moderna žena hoče tedaj postaviti na mesto avtoritete moža idejo popolne družinske enakopravnosti moža in žene in na ta način ustvariti npravstveno podlago za zakon« (Slovenska žena 1912/4–5 : 99).

Nekateri so menili, da žensko gibanje škoduje zakonski zvezi. Žena si želi svobode in ni več pripravljena vseh svojih moči vlagati le v odnos z možem in skrb za gospodinjstvo. Elvira Dolinar je nasprotno opozorila na zakone, ki se sklepajo iz preračunljivosti in prav zato mnogokrat niso srečni.

In vendar smelo trdim, da poznam sredstvo, ki bi spremenilo zakon zopet v to, kar mora naravno in moralno biti: srčna zveza mej možem in ženo v ohranjenje človeškega rodu. In to sredstvo je žensko osvobojenje. Vem, da se zoper to trditev zopet vzdigne glasni vrišč in krik. Kako more svobodna žena pospeševati srečo zakona? Zakonska žena, ki naj bode uzor milobe in udanosti, ki naj le skromno deluje v domačem krogu ob domačem ognjišču, ki naj skrbi le za svojo družino, za udobnost svojega soproga – brez brige za ves vnanji svet (seveda s precejšnjo kratkovidnostjo in v obmejenem obzorju!) – ona ista naj se nam naenkrat izpremeni v slobodno, samosvojo, emancipirano moderno ženo! Nemožno! To bi bil poraz vsemu zakonskemu življenju (Slovenka 1898/15: 337)!

Tako naj bi govorili nekateri, ki so polni predsodkov, po njenem mnenju pa bi osvoboditev žensk pripomogla k lepši zakonski zvezi, saj bi se te sklepale iz ljubezni. Ženske se ne bi več vezale s prvim, ki bi ga spoznale, samo iz strahu, da ne bodo ostale same, ampak bi počakale na nekoga, s katerim bi se resnično ujele. Svobodnih žensk tudi ne bi prevzele prazne besede ob dvorjenju, saj ne bi bile tako naivne. One bi vedele, kaj naj od zakona pričakujejo, in zadovoljno bi se odločile zanj ter se brez truda privadile novemu delokrogu (Slovenka 1898/15: 338).

Nasprotniki emancipacije so po besedah Ivanke Anžič menili, da bi svobodne ženske postale razuzdanke in nič več nežne sladke deklice, ki so tako »neobhodna uteha

moškemu srcu, utrujenemu in zbezanemu po javnih poslih, po življenju v brutalnem svetu«. Pojasnila je, da o nežnosti in krotkosti žensk, ki naj bi se razblinila ob emancipaciji, ne bo več izgubljala besed. Stvar posameznika je po njenem mnenju, če ne ve, da more le svoboda vzgojiti popolnega človeka, popolno ženo, vredno in zmožno velike ljubezni, ter si namesto prave, popolne žene, želi »brezpomembne, bedaste igračice«. V tolažbo vsem moškim je pojasnila, da bodo kljub uspehom emancipacije na svetu vedno mogli najti tako ženo. »Glede nesrečnega vpliva emancipacije v zakonu je pa stvar jako jednostavna. V zakonu, sklenjenem na podlagi obojestranske osebne svobode, zgubi emancipacija takorekoč ves svoj pomen in svojo veljavnost. V takem svobodno – s tem seveda nikakor nočemo reči: necerkveno sklenjenem zakonu, stopi na mesto vsakega drugega prava – ljubezen« (Slovenka 1901/ 7: 170). Samo ta je mogla, po njenem mnenju, določati razmerje med možem in ženo v zakonu.

Žensko gibanje je zahtevalo svobodno sklepanje zakona, kar naj bi bil temeljni pogoj za srečen zakon. »Emancipacija dela pot pravi svobodni, neminljivi in sveti ljubezni mej možem in ženo, prosti vsake nizkotne sebičnosti in umazanosti«, je zapisala Ivanka Anžič. Taka ljubezen med zakonci izključuje nezvestobo, kakršne koli žalitve ali kršenje zakonskih dolžnosti. Seveda emancipacija po pravilu izključuje tudi zakone, v katerih bi se mož smel obnašati do svoje žene kakor do brezpravne sužnje, ki mora biti vesela, da ji njen gospodar ne meče samo drobtinic, ampak ji celo pusti sedeti za njegovo mizo. Svoboda, katero zahteva žensko gibanje, ni nič drugega, kot pravica do osebne svobode, ki po naravnem zakonu pripada vsakemu človeku (prav tam).

Dolinar je v enem izmed svojih prispevkov napovedala, da bodo kmalu tudi ženske dobile besedo pri izbiri moža in jim ga ne bo potrebno več le loviti.

Vkljub največji svobodi v izbiranju zakonskega druga, vkljub najvestnejšega plemenskega izbora (Zuchtwahl) se bodo pa vendar vedno primerjali i slučajji medsebojnih zvez, v kojih zakonci nikakor ne bodo našli zaželjene harmonije, bodisi da sta se varala uže pri izbiranju, bodi si da sta še-le pozneje divergujoče razvila, da je moral nastati razkol mej njima. V takem slučaju jima mora biti svobodna ločitev brez vseh zlih posledic, kajti naravnost kruto je vezati siloma dva človeka, ki si v

vsem docela nasprotujeta; kajti zakon, v kojem zakonca ne harmonirata ni več zakon (Slovenka 1900/1: 3).

Po mnenju Dolinarjeve je zakon globoka duševna zveza med zakoncema, a kjer te ni, ni več mogoče govoriti o zakonu. Taka zveza ni vredna človeškega dostojanstva, saj ga poniža na nivo prostitucije. Ženska, ki se poroči samo zato, da jo mož hrani in oblači ter nima drugih čustev do njega, ali ga celo sovraži, ravno tako proda svoje telo kot nesrečna bitja s ceste. »Nikakor pa se nam ni bati, da bi se ločitve brezprimerno množile, ako se jim prostovoljno in postavno vgoti ali da bi taka naprava zapeljevala k lahkomišelnemu sklepanju zakonov. Morda se pač ne bode nikdo izpostavljal prostovoljno duševnim mukam, koje morajo brezpogojno napeljati k ločitvi« (prav tam). Kot naj bi pričala statistika, svobodna ločitev vzgojno vpliva na zakonce. V Ameriki so bile sprva ločitve pogoste, ker so vsi, ki niso mogli več prenašati spon, silili v svobodo, kasneje pa se je število ločitev zopet zmanjšalo. Zakonci so namreč videli, da se zveza lahko tudi razdre, in so postali bolj popustljivi do partnerja. Še posebno moški so začeli ženi priznavati enakopravnost in niso bili več tako kruti do nje, ker so vedeli, da se jim lahko vsak čas izmuzne (prav tam).

Besedam Dolinarjeve je nasprotoval Slavoljub. V svojem prispevku je citiral njen odstavek, v katerem se je zavzela za »ločitev brez vseh zlih posledic«, ga zapisal okrepjeno in pojasnil:

Svobodna ločitev brez vseh zlih posledic?« Ali je to mogoče? Ne, nikakor ne! Brez ozira na verski moment, brez ozira na dejstvo, da je naš narod strogo veren in drži zakon kakor svet, kakor v življenju nerazdružljiv, moramo se že z ozirov na človeško dostojanstvo odločno postaviti za nerazdružljivost zakona. Kako je mogoče misliti, da se bodeta zakonska, katera imata jednega, dva, tri otroke, da se bodeta ta dva ločila brez zlih posledic?... Čim bi prešla teorija o svobodni ločitvi zakona »brez vseh zlih posledic« v kri in meso človeške družbe, ne bil bi svet družega več, nego jeden veliki... (Slovenka 1901/5:112).

Veliko prispevkov je ženo opozarjalo, naj vestneje opravlja svoj delokrog v hiši, saj naj bi tudi s tem pripomogla k harmoniji v družini. Večinoma so bile žene marljive in vzorne gospodinje, a nekatere so tudi zelo zanemarjale svoj dom. V eni izmed števil

Naše gospodinje je citirana Slomškova povest, v kateri je ta opisal svojo pot domov iz šole čez hribe in kako se je nekoč ustavil pri neki hiši na poti. Bila je vsa zakajena in temna kot noč. V enem kotu so jedli prašiči, v drugem so zobale kure, vsepovsod pa je bilo polno muh. Gospodinja je bila vsa umazana in kuštrava, otroci so bili vsi marogasti. Zaradi nesnage je pisatelja še lakota minila in je komaj kaj kosila pojedel. Ko je gospodinja postregla s pecivom, je gospodar iz njega povlekel dolg las in ga postavil pred ženo. V nadaljevanju prispevka beremo:

Takih nezgod je po svetu veliko, kjer so ženske nesnažne. Predno čez hišni prag stopim, lahko vem, kaj ženske veljajo. Po nekaterih izbah je toliko smeti in kurnikov, da se pošten človek vsesti ne more; pa vendar zanemarjenih krščenc ni sram, kakor če svatje pridejo in hiše pometene ne najdejo. Postelje so veliko grše, kakor gnezdo v svinjaku. Stenic, grilov in takega mrčesa je toliko, da bi tujega človeka ujedle, ako bi v taki čumnati prenočil. Ni se torej čuditi, da pri taki hiši sedem let garje imajo in otroci vsi krastavi, blede kot smrt okoli lazijo. Vse drugače je, kjer so skrbne gospodinje in snažne dekle. Take hočete tudi ve biti, kaj ne (Naša gospodinja 1911/8: 91)?

Pisateljice prispevkov so se zelo zavzemale za ustanavljanje gospodinjskih šol za ženske.

Pregovor pravi, da gospodinja podpira pri hiši tri ogle. To velja pa v polni meri le za dobro gospodinjo, ker slaba gospodinja niti enega ogla ne vzdržuje, ampak celo razruši najtrdnejšo stavbo. Od gospodinje je zavisen doberšen del domačega blagostanja, zadovoljnosti, miru in sreče. Smelo lahko trdimo, da bi bila naša domovina v marsikaterem oziru, zlasti v gospodarskem, veliko na boljšem, ako bi poklicani faktorji tudi na to stran ne bili zanemarili svoje dolžnosti. Tudi osodno izseljevanje se izdaleka ne bi bilo tako ukoreninilo, ko bi se bila potom dobrega gospodinjstva dvignila zadovoljnost v družinah, zadovoljnost na lastni domači grudi (Naša gospodinja 1911/4: 26).

Pametno gospodinjstvo se je moglo priučiti ali od dobre gospodinje ali pa v gospodinjskih šolah. Kdor pa je le količkaj poznal gospodinjstvo po kmečkih hišah, nadarjenost in »ukaželjnost« gospodinj, je cenil gospodinjsko izobrazbo, in to

tembolj, ker je ta izobrazba bila za družinsko srečo in narodovo blagostanje neobhodno potrebna in obenem razmeroma poceni (prav tam).

Velikokrat so bili v tisku v obliki kratkih vesti objavljeni nasveti o gospodinjstvu, ki so neposredno nagovarjali bralko:

Da boš imela svoje stanovanje čisto in snažno, ne smeš zanemarjati reda ter puščati stvari, da bi ležale dolgo na tujem kraju, nego moraš pospravljati vsak dan sproti (Slovenska gospodinja 1907/7: 160).

Oljnate barve, smolo in firnež spraviš iz obleke, ako postaviš steklenico bencina ali terpentina v toplo vodo, da se malo ogreje. Pri rabi bencina bodi zelo previdna, ker jako hitro eksplodira. Ne rabi ga nikdar zvečer pri luči ali ognju. Ako so madeži že stari, pomaži jih prej s surovim maslom ali oljem, da se zmehčajo in ravnaj, kakor zgoraj navedeno (Naša gospodinja 1911/5: 35).

Dolarjevi se nasprotno gospodinjstvo ni zdelo tako pomembno. V svojih prispevkih je ženske opozarjala na gospodinjske izume in tehnološke izboljšave, ki bi jim prihranile čas v gospodinjstvu. Prepričana je bila, da bi žene čas bolje izkoristile, če bi ga namenile izobraževanju.

Mnoge so to tudi storile in kljub temu, da je bilo delovanje v družinskem krogu razumljeno kot glavno poslanstvo ženske, podatki kažejo, da so se od konca 19. stoletja v vedno večjem številu odločale za višješolsko izobraževanje in zaposlovanje. Ne glede na to so bile avtorice, ki so objavljale v prvem ženskem tisku, prepričane, da se ne bodo vloge med moškim in žensko nikoli zamenjale. Po njihovem mnenju naj bi bil ta strah odveč. Ženske so preveč navezane na domača opravila in tudi emancipacija jih ne bo odvrnila od svojih dolžnosti. Vedno se bodo zavedale, da jih resnična sreča čaka le v krogu družine, ob možu in otrocih.

Izmed vseh petih analiziranih tiskanih medijev je nedvomno gospodinjstvo in skrb za dom kot eno njihovih osrednjih nalog ženskam predstavljal list Naša gospodinja, saj je bil v celoti pisan kot nekakšen gospodinjski priročnik, ki je bralkam prinašal veliko kuharskih receptov, nasvete o skrbi za dom in domače živali, prispevke iz vrtnarstva,

sadjarstva, kmetovanja itd.. Nasveti o gospodinjstvu so bili pogosti tudi v Slovenski gospodinjji in Naših gospodinjah, v Slovenki pa jih je bilo nekoliko manj. V Ženskem listu prispevkov na to temo ni bilo.

7.4 Delavka

Ženske so bile na prelomu 19. v 20. stoletje zaposlene v različnih poklicih in predstavljale vedno večji delež med zaposlenimi. Nekatere so se zaposlile, ker so dosegle ustrezno izobrazbo, druge so to storile iz ekonomskih razlogov. Ker je gospodarstvo potrebovalo žensko delovno silo, jih tudi ženski tisk ni odvrčal od namere. V njem so bili objavljeni prispevki o poklicnih uspehih žensk, prav tako pa tudi opozorila na slabe delovne razmere.

Finančna neodvisnost je za žensko pomenila rešitev iz podrejenega položaja in življenjske odvisnosti od moža. Marsikatera se je namreč v tistem obdobju poročila le iz eksistencialnih razlogov, saj se sama ni mogla preživeti. Vera je v prispevku v Slovenski ženi zapisala: »Zahteva žená, da se jim otvorijo poklici, je odvisna kolikor toliko, vsaj v mnogih slučajih tudi od poniževalnega dejstva, da si mora žena prav pogosto izprositi od svojega moža vsako malenkost in da je hočeš nočeš vendar skoraj vselej odvisna od nazorov ali celo od dobre ali slabe volje svojega moža« (Slovenska žena 1912/4–5: 99). V nadaljevanju je omenila, da so referenti predlagali spremembo zakona, po katerem bi dobivala žena del zaslužka moža za vzdrževanje doma in za lastne potrebe.

Ženam naj bi se zagotovila možnost izobraževanja in kasneje zaposlovanja, saj naj bi bilo tako rešenih mnogo socialnih problemov. »Ti sadovi bodo pa tudi omogočevali tistim ženam, ki so nakazane v življenju same nase, ki si ne morejo ustanoviti rodbinskega življenja, da bodo uspešno tekmovali v boju za življenjski obstanek« (Slovenska žena 1912/1: 1). Podobno je ugotavljala tudi Mila Dobova v Slovenski gospodinjji: »Torej: vsako dekle naj se uči delati, vsakemu dekletu naj se da prilika, da postane samostojno. Dekletova stvar je potem, ali se hoče poslužiti te samostojnosti ali ne ... Ti stavki se glase priprosto, a pomenjajo velik prevrat vsega dosedanjega naziranja o poklicu žene, o kateri so rekali dosedanjega da "spada v hišo"« (Slovenska gospodinja 1907/9: 92).

Za zaposlovanje žensk se je zelo zavzemal Ženski list, ki je bil politični list socialnih demokratov. Z delom naj bi si zagotovile svojo finančno neodvisnost in zaslužek za preživetje, hkrati pa naj bi se z večanjem delovne sile izboljšalo tudi gospodarsko stanje v državi. Ideal ženske je Ženski list videl v delavki, zaposleni izven doma: »Žene na plan! Ne z modnimi ali z drugimi enakimi stvarmi, ampak z delom za blagor proletariata« (Ženski list 1913/3: 21).

V tisku so se pogosto pojavljale kratke vesti, v katerih so bili omenjeni poklici, ki so jih ženske že opravljale, uspehi zaposlenih žensk, njihovi dosežki,... Pod skupnim naslovom Žene v javnih službah je bilo na primer v Ženskem listu objavljenih več kratkih vesti z naslovi: »Šolska nadzornica«, »Arhitektinja«, »Županja«, »Vpliv žen na zakonodajo«, »15 žen v šolskem svetu« (Ženski list 1913/2: 10). Za primer lahko navedem tudi naslove kratkih vesti v Slovenski ženi: »Šolske zdravnice«, »Zdravnice v Nemčiji«, »Žena redna vseučilišna profesorica«, »Žene v državni službi na Francoskem«, »Žene knjižničarke«, »Žene – obrtne nadzornice na Pruskem«, »Žene – policijske stražnice« (Slovenska žena 1912/1: 8).

Veliko prispevkov je opozarjalo na izkoriščanje žensk na delovnem mestu. V dobi industrializacije so tovarne po svetu množično izkoriščale ženske in otroke kot poceni delovno silo. Delali so nepretrgoma brez prostih dni, pogosto do dvanajst ali celo več ur dnevno, ženske niso imele porodniškega dopusta, ampak so se na delovno mesto vračale že takoj naslednji dan po porodu. Slovenska provinca se je industrijsko hitreje začela razvijati v času, ko so si delavci po svetu že izbojevali nekatere pravice, kljub temu pa je tudi ženski tisk pisal o izkoriščanju in zahteval boljše razmere.

In kaj pravi k temu brezmejnemu, brezvestnemu izkoriščanju žen in otrok socialna demokracija? Jasno določno pravi socialno – demokratični program: osemurni delovni čas, prepoved nočnega dela za žene in mladino, nedeljski počitek, ki mora trajati najmanj 36 ur, otroci pod 14 letom ne smejo delati v nobenem obratu, žene ne smejo delati v obratih, ki ogrožajo njeno zdravje. To hoče doseči socialna demokracija že v današnji družbi in državi. Dosegla pa bo to prav gotovo, če vse delavske žene in dekleta vstopijo v naše vrste, pomagajo pri delu socialne demokracije s tem, da vstopajo v naše organizacije (Ženski list 1913/2: 10).

Zaposlene ženske niso imele enakega položaja kot moški. Za enako delo so bile, kot se še danes pogosto zgodi, plačane manj. Elvira Dolinar je v Slovenski gospodinjji zapisala, da so bili Kranjci še na začetku dvajsetega stoletja prepričani, da je žensko delo manj vredno kot moško. Čeprav je na primer učiteljica opravila ravno toliko dela kot učitelj, je že samo dejstvo, da je ženska, zmanjšalo ceno njenega dela (Slovenska gospodinja 1906/2: 14).

O žalostnih razmerah delavk je pisala tudi Zofka Kveder v Slovenki. »Na deželi dobivajo po 30 kr in hrano, ali 50 kr brez hrane, med tem ko dobivajo moški več kakor še enkrat toliko, četudi delajo ženske ravno tako dolgo in povprečno ravno toliko, kakor moški« (Slovenka 1900/5: 111). A stanje delavk na deželi še ni bilo najslabše, saj so imele navadno moža ali sorodnike, s katerimi so živele in ki so prav tako služili. Delavka v mestu pa je običajno živela sama in ni zaslužila dovolj, da bi se mogla primerno prehraniti ali da bi ji ostalo še za obleko in stanovanje. Delavke v tobačni tovarni so na primer že v mladih letih izgledale bolne in izčrpane. To ni bilo čudno, saj si z malo vodene kave za zajtrk in večerjo niso mogle učvrstiti telesa. Nezdostna hrana, slab zrak v tovarni in še slabši v tesnih, mokrih stanovanjih jim je uničil zdravje. Delavkam v drugih tovarnah se je godilo še slabše. Še če so bile zdrave, so se morale zadolževati, da so lahko preživele, če pa so zbolele, so trpele revščino in pomanjkanje. Da v takih razmerah njihova morala ni bila ravno trdna, ni presenetljivo. Družine, pri katerih so živele, so imele navadno po eno sobo, ki je pogosto bila tudi kuhinja. Do deset ljudi je spalo v enem prostoru: moški, ženske, otroci, starejši, sorodniki, tujci; vsi skupaj (prav tam).

Veliko žensk je bilo ob koncu 19. stoletja učiteljic. Tudi med sodelavkami Slovenke jih je bilo nekaj in verjetno je tudi zato v njej veliko prispevkov, ki opozarjajo na njihov težek položaj. V takratnem obdobju jim je bil zaukazan celibat. Če so se želele poročiti in imeti otroke, so svojo zaposlitev morale zapustiti. Avtorica prispevka v Slovenki Mrak se ni strinjala z mnenjem pisca, ki je objavil prispevek v Slovenskem učitelju. Zapisala je: »Učiteljica nima nikakih pravic kot človek z dušo in telesom, nikakih pravic kot ženska v polnem smislu besede: ona ima samo svoje učiteljske dolžnosti, ki pa po nazoru pisca nimajo na sebi nič človeškega in naravnega, nego so nekako angelske in nadnaravne« (Slovenka 1900/7: 157). Ni se strinjala z mnenjem

avtorja prispevka, da je materinstvo pravo in plemenito le, ko je duševno in ima svoje korenike v plemenitejšem delu človeške narave. Telesno materinstvo je, kot je zapisal avtor, le polovica, in sicer slabša polovica materinstva. Mrak je odgovorila:

Tako, sedaj je zlomljena palica nad materino ljubeznijo, katera je toliko tisočletji veljala vsem največjim duhovom kot nedotakljivo sveta, najvzvišenejša, najpopolnejša, najzvestejša in najnesebičnejša; sedaj je izrečena sodba nad vami, matere, ki ste živele in še živite edino za blagor svojih otrok, ki ne poznate druge, lastne, nego le srečo svojih otrok, ki ste umirale za svoje otroke, ki jih ljubite še v smrti in tudi tedaj, ako so vam strli srce, sedaj vidite, da je bila vaša ljubezen nepopolna, neplemenita, in sebična – čutna in sicer zato, ker ste kdaj svoje otroke nosile pod srcem, jih v bolečinah rodile ter dojile na svojih prsih. Zato vidite, vaše materinstvo ni pravo, ni vzvišeno in ni na pravem mestu. Zato tudi se čutite srečne in zadovoljne v svojem celibatu, gospice učiteljice, odpodite vsako grešno misel ali željo po onem drugem »čutnem« materinstvu, vrzite vse človeško od sebe in vzdignite se v nebeške višave »pravega«, »plemenitega«, »nesebičnega duševnega materinstva«! kako hočete to izvršiti, ne vem, in tega tudi ni povedal g. pisec – a storiti to pač jednostavno morate, kajti potem boste najbrže zadovoljne tudi z najmanjšo plačo, ker je baje idealno materinstvo sila »tečna«, sladka in cenena »hrana«... (Slovenka 1900/7: 157).

V Slovenki je bil objavljen tudi odziv na dopis, ki ga je sestavilo Slovensko učiteljsko društvo in v katerem je predlagalo deželnemu zboru, naj podeli učiteljicam vsakega plačilnega razreda od 150 do 200 goldinarjev manj kot učiteljem. V njem lahko preberemo, da med učiteljem in učiteljico že v preteklosti nikoli ni bilo nobene enakopravnosti. Izmed 180 kranjskih ljudskošolskih učiteljic so bile tri v prvem plačilnem razredu, dve v drugem, 22 jih je bilo v tretjem, 150 v četrtem. Učiteljice, ki so bile zaposlene že 20 ali 25 let, so bile v četrtem plačilnem razredu, učitelji z le nekaj let delovne dobe pa v tretjem ali drugem. Ampak učiteljica je morala dokončati isti študij kot učitelj, pred isto komisijo je zagovarjala izpite in, ko je začela poučevati, so bili predstojniki največkrat z njenim delom bolj zadovoljni kot z delom učitelja. V šoli je opravila več ur, saj je poleg rednega pouka poučevala še ročna dela. Če je učitelj zbolel, ga je nadomestila učiteljica in za ta trud je prav tako dobila 150 goldinarjev manj. Kot je navedeno v prispevku, se je učitelj potegoval za višjo plačo z izgovorom, da mora nahraniti družino. Avtorica prispevka se je spraševala, zakaj niso

plače oblikovane glede na to, koliko otrok ima učitelj. Podobno kot so boljše plačilo odrekli učiteljicam, naj bi tudi učitelji, ki imajo manj otrok, prejeli manjše plačilo. Opozorila je še, da tudi učiteljice velikokrat podpirajo svojce s pritrgovanjem od lastnih ust (Slovenka 1897/24: 8). Na koncu je zaključila:

Cenjene kolegince! Uže podpore vlanskega deželnega zbora, oziroma njih letošnja razdelitev nas je morala poučiti, v kakšni meri se nam v bodoče hoče rezati trdo prisluženi kruh. Molčale smo, molčale do skrajnosti. Napočil je zadnji čas! Oglasimo se i me za svoj »socialni ugled«. Povejmo svetu svoje težnje in apelujmo na pristojnem mestu za svoje pravice. Ne skrivajmo svojih ran, to nas ne vodi k cilju! Oni, katerim smo do sedaj zaupale – pustili so nas na cedilu. Pomagajmo si same! Tudi za učiteljico velja izrek: da človek toliko velja, kolikor plača (Slovenka 1897/24: 9)!

Mnogo poklicev ženskam ob koncu 19. stoletja še ni bilo dostopnih. Predvsem nekatera odgovornejša dela so ostala domena moških. V Slovenki lahko beremo opomin uredništva: »Gčna A. G. Trst. Ženska ne more biti po zakonih o d g o v o r n a urednica. Spise sprejema, pregleduje, popravlja in urejuje ženska urednica – bodite le uverjeni, da tajno, le odgovorna ne more biti« (Slovenka 1897/2: 2). Ali na primer razmišljanje v nekem prispevku: »Ah kako malenkostni so se mi videli oni odvetniški uradniki, koji so sprejeli resolucijo, da bi notarji in odvetniki zabranili ženskim ustop v odvetniške pisarne. Moj Bog, ali smo v prosvitljenem devetnajstem stoletji, ali pa tavamo v tmuni srednjega veka, kjer se mož, krona slovstva, kakor se je sam nazival, peha za službo pisarja« (Slovenka 1898/24: 565). V Ženskem listu pa so posebno poudarili, da so v vodstvu konsumnih drušev, ki jih ustanavljajo socialni demokrati, lahko tudi ženske: »Za upravo si izvolijo poseben odbor, ki ga imenujejo vodstvo, načelstvo, upravni svet – za kontrolo uprave si izbero nadzornike – vse izmed sebe, po zmožnosti oz. po zaupanju, ki ga kdo uživa. V načelstvo (v vodstvo) in v nadzorstvo so lahko izvoljene tudi žene« (Ženski list 1913/1: 4)!

Kljub oviram, ki so jim onemogočale dostop do nekaterih delovnih mest, so bile ženske prepričane, da se bodo z vztrajnostjo uspele dokazati kot prizadevne in sposobne delavke. Moški naj bodo le toliko pravični in naj ženskam dovolijo, da se izkažejo. Opravljeno delo bo nato pokazalo, ali ga ženske zmorejo ali ne. Prazne

besede in neutemeljene trditve o ženski nesposobnosti naj bi preveč dišale po strahu pred žensko.

Vloga žene delavke je bila najbolj prevladujoča v Ženskem listu, saj je bil to list socialnih demokratov, ki so z vsebinami nagovarjali delavski razred in specifično zaposlene ženske. Prav tako je bila omenjena vloga dokaj zastopana v Slovenki, manj pa v Slovenski gospodinji in Slovenski ženi. V Naši gospodinji se delokrogu žene izven doma niso posvečali.

7.5 Diskusija

Analiza prispevkov potrjuje mojo začetno tezo, da je slovenski ženski tisk, ki je med bralke prvič prišel leta 1897, sledil takratnim prizadevanjem ženskega gibanja po svetu. Objavljal je prispevke o uspehih in zahtevah žensk po svetu in hkrati sam ponujal v branje razmišljanja o takrat aktualnih temah za ženske. Iz analiziranih prispevkov je razvidno, da je postavljala številna različna vprašanja, ki so zadevala odnos in razmerje moči med spoloma. Avtorice prispevkov v prvem ženskem tisku so se zavemale za dostop žensk do javnega in predvsem tudi političnega življenja. Zahtevale so volilno pravico in pravico do politične participacije. Izpostavljale so tudi problem neenake izobrazbe moških in žensk, saj po njihovem mnenju za to ni bilo utemeljenih razlogov. Prav tako so bile mnenja, da bi bilo za narod koristno, če bi bilo ženski dodeljenih več socialnih, gospodarskih in kulturnih pravic.

Po zaključeni analizi pa lahko potrdim še eno tezo, ki sem si jo zastavila v izhodišču, da je namreč ženski tisk žensko še vedno vezal na dom in družino. Čeprav so prisotne zahteve po odpravi pravne neenakosti med spoloma in ženske izključenosti, so žensko v ženskem tisku še vedno določale njene tradicionalne vloge: biti žena, gospodinja in mati. Kot je razbrati iz prispevkov, bo prava emancipirana ženska, ne glede na vso svobodo, ki ji bo dana, še vedno na prvo mesto postavljala skrb za otroke in dom. Tudi če bo zaposlena ali se bo izobraževala, bo ob tem vedno našla dovolj časa za gospodinjstvo, moža in otroke.

Tisk je žensko konstruiral kot šibkejši spol, ki je ustvarjen zato, da neguje, skrbi in se nesebično razdaja za druge. Največ prostora je namenjal nasvetom o vzgoji in skrbi za

gospodinjstvo. Materinstvo je bilo v tisku predstavljeno kot naravni in obenem sveti poklic vsake ženske. Če katera po njem ni hrepenela, je bila to posledica telesne nenormalnosti. Prav tako je v revijah velikokrat mogoče prebrati znani rek, da ženska podpira tri vogale hiše. Nespretna in nevestna gospodinja, ki ne zna ustreči svojemu možu, ni veliko vredna. Od spretnih gospodinj, ki znajo skrbeti za dom in domače hišno gospodarstvo, je odvisna tudi prihodnost naroda.

Ker so svoja razmišljanja lahko prispevale tudi bralke in so bili v uredništvu veseli vsake sodelavke, nekateri prvi ženski tiskani mediji niso imeli konsistentne držbe do določenih vprašanj, pač pa so bila različna mnenja objavljena tudi v eni sami številki ženskega lista. Seveda so se tiskani mediji glede na to, koliko prostora so namenjali gospodinjstvu in vzgoji otrok oziroma vprašanjem političnih in drugih pravic, tudi med seboj razlikovali. Kot je v nalogi razvidno, so večino razmišljanj, ki se nanašajo na žensko vprašanje, objavile sodelavke Slovenke. Navedla sem jih, da bi lahko bolj prikazala številne različne poglede na žensko vprašanje, ki so jih prispevale pisateljice v prvem ženskem tisku, vendar moram še enkrat poudariti, da je tisk zahteve po večji enakopravnosti obeh spolov, z izjemo Slovenke, redko objavljajal. Čeprav bi se glede na številna zelo napredna razmišljanja, ki sem jih navedla, lahko zdelo, da se je ženski tisk boril za pravice žensk, temu ni bilo ravno tako. V Slovenski gospodinjji in Slovenski ženi so bile poudarjene bolj tradicionalne vloge ženske, kot so mati, žena in gospodinja. Prostor v mediju so zapolnjevali različni nasveti o kuhi, skrbi za dom in vzgoji otrok ter leposlovje in poezija, z zadržkom pa so avtorice pisale o ženskem vprašanju. List Naša gospodinja je bil namenjen predvsem gospodinjam. Imel je obliko priročnika, katerega namen je bil ženskam prinašati praktične nasvete, ki jim bodo pomagali zgledno vzdrževati dom in domače gospodarstvo. Ženski list je bil list socialnih demokratov in je skozi vsebino nagovarjal ženske delavke ter jih seznanjal s cilji stranke. Spodbujal jih je k zaposlovanju in k razrednemu boju, drugim vidikom ženske emancipacije pa se ni posvečal.

8. Zaključek

V diplomski nalogi sem preučevala prvi ženski tisk na Slovenskem – Slovenko, Slovensko gospodinjo, Našo gospodinjo, Slovensko ženo in Ženski list – ki je začel izhajati ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Zanimalo me je, kakšno podobo idealne ženske je slikal tedanjim bralkam oziroma kakšne vloge je pripisoval ženski.

V prvem poglavju sem ugotavljala, da so se ženske že zgodaj začele zavzemati za različne pravice, ki bi jih na več področjih izenačile z moškimi. Prvi glasovi so se pojavili že v obdobju renesanse, v 19. stoletju pa so ženske že korenito preoblikovale dolga stoletja trajajoče razumevanje vloge spolov in zavrgle tradicionalne predstave o ženski kot šibkejšem, nezmožnem spolu, ki rabi zaščito, varstvo in vodstvo. V naslednjem poglavju sem opisala, kako so se v tem obdobju predvsem zaradi interesov kapitala in razvoja industrije zelo spreminjali tudi mediji. Med njimi se je iz istih razlogov zelo pomnožil tudi ženski tisk, čeprav so prve tiskane publikacije, namenjene ženskam, začele izhajati že ob koncu 17. stoletja. Do vznika ženskega tiska in ženskega občinstva je v tem obdobju lahko prišlo, ker se je dom kot sfera produkcije transformiral v sfero konsumpcije in prostega časa (Vidmar 2001: 15).

V Sloveniji je prvi ženski tisk med bralke prišel ob koncu 19. stoletja, ko so ženske postajale vedno bolj dejavne na kulturnem in narodnem področju ter so prve redke avtorice že začele objavljati prispevke, prozo in poezijo v takratnem časopisju. Slovenka je kljub oranju ledine na področju slovenskega ženskega tiska dobivala pohvale celo iz tujine, češ da je zelo napreden in kakovosten list. Avtorice so objavljale prispevke o ločitvi, prostituciji, splavu, svobodni ljubezni, neenakih možnostih pri zaposlovanju, pravnih neenakostih itd. K. Štular Sotošek celo ocenjuje, da so bile avtorice veliko pred časom in zato njihove »zapletene razprave o odnosu med spoloma« in »vse ostrejšše feministične razprave« žensk niso pritegnile (Štular Sotošek 1997: 18). Te se, kot kaže, kljub temu da so tudi same že zelo spremenile pogled na določene jim spolne vloge, v reviji niso našle, jo razumele ali želele, zato je po štirih letih izhajanja zaradi preskromnega zanimanja bralcev propadla.

Ostali tisk, ki je Slovenki sledil, se je verjetno iz tega marsikaj naučil in zato sam zavzemal manj radikalna stališča. Ohranil pa je podoben koncept. Tudi v njem so bili

članki o gospodinjstvu, vzgoji otrok ter nasveti o tem, kako ustreči možu in skrbeti za dom. Prav tako se ni izogibal ženskemu vprašanju in je vseboval prispevke o poklicnih uspehih žensk, njihovih prizadevanjih v drugih državah, uspehih v javnem življenju, organiziranosti žensk ter o ženski volilni in drugih pravicah, vendar je bilo pisanje bolj zadržano, predvsem pa je bilo teh prispevkov manj. Kljub temu lahko trdim, da je v prvem ženskem tisku na Slovenskem mogoče najti odzive na takrat aktualna in intenzivna prizadevanja žensk v Evropi in svetu po enakopravnejšem položaju z moškimi.

Po eni strani je tisk objavljajal prispevke o neenakopravnosti spolov, izključenosti ženske iz javne sfere in drugih emancipacijskih vprašanjih, po drugi strani pa je ženski še vedno pripisoval določene ji vloge soproge, matere in gospodinje. Kot je mogoče prebrati v tisku, je sicer neizogibno, da bodo ženske počasi prodrle na področja, ki so bila prej dolgo dostopna le moškim, vendar bodo ne glede na izobraževanje, zaposlitev ali politično udejstvovanje vedno našle čas za vzgojo svojih otrok in gospodinjstva opravila. Ženska, kot jo prikazuje prvi ženski tisk, bo v svojem bistvu vedno nežna in šibka. Izpolnjevalo jo bo razdajanje za druge. Smisel življenja bo dosegla šele, ko bo postala mati. Če si katera tega od narave danega poklica ne želi, ni organsko normalno razvita. Prav tako si bo prava ženska vedno želela zakonske zveze oziroma si jo bo kot svobodno bitje še bolj, saj se bo poročila iz ljubezni do svojega moža.

Kot pojasnjujeta M. Pušnik in Bulc so miti o ženskosti na nek način predmet družbenih pogajanj ter se hkrati vzdržujejo in obnavljajo v komunikacijskem procesu (Pušnik in Bulc 2001: 379). V prvih petih ženskih tiskanih medijih je zaslediti različne odzive na to, ali naj ženske ohranijo tradicionalno jim določene družbene vloge ali naj prevzamejo nove. Omenila sem, da se je za emancipacijo žensk predvsem zavzemala Slovenka. Ženski list je idealno žensko videl v delavki, zaposleni izven doma, in se je zavzemal za njene pravice. V Slovenski gospodinji, Naši gospodinji in Slovenski ženi so v ospredju vloge in naloge, ki so jih ženske prevzemale že od nekdaj. Ženstvenost so ti listi povezovali s skrbjo za dom in družino. List Naša gospodinja se je v celoti posvečal le gospodinjskim temam, Slovenska gospodinja in Slovenska žena pa sta ob teh objavljali tudi veliko

prispevkov, namenjenih soprogi in materi. Redko je v njih najti zahteve po ženskih političnih in drugih pravicah.

Lahko bi rekla, da je zgodnji ženski tisk iskal ravnotežje med emancipacijskimi težnjami in ustaljenim prepričanjem, da je skrb za družino glavna naloga in hkrati največje zadovoljstvo ženske. Prispevke o prizadevanjih žensk po enakopravnejšem položaju je uravnotežilo pisanje o ženi, ki je predvsem zavetnica doma. Čeprav je v tisku zaslediti tudi zahteve po izboljšanju položaja žene znotraj doma, je teh prav gotovo veliko manj kot zahtev po njihovem vključevanju v javno sfero delovanja.

9. Literatura

1. Althusser, Louis (1980): Ideologija in ideološki aparati. V Zoja Skušek (ur.): *Ideologija in estetski učinek*, 35–101. Ljubljana: Cankarjeva založba.
2. Antić, Milica G., ur. (1999): *Naše žene volijo*. Ljubljana: Urad za žensko politiko.
3. Amon, Smilja (2004): Obdobja razvoja slovenskega novinarstva. V Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri: znanstveni zbornik ob 40. obletnici študija novinarstva na Slovenskem*, 57–67. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
4. Baldasty, Gerald J. (1992): *The commercialization of news in the Nineteenth Century*. London: University of Wisconsin Press.
5. Ballaster, Ros, Margaret Beetham, Elizabeth Frazer in Sandra Hebron (1991): *Women's worlds: ideology, femininity and the woman's magazine*. Houndmills [etc.]: Macmillan.
6. Bock, Gisela (2004): *Ženske v evropski zgodovini: od srednjega veka do danes*. Ljubljana: Založba / *cf.
7. Borko, Božidar, ur. (1937): *Razstava slovenskega novinarstva: [Ljubljana, 1.–12. IX. 1937]*. Ljubljana: Jugoslovansko novinarsko udruženje, ljubljanska sekcija.
8. Borštnik, Marja (1952): Marica Bartol-Nadlišek in njena "Slovenka". *Razgledi* (1), 33.
9. Bryson, Valerie (2003): *Feminist political theory: an introduction*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
10. Budna Kodrič, Nataša (2003): (Slovensko) Splošno žensko društvo. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, 74–96. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
11. Budna Kodrič, Nataša (2003): Žensko gibanje na Slovenskem do druge svetovne vojne. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, 16–26. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
12. Budna Kodrič, Nataša (2003): Žensko časopisje in novinarstvo. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, 268–277. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

13. Budna Kodrič, Nataša in Aleksandra Serše (2003): Uvod. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, 3–4. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
14. Butler, Judith (2001): *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*. Ljubljana: ŠKUC.
15. Čepič, Zdenko (1979): *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
16. Davis, Richard (1992): *The Press and American Politics: the new mediator*. New York: Longman.
17. Dolschon, Irena (2003): Ernestina Jelovšek: Prešernova hči. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, 337–352. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
18. Drnovšek, Darinka (2003): Alojzija Štebi: Borka za pravice žensk in mladine. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, 188–209. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
19. Dulong, Claude (1997): From Conversation to Creation. V Georges Duby, Michelle Perrot, Natalie Zemon Davis in Arlette Farge (ur.): *A history of women in teh West. III., Renaissance and Enlightenment Paradoxes*, 395–419. Cambridge [Massachusetts], London: Harvard University Press, The Belknap Press.
20. Emery, Michael C. in Edwin Emery (1988): *The press and America: an interpretive history of the mass media*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
21. Fisher, Jasna (2005): *Družba, gospodarstvo, prebivalstvo: družbena in poklicna struktura prebivalstva na slovenskem ozemlju od druge polovice 19. stoletja do razpada habsburške monarhije*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
22. Folkerts, Jean in Dwight L. Teeter (1989): *Voices of a nation: a history of mass media in the United States*. New York: Macmillan.
23. Granda, Stane (2003): Fabrike se rojevajo in minevajo. V Janez Cvirn, Stane Granda, Igor Grdina, Milček Komelj, Andrej Studen in Jonatan Vinkler (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja. (1884–1899)*, 149–151. Ljubljana: Nova revija.

24. Grdina, Igor (1995): Ženska emancipacija. V Marjan Drnovšek, France Rozman in Peter Vodopivec (ur.): *Slovenska kronika XX. stoletja. (1900–1941)*, 145–146. Ljubljana: Nova revija.
25. Hojan, Tatjana (2003): Da bi le ne imeli uže toliko učiteljic. V Janez Cvirn, Stane Granda, Igor Grdina, Milček Komelj, Andrej Studen in Jonathan Vinkler (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja. (1884–1899)*, 291–292. Ljubljana: Nova revija.
26. Hrženjak, Majda (2002): Uvod. V Majda Hrženjak (ur.): *Njena (re)kreacija: ženske revije v Sloveniji*, 10–12. Ljubljana: Mirovni inštitut.
27. Jalušič, Vlasta (1992): *Dokler se ne vmešajo ženske...: ženske, revolucije in ostalo*. Ljubljana: Krt.
28. Jeraj, Mateja (2003): Minka Govekar: »Duša« Splošnega Ženskega Društva. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, 144–154. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
29. Komelj, Milček (2003): Ivana Kobilica razstavlja v Ljubljani. V Janez Cvirn, Stane Granda, Igor Grdina, Milček Komelj, Andrej Studen in Jonatan Vinkler (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja. (1884–1899)*, 80–83. Ljubljana: Nova revija.
30. Legan, Jerca (2004): *Razgaljena: žensko branje v Sloveniji*. Ljubljana: Institutum studiorum humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
31. Leskošek, Vesna (2001): *Feminizem prvega vala: (pred drugo svetovno vojno): doktorska disertacija*. Ljubljana: Vesna Leskošek.
32. Leskošek, Vesna (2002): *Zavrnjena tradicija: ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940*. Ljubljana: Založba/*cf.
33. Luthar, Breda (1998): *Poetika in politika tabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
34. Matić, Dragan (2003): Vstopanje žensk v javnost. V Janez Cvirn, Stane Granda, Igor Grdina, Milček Komelj, Andrej Studen in Jonatan Vinkler (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja. (1884–1899)*, 135–136. Ljubljana: Nova revija.
35. Pešak Mikec, Barbara (2003): Pavlina Pajk: Zagovornica ženske emancipacije. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo:*

- 1901–1945: od dobrih deklet do feministk, 63–73. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
36. Pušnik, Maruša in Gregor Bulc (2001): Women in their own reflection: self-representation of women politicians in the Slovenian Press. *Journal of communication inquiry* 25 (4), 396–413.
37. Scott, Joan W. (1993): The Woman Worker. V Georges Duby, Michelle Perrot in Geneviève Fraisse (ur.): *A history of women in teh West. IV., Emerging Feminism from Revolution to World War*, 399–426. Cambridge [Massachusetts], London: Harvard University Press, The Belknap Press.
38. Seneca, Tracy (2006): *The History of Women's Magazines: Magazines as Virtual Communities*. Dostopno na http://besser.tsoa.nyu.edu/impact/f93/students/tracy/tracy_hist.html (20. april 2006).
39. Sturm-Schnabl, Katja (2003): Prve slovenske pesnice in pisateljice. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*, 320–326. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
40. Štular Sotošek, Karmen (1997): *Žensko časopisje na Slovenskem: 1897–1997: vodnik po razstavi*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
41. Verginella, Marta (2003): Mesto žensk pod steklenim stropom. V Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše (ur.): *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
42. Verginella, Marta (2006): *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Ljubljana: Delta.
43. Vidmar, Ksenija H, ur. (2001): *Ženski žanri: spol in množično občinstvo v sodobni kulturi: zbornik besedil medijskih študijev in feministične teorije*. Ljubljana: ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij.

Internetni vir:

Internet 1:

The Star.com (2007): *The Female Spectator: From April 1744 to May 1746*.

Dostopno na

http://www.umich.edu/~ece/student_projects/female_journalism/femalespectator.htm

(27. september 2007).

Analizirani ženski tisk:

1. *Slovenka*. Izdaje v letnikih: 1897–1902. Slovenka – glasilo slovenskega ženstva. Trst: Konzorcij Edinosti.
2. *Slovenska gospodinja*. Izdaje v letnikih: 1905–1914. Ljubljana: Ivan Jelačin.
3. *Naša gospodinja*. Izdaje v letniku: 1911. Naša gospodinja – glasilo slovenskih gospodinj in deklet. Ljubljana: Kolinska tovarna.
4. *Slovenska žena*. Izdaje v letnikih: 1912–1913. Slovenska žena – glasilo slovenskih žena. Ljubljana: Marica Šega.
5. *Ženski list*. Izdaje v letnikih: 1913. Ženski list – glasilo slovenska socialističnega ženstva. Ljubljana: Alojzija Štebi.

10. Priloge

O ženskih študijah.

Spisala Danica.)

Mir ist versperrt des Glückes Thor,
Verwaist und arm stea ich davor
Und muss vergeblich klopfen.

W. v. d. Vogelweide.

Sama sem sedela na vrtu v senci košatega ipavskega bezga. Malomarno sem držala knjigo v roci; čitati se mi ni ljubilo. Saj je bilo tako krasno tu zunaj v zelenji, da so se oči obračale rajši po mladem listovji, po nežnih cvetkah, ki so tu pa tam vzdigale svoje male glavice iz trave, nego pa po suhoparvem čitvu, katero sem imela v roki. Oh, kako so mi bili uže dolgočasni vsi ti romani, ki so si naposled vendar vsi podobni, naj jo suka pisatelj uže tako, ali tako. Navadno sem prebrala samo prvih deset, dvajset strani, da se seznamim z glavnimi osebami, in na koncu sem pogledala, „če se dobita, ali ne!“ Vse drugo se mi ni videlo vredno čitanja. In baš zdaj, ko sem tu sedela, se mi je vrinila misel: zakaj pa me ženske ne sežemo rajši po drugem, krepkejšem berilu? Saj je vendar dosti znanstvenih, poučnih knjig, ki bi nam dale tisočkrat boljše duševne hrane, nego le prazni, mehkužni, neverjetni romani? Pa če bi že bile same take nedolžne, sentimentalne, v romantičnem slogu spisane knjige! Toda le pogledimo v posojilne knjižnice! Obče znano je, da si izposojajo najpikantnije, „najnaturalističnije“ stvari baš — dame. Od kod ta prikazen?

Naslonila sem se na bezgovino ter mislila in mislila. Listje nad mano je lahko šumelo, bezgovo cvetje je duhtelo, prijetno, omamljajoče; nehoté sem zatisnila oči ter se udala vsemu čaru tega krasnega pomladnega dneva.

Iz teh sanj me je mehoma zbudilo glasno čvkanje. Nagnila sem se nekoliko naprej, da vidim izza svojega skrivališča. Nedaleč od tod je stala stara bukev, v katere duplini so si bile napravile sinice svoje gnezdice. Petero malih glavic je odpiralo svoje lačne kljunčke, a skrbna mamica je sedela na robu gnezda ter jim delila mastnega črviča. A kaj je en črv za toliko lačnih želodčkov! Odletela je zopet iskat drugega. In glej! Komaj je bila odletela, uže se prikaže samec z ravno takim črvičkom, ter ga ravno tako deli med svojo lačno družino, kakor prej samica. Kmaló se je i ona zopet vrnila, on je pa odletel. — Dolgo sem ju tako opazovala, kako sta se menjavala in vestno skrbela za svoj mladi zarod. O, da, srečni tički vi! Saj živite še v prvotni enakopravnosti. Nič vam ne kali miru in sreče. Po istih pravilih si iščete vsi svoje in samički ne gledajo nevošljivo na samice, če si prav te dobijo časih kakega bolj mastnega črvička ali kakega večjega kebrčka. Skupno si spletate svoje gnezdice in skupno si odrejate svoje mladiče. Drug drugemu lajšate delo.

Vrnila sem se zopet nazaj na svojo klopico. Po ušesih pa mi je zdaj donela jedna jedina beseda: enakopravnost. — Pa vendar — smešno! Kedo nas pa bode primerjal s tiči? Kaj nismo civilizovani ljudje, pri kojih več ne veljajo naravna pravila! Kaj čemo mi torej z

jednakopravnostjo? Saj so jo vendar že zdavnej odklonili naši pradedje, in mi, da naj se povrnemo v to prvotno stanje? Kaj nisem bila i jaz vzgojena v tem duhu, pa dvomim zdaj o pravičnosti tega izreka? In zopet sem mislila in mislila.

Zakaj so si pak možje prisvojili vse rede, vso učnost, a pustili nas ženske v večni temi, češ, da nismo sposobne za duševno izobrazbo? Kaj bi pa škodilo, če bi se i me borile „z uma svitlim mečem“ za vsakdanji kruh?

„Konkurenca na delavnem polju škoduje ženskemu značaju; zatrla bi v ženski vsa ona blaga čutila, ki so izključno „ženska“. Boj za obstanek bi porušil vso žensko plemenitost, kajti žensko srce je prenežno za ljuti boj v občni konkurenci. Tedaj naj ostane žena doma — zvesta tovarišica svojemu možu in skrbna mati svojim otrokom. Ona naj ne skuša doseči strok, rezerviranih samo možkemu duhu, možki moči!“ — Tako nekako govorijo oni nacionalni ekonomski, ki se pečajo mimogredé tudi s ženskim vprašanjem. Torej mora biti uže res! A to velja morda samo za „učene“ stroke. Kaj pa mej nižjimi sloji? Ali ne vidimo vsak dan, da se trudijo tudi žene poleg mož po tovarnah, po slabo plačanih zasebnih službah itd. Ali to delo morda ne škoduje ženski plemenitosti; ta boj za vsakdanji kruh — dasi hujši od onega v sijajnejših službah — ne uničuje ženskega srca? Ne, saj je tudi med delavkami mnogo uzornih sester, soproj in mater, morda celo več, nego med damami višjih slojev, kojim je jedini smoter življenja lišpanje in zabava. Torej se tisti modri učenjaki morda le motijo!

(Svršetek pride.)

Književnost in umetnost.

Slovanška knjižnica, snopič 57-58-59. Ker so bile že v zadnji št. omenjene *Koratanske povesti Gabrijele Preissove*, naj izpregovorim najprej o teh-le. Vest smo posnеле iz „ženskega sveta“ praškega in nismo še vedele, da prevod prinese naša Slovanška knjižnica, zato sem se lotila čitanja s tem večjem veseljem.

Sličice so res velike umetniške vrednosti, kakor je pisal „Ženski svet“ in kar naslaja se človek ob njih. Druga je lepša od druge in ko si prečital do konca vseh šest slik, res ne veš, katerej bi odločil prvo mesto. Čustva so v njih nežna, globoka, opazovanje tako natančno in fino, a opisovanje živahno, da se moraš diviti duhovitej pisateljici, ki je fina opazovateljica osobito ženskih src.

— *Povesti s polovcanja*, spisala Ana Rehakova. Tudi ta pisateljica pripoveduje zanimivo in živo. Slovanška knjižnica je prinesla tri njene povesti. Najdeni zapisnik, Ob slapu Peričniku in Po dolžnosti. Snov v „Najdenem zapisniku“ je jako interesantna, a če mi je tu ugajal zanimiv sujet, ugajala mi je v drugih dveh tem bolj tendenca, ljubezen do vsega slovanstva, osobito do češkega.

V mikavni pripovedni obliki oduševlja pisateljica

NAŠA GOSPODINJA

GLASILO SLOVENSkih GOSPODINJ IN DEKLET

Štev. 2.

V Ljubljani, dne 23. februarja 1911.

Lelo II.

Mati vzgojiteljica.

V prvih otročjih letih je mati skoraj edina vzgojiteljica svojega otroka. Ona je odgovorna za njegovo telesno zdravje, ona je tudi prva, ki vseje v mlado srce prvo seme, katerega mati poganjajo in se ovijajo skozi celo življenje.

Mati, katera se zaveda svojega pravičenega poklica, zaveda se tudi svojih svetih dolžnosti, ki jih ima do otroka, ona se ne pusti zapeljati od slepe ljubezni, ne odvracati od dela, ne od družih zahtev življenja, ona ne pusti svojega otroka rokam, ki ne vzgajajo v njenem smislu.

Kdaj se pa prične za mater to važno delo, kedaj naj ona prične vzgajati? Nekatera mati misli v prvem letu, saj imam še mnogo časa, a pri tem ne opazi, da je prvi čas vzgoje že zamudila, da je med tem časom, ko se ji je še prežgodaj zdelo za vzgojo svojega otroka, ga že zelo razvadila in mu vcepila marsikatero razvado, katero odvaditi jo bo stalo mnogo truda in še več potrpežljivosti.

Prvo, kar moraš otroka navaditi, je red in snaga. Ko si zavila otroka v suhe rute, mu dala piti, ko si dobro pregledala, da ga ne bo tiščala kaka guba, položi ga v posteljo in pusti mirno, da zaspi.

Nekatero matere imajo navado, da povijajo otroka tako trdo, da se ne more ganiti. Pomisli malo, kakšno bi bilo tvoje spanje, ako bi kdo tebe tako povil, kakor si ti svojega otroka, zato tudi ti ne trpinči otroka s povijanjem.

Ako si prepričana, da leži otrok hladno, da ni lačen, da ga ne tišči nobena guba, a vendar še joka, pusti ga

jokati, nikar ga ne ziblji, z zibanjem ga lahko tako razvadiš, da sploh več ne zaspi, ako ga ne ziblješ. S tem večnim zibanjem postane otrok tebi in svojim starejšim bratcem in sestricam v pravo nadlogo. Spominjam se, kako so mi pravili v šoli, komaj 6 let stari otroci, ne z veseljem, pač pa z žalostjo in celo z jezo na svojega malega bratca ali sestrico, zakaj so zamudili šolo, kako so bili cel dan priklenjeni k zibelki. Ako otrok ne neha jokati, mu tudi zibanje ne bo pomagalo, kajti otrok je bolan.

Neka gospa, mati osmih otrok mi je pravila, da še nikdar ni ostala pri posteljici, ko je položila otroka spat, ako ni bil bolan. Sama sem pa videla, kako mirno je mali otrok spal, med tem ko so se okoli njega veselo igrali njegovi bratci in sestrice.

Takoj, ko začno otroci spoznavati stvari okrog sebe, segajo po raznih predmetih, katere jim kažeš, ki jih po otročji navadi takoj vtaknejo v usta. Ker pa seveda vsaka stvar ni za usta, kakor na primer: ključ, ura ali kaj sličnega, vzame se jim s silo proč, na kar otroci začno jokati. Zato kaži otroku le take stvari, ki jih brez škode lahko nese v usta. Ko otrok nekoliko odraste, hoče ravno tako vse imeti, kar vidi. Mati je večkrat primorana otroka kaznovati. Toda kazen zasluži prej slaba mati, ki je otroku kazala stvari, katere ne sme obdržati in z njimi ravnati po svoji volji.

Nagon po delu se izraža pri otroku že zelo zgodaj. Najprvo s tem, da vrže vse na tla. Ako mu dotično stvar pobereš in zopet daš ter prepoveš metati, s tem večjim veseljem jo zopet vrže ob tla. Kar je s početka le igrača, postane s časom neposlušnost in

upornost. Zato je najboljša, da stvar pobereš in neseš proč. Priveži rajši igrače na vrstico nad posteljo, ali na stol, da otrok igračo, ki jo vrže proč, lahko zopet sam doseže.

Večkrat vzbudi mati sama v otroku čut maščevanja. Recimo, otrok se je udaril in joka. Tedaj udari mati, mizo ali stol, ob katero se je udaril in reče: ti grdi stol, ne boš tepel mojega otroka. Mali takoj naredi pest, tolče ob stol in pri tem pozabi svoje bolečine.

Nato se še vsi smejejo, ker se jim dopade otrok v svoji jezi. Ali se s takim ravnanjem ne vzgaja maščevalnost. Tudi v poznejših letih, če tako navajenega otroka doleti kaka nezgoda, akoravno jo je sam povzročil, se skuša maščevati nad tistim, ki je v njegovi domišljiji vzrok nezgode.

Cim starejši postaja otrok, tembolj moraš paziti, da ga navajaš vedno h kaki igri ali k delu. Ne pripoveduj vedno otroku to, kar ne sme storiti, na primer »z žveplenkami se ne smeš igrati«, postavi žveplenke tako visoko, da jih ne more doseči, daj pa otroku palčice, ali kaj drugega in mu pokaži, kako se naj z njimi igra, zaposli ga tako, da otrok niti časa ne bo imel misliti na stvari, ki jih ne sme storiti.

Ako si otroku kaj prepovedala ali zapovedala, ne daj se omečiti, ne s prošnjami, ne z jokom, ostani pri svoji besedi. Otrok kaj hitro spozna, kaj lahko doseže z jokom. Ako pa vidi, da mu jok nič ne pomaga, drugič jokati ne bo več. S tem, da ostaneš vedno pri svoji besedi, navadiš otroka na trdoglavo ljubečost, katera mu ne bo prav nič težka, z veseljem, kar nehote bo hitel tvoj mali ljubljencek izpolniti vsako tvojo željo. Ako je otrok ubogljiv, in

svoji ženskosti. Ženi mora, čim bolj se izpopolnjuje in čim bolj se blizu svojemu cilju, pazoma gledati na to, da tudi dnevno napreduje in ustvari nov tip žene, ki naj spaja stare in nove ideale, naravnost in kulturne.

Pomen ženskega gibanja za rodbino leži v glavnem v tem, da hoče to gibanje obrzati rodbinsko življenje in uravnati spore, ki vsajajo iz pridobitnega dela žene tako, da se more ženski bolj posvetiti svoji rodbini.

Govorila je nato dr. Alice Salomonova o pomenu ženskega gibanja na socialno življenje. Glavbela nabraba in prispustitev žensk k javnim uradom ima namen doreči žene, ki so zaradi dela, do sodelovanja pri socialnem delu. Zaleva po volitnem prava ne znači nicesar drugega, kakor da bi dožile žene večje polje za svoj razvoj, tako da bi mogle uveljaviti svoji vpliv tudi v javnosti. Socialni program ženskega gibanja je omogočil, da so se mogle žene vseh vrst, razredov in stanov združiti k skupnemu delu. Žensko gibanje jim daje to, kar morajo zahtevati od socialnega gibanja.

Pri končnem referatu o ženi v politiki je prišlo do živahne debate, ker se niso skladali nazori feministk, ali naj zahtevajo za sebe vseobčo ali enako volilno pravico z moškimi, ali naj zahtevajo tudi pasívno volilno pravico ali samo aktivno. Končno so prišli do zabljučka, da ne gre samo za kak momentani uspeh ali za momentno rešitev tega vprašanja, marveč da gre pred vsem za to, privabiti žene k političnemu sodelovanju. Teba je delati, ne samo zahtevati. Kadar bodo žene sodelovale v straneh, bo jim to pomagalo takoj tudi do uspeha, bolj celo kakor vsaka propaganda za žensko volilno pravico.

MARICA M.:

ŽENSKI DAN.

Dne 12. maja se je vsili po celi Avstriji in Nemčiji takozvani ženski dan. V vseh večih mestih so se zbrale žene in dekleta, da povedo javnosti, da ni nič manjšega, kakor enakopravnost, kar zahtevajo žene od javnost. Mogočen je bil višek v onih mestih, kjer je prihajala neprepletna množica tisoč in tisoč žen in deklet v zborovanico, večinoma proletarskih žen, žen iz ljudstva. Ki jim je življenje odprlo zavesti, ki jim je delo okrepilo pogum. Mnogo jih je ostalo doma, pa tudi tem je večjal ta dan.

Zlasti imponanten je bil shod žena v Sofiji dvorani na Dunaju. Že ob pol 3. popoldne se je začela polniti dvorana. Bile so tu bohteljice za žensko volilno pravico iz Hitzinga, iz Floridsdorfa, iz Leopoldstadta z občinskim svetnikom Emmertom na čelu, bile so tu žene iz okrajja Landstrasse in Simmeringa, Ouharkinga, Herthals, mnogo je bilo med njimi delavk, ki delajo na svojem domu, iz Rudolfsheima, iz okrajja Margarethen, Währing, iz Medlinga in končno iz Favoritena. V spretnosti so se blesteli napiski, ki so vsi izražali isto misel, naj je bilo njih besedilo se tako različno. „Zahtevamo žensko volilno pravico!“ Je bil eden, „Enake pravice za enake dolžnosti!“ drugi in potem so se vsilili napiski: „Za žensko delo ženske pravice!“ „Zenam enake pravice!“ „Z bojem do zmage!“ Vsi ti napiski pa so pričali, da se žene dobro zavedajo, kaj zahtevajo. Ne spetljajo na takozvano kavalitstvo, k daje na eni strani morda nekaj predpavic, ki jih prava žena, vzgojena v šoli življenja, niti ne zahteva, ne zahtevajo razširjenja teh pravic, ki so v bistvu samo tvara. Za delo pravice — ne mišičine! Dalo je, ki je naglasajajo bohteljice v svojih zahtevah, ono socialno delo, ki je opravila dame žena, ki ne živi v izobilju. — Ob 4. popoldne se je začelo zborovanje, ki je je uredilo dvoje vznesenih pesni. Shoda so se vedleži tudi državní poslanci Domes, Reumann, Schlegl in Seitz ter državni poslanca Pölzer in Sigl. Mnogo poslancev se je opravičilo, ker so govorili drugod na ženskih shodih.

Shod je otvorila Terezina Schliesingerjova, ki je bila izvoljena tudi za predsednico, glavni referat pa je imela Adelajda Poppova.

Ce govorimo me žene o političnih pravicah, nam ugovarjajo, da je naše stališče napahno, ker bo ženska volilna pravica mogoča šele, ko smo dosegle crage pravice, šele tedaj, ko bo izvojevana

•Ženski list•
izhaja
po enkrat na mesec
in sicer vsako prvo
soboto v mesecu.

Posamezne številke
po 10 vinarjev.

Ženski List

Glasilo slovenskega socialističnega ženstva.

Naročnina
do konca l. 1913 je:
80 vinarjev.

Naroča se:
Uprava Ženskega
lista v Ljubljani,
Františkanska ul. 6.

Leto I.

V Ljubljani, 7. junija 1913.

Št. 2.

Kaj hoče socialna demokracija.

II.

Ko so pred dobrimi sto leti zaropotali prvi stroji po „hišah groze“ — fabrikah, se je na mah izpremenilo vse proizvodnje v industriji, se je sploh izpremenilo vse življenje. Rokodelstvo je propadalo bolj in bolj in rokodelci, ki so bili doslej gospodarji svojega dela, so morali nastopiti suženjsko pot v tovarne. Porodil se je proletarijat, zavladať je kapitalizem.

Stroji, ki nadomeščajo človeško delo in ki delajo pod nadzorstvom ljudi, bi bili lahko postali mogočno sredstvo za skrajšanje delovnega časa in bi bili lahko izdatno olajšali težko usodo proletariata. Bogastvo, ki vre iz strojev, bi lahko osrečilo vse človeštvo, kakor so bili že sanjali pogumni misleci pred dvatisoč leti. A prišlo je drugače: stroji so postali najuspešnejše sredstvo za podjarmljenje proletariata in delavstvo so potisnili v suženjsko odvisnost kapitalistov. Stroji so bili od vsega začetka last kapitalistov, katerim mora delavec prodajati svojo delovno moč, da se preživlja. Kapitalist ne izrablja več delavca za ročno delo, temveč za delo ob strojih, ki mu prinaša večji dobiček. Čeprav proizvajajo delavec s strojem mnogo več, a ne dobiva zaradi tega višje mezd, čeprav prinaša njegovo delo ob stroju podjetniku večji dobiček, je stroj dostikrat sredstvo, da zmanjša kapitalist delavčevo mezdo.

Prva beseda kapitalistične uporabe strojev je bila — žensko in otroško delo! Ker delo ob stroju ni tako naporno, ker ga zmore tudi manj krepko mišičevje, zato je stroj zaslužil žene in otroke. Marks pravi: „Stroji, to mogočno nadomestilo za delo in delavce, so se takoj izpremenili v sredstvo, da se je pomnožilo število mezdnih delavcev z uvrstitvijo vseh članov delavske družine brez razlike spola in starosti pod neposredno oblast kapitala. Prisilno delo za kapitalista si ni nepostavno prilaščilo le otroške igre, temveč tudi svobodno delo v domačem krogu...“ V 647 avstrijskih tovarnah za papir in predelovanje bombaža je bilo okoli l. 1845. od vsakih 1000 delavnih moči le 433 moških; 420 je bilo žen, 147 je bilo otrok! Med tem ko je bil prej le oče v službi kapitala in je s svojo mezdo preživljal družino, se je pričelo sedaj izkoriščanje družine in očetova mezda se je krčila. Izkoriščanje je naraščalo, čeprav je bil skupni zaslužek

družine večji kakor zaslužek očeta, ker je na mesto enega delovnega dne stopilo toliko delovnikov, kolikor je bilo družinskih članov.

Posledice teh dejstev so velikanske: „Delavec je prodajal prej le lastno delavsko moč... Sedaj prodaja ženo in otroke. Postane trgovec s sužnji.“ (Marks.) Neznanska beda je zavladať ljudstvo je bilo potisnjeno na rob propada. Otroci so bili telesno in duševno pokvarjeni. Komaj so bili stari šest let, že so se jim odpirala vrata v tovarne na stečaj. Kapital seveda, ki je veseval otroško kri, je naraščal. Noč in dan so garali otroci. Otroci, ki so delali čez dan, so legli na postelje, ki so jih pravkar zapustili otroci, ki so šli na nočno delo. Postelje se niti ohladile niso. Moderni kapitalizem, ki se je najprej v vsi mogočnosti razvil na Angleškem, je nastopal tako sirovo, da so bili angleški poslanci v prvih desetletjih 19. stoletja večkrat prisiljeni izvoliti komisije, ki so preiskavale otroško delo. In svet je izvedel grozne, strašne reči. Delavec je povedal, da so dobivali otroci v tovarni prav tako hrano kakor prešiči, le da so dobivali otroci še manj. Vsled tega so kradli otroci prečičem iz korit tako dolgo, dolder ni postal vsled kraljenja živali hlapec pozoren in je nagnal otroke z bičem.

Tudi na Avstrijskem so bile posledice otroškega dela strašne. Po uradnih poročilih so morali v letih štiridesetih delati otroci po 12, „kvečjemu“ po 13 ur na dan; na teden so pa zaslužili od 20 krajcarjev do treh goldinarjev. Bolezen in smrt sta želi neusmiljeno med otroki. Ali plačani povečevalci kapitalizma so dejali, da vzrok boleznim in smrti ni dolgi delovni čas, temveč poročnost, ki jih uganjajo otroci v prostem času. Da, celo tega se niso sramovali, da so kazali na kapitaliste, ki so bogateli ob izkoriščanju otrok, kot na največje dobrotnike ubogih. „V novejšem času“ — tako beremo v knjigi, ki je izšla l. 1843. na Dunaju — „ne sprejemajo v tovarne otroke pod dvansjstim letom in če se to zgodi izjemoma, tedaj le iz usmiljenja do popolnoma zapuščenih otrok, ki beračijo za delo.“ Zakonov, ki bi tem „dobrotnikom“ enkrat za vselej prepovedali nesramno izkoriščanje, seveda ni bilo. Le iz časov cesarja Jožefa II. je bila določba, ki je odrejala, da se morajo otroci po tovarnah vsaj enkrat na teden počesati in umiti in dvakrat na leto zdravniško preiskati. To je bilo več kakor pol stoletja vsa zaščita, ki jo je dajala avstrijska vlada proletarskim otrokom. L. 1842.